

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

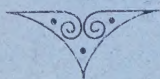
ISMERETLEN EVANGÉLIUM

A KERESZTYÉNSÉG KITAGADOTT KRISZTUSÁNAK
HAMISÍTATLAN ÉLETÉRŐL ÉS HALÁLÁRÓL.

Gyöngy, János, 1877-1922

Szerző nem tart fenn szerzői jogot,
mert közérdekű igazságok magánér-
dekű korlátozását elvetendőnek ítéli.

Property of
CBSK
Please return to
Graduate Theological
Union Library

3787.1
Is 5

ARAD.

ZLINSZKY ISTVÁN ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMDÁJA.

1914.

BERKELEY, CALIFORNIA

THE GIFT OF

Dr. György

lkáni államok szövetségének
elmi, közgazdasági és poli-
ikai alapjairól.

kai tanulmány öt részben.

lkáni államok egyesülését lehetővé és szük-
talános és különös földrajzi okok.

lehetővé és szükségessé tevő néprajzi okok,
lehetővé és szükségessé tevő történelmi

lehetővé és szükségessé tevő közgazdasági

lehetővé és szükségessé tevő politikai okok.

Ára 4 korona.

A becsületes állam.

(A dunai és balkáni államok szövetségének alkotmánya.)

„A dunai és balkáni államok szövetségé”-nek társkötele-
s”, 304 oldal terjedelemben.

Állameszmény:

a magán és közérdek lehető legteljesebb egyeztetése:

- a) a mezőgazdasági birtoklásban és termelésben,
- b) az ipari tőkegyűjtésben és tőke gyümölcsöztetésben,
- c) az értelmi feladatok betöltésében,
- d) eszményi polgárjellemeknek nevelés útján való képzé-
sében,

e) az állami akarat nyilvánításában és a közhatalom gya-
korlásában,

minden állampolgár személyesen és erői arányában végezze az
önfenntartás és az államfenntartás kötelességeit; viszont mun-
kája arányában élvezzen javakat és jogokat.

Ára 4 korona.

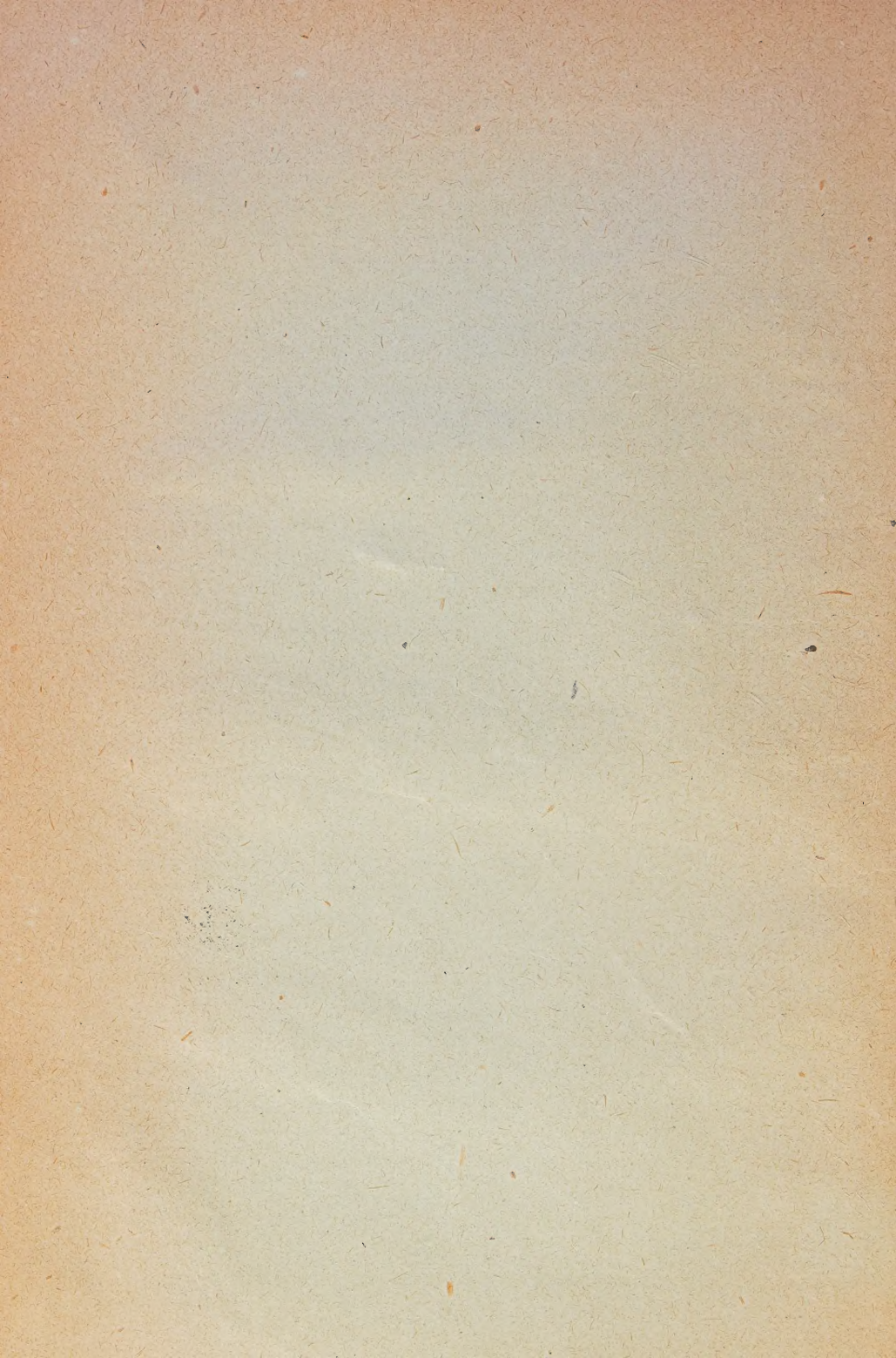
Az igazság és a közboldogság érdekében kérem, szíveskedjék — az alábbi szemelvény közlésével — ajánlani e könyvet (mely kapható, 2.50 kor. beküldése ellenében, György Jánostól Aradon).

ISMERETLEN EVANGÉLIUM.

„Az oroszlánok és tigrisek, a rókák és farkasok ma közelebb állanak a Jézushoz, mint a kereszténység. Ama vérengző fenevadak csak akkor ölnek, mikor az éhség szorítja őket és csak azt ölik le, amit megesznek. De a keresztény kultúra modern szörnye öl ezerszámra, bár nem hajtja rá az éhség és inségét nem csillapítja, sőt növeli zsákmányával. A fenevad csak fogával és karmával szakgat s áldozatai vagy szabadúlnak karmai elől, s akkor élhetnek vidáman tovább; vagy elvérzenek a marásoktól s akkor mit sem éreznek többé: de a kultúra szörnye az évezredek alatt az emberek milliárdjainak töprengő gondjaitól és kitartó munkájától óriásira duzzadott termelés minden fölöslegét használja a közjólét szolgálata helyett a bel- és külföldi közszenvedésnek fegyveres erővel való öregbítésére. Hanem — természetesen — akiket mindezekért vezetőként terhel a felelősség, azok nem a maguk, de a mások, a népek milliói bőrére — és a saját maguk pokoli gyönyörűségére öregbítik a szenvedést.

Ilyen eredményeket szült a Jézus tanának és történeti egyéniségének az egyházi meghamisítása. — Mily megbecsülhetetlen értékű és mennyiségű lelki erő állhatna most — egyházak nélkül — a harcoss kereszténység emberírtó gyűlöletével szemben a szeretet jogainak a védelmére, ha nem lenne az egyházakban a vallás a szeretet mellett ama gyűlölet szolgáltatára is állampolitika és egyházszervezet útján lekötve?

Most itt van az idő, mikor már az emberek többé a legjohiszeműbb és a legbecsesebb szolgálatokat tett hazugságoknak sem képesek többé hinni. Itt van az idő, mikor a mindenség dűrva anyagi búrka kezd átlátszóvá lenni, hogy megpillantsuk mögötte az egyetlen örök, végtelen szellemet és e szellemben az emberi faj géniuszát, mint a már is acél pántokkal és fémhúzalokkal egy családdá fűzött nagy nemzetség ősi lelkét: azért most az ideje lehámoznunk Jézusról mindazt a vért, mindazt az átkot, mindazt az árulást, mindazt a bűnt és babonát, amit közel két ezredéven át oly vastagon, oly sötéten borítottak fényes alakjára.“ (Lásd 94—95. oldalakat.)

ISMERETLEN EVANGÉLIUM

A KERESZTYÉNSÉG KITAGADOTT KRISZTUSÁNAK
HAMISÍTATLAN ÉLETÉRŐL ÉS HALÁLÁRÓL.

(... ελθὲτω ἡ βασιλεία σου ... Lk. 11. 2. Mt. 6. 10.)

... jöjön el a te országod ...

Szerző nem tart fenn szerzői jogot,
mert közérdekű igazságok magánér-
dekű korlátozását elvetendőnek ítéli.

Property of
EBSK
Please return to
Graduate Theological
Union Library

ARAD.
ZLINSZKY ISTVÁN ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMDÁJA.

1914.

UGYANE SZERZŐTŐL MEGJELENTEK ÉS
KAPHATÓK:

<i>Hit és Haladás, két kötetben</i>	578 oldal	.	ára 5 korona.
<i>Jézus és az Újszövetség</i>	344 oldal	. . . „	4 „
<i>Az Újszövetség Hittana</i>	240 oldal	. . . „	3 „
<i>A dunai és balkáni Államok Szövetsége</i>	304 o.	„	4 „
<i>A becsületes Állam</i>	304 oldal „	4 „
<i>Valláserkölc és közgazdaság</i>	30 oldal		
<i>(Uránia kiadása)</i>	 „	30 fillér
<i>Más kisebb dolgozatok.</i>			

ELŐSZÓ.

A nagy családnak, az emberiségnek a lakóháza, — a társadalmi és állami berendezés szerkezete, — mint aféle ódivatú ház, fabordázattal épült. Támaszfalainak a rakó- és kötésfái, a termelő és a munkáosztály; összefoglaló tetőgerendázata és szarvazata a termelést vezető, a jogi s politikai rendet szabályozó és az ismeretfejlesztő „uralkodó” osztály. A kényelemnek, divatnak, élvezetnek számtalan díszével ékeskedik ez épület. Falát és tetőzetét a „kultura” tapasza s a művészetek színpompás máza oly dúsan takarja, hogy egy időre szinte tévedésbe ejt s csaknem azt véljük: e mázos tapasz minden, ebből áll az egész épület, vagy legalább is ez a leglényegesebb része nagy családnak hajlékának s már-már elragadtatással örvendezünk a fényes lakás gazdag örömein.

Ámde, kit a káprázatos máz bűbájos vonzalma e ragadós tapaszba bele nem ragasztott, az odabenn, a ház fenntartó szerkezetében megdöbbenéssel lát a külső varázssal ellentétes, szomorú változást. Valami mélyen lakó, észrevétlenül rágó szű már réges-régen belekapott, — mert fölépülésétől kezdve benne volt, — a faváz minden boronájába. Hanem újabban e lassan pusztító ellenség mellé került egy fölötte gyors. A vétkes hő- és fényvágy kívánta nagy fűtés miatt a bűnös szenvedélyek gyúlékony gázait vivő füstvezetékek körül a szúvas gerendák begyúladtak. A pompás tapaszok mögött az emésztő tűz lappangva terjed. Csak néha tör elő itt-ott a csalfa vakolaton keresztül egy-egy vésztes láng; de annál biztosabban nyomul előre az elfojtott, átszenesedés látatlanul.

A lassú szű a keresztyénségnek az ő színleges vallásossága mögött rejlő ezerhatszáz éves valóságos Krisztus tagadása.

A gyorsan emésztő tűz „a természettudományos világfelelőadás“-nak és az anyagelvű erkölcsöknek az a diadalmas hadjárata, melyben azok a színleges vallásosság alapjait is megrendítették — anélkül azonban, hogy a valótalan vallás helyett igazat adni bár csak megpróbálták volna.

A keresztyénség krisztustagadása a kereszténység hatalomra jutásától ered. Ez pedig már a negyedik század harmincas éveiben Nagy Konstantinus konstantinápolyi császár uralmával történt meg. Addig a Jézus vértanúságra kész követői uralkodtak a halálon és ez erővel a lelki élet élesztői voltak. N. Konstantinusért s az udvarképességért, — az uralma terjesztése végett küzdő császár testvérharcában szolgálivá szegődtek a halálnak s ezzel a Jézustól és apostolaitól kapott lelki javak elárulóivá sülyedtek.

Konstantinusig a keresztyénség egyetlen legfőbb valóságos emberi életérdeket ismert: ahhoz az erkölcsi igazsághoz, ahhoz a vallásos eszményhez való ragaszkodást, mely által minden ember a személyválogatást nem ismerő kölcsönös testvéri szeretetben találja meg boldogságát. Ezért az érdekért olcsó volt életük, olcsó volt minden földi javuk; — de sérthetetlen a mások java és épsége. Ám Konstantinussal megfordult a helyzet. Konstantinust úgy segítik trónra, hogy Mózesnek is, Jézusnak is, Budhának is legszigorúbb parancsát, a „ne ölj!“ parancsot megszegve, a leendő császár kegyeiért véres, vérengző harcot vív. S aztán elveszik és élvezik a várontások gyümölcsét: a Jézus megtagadása árán szerzett hatalmat és méltóságot.

Az eddig ismertek között ez a világtörténelem legnagyobb bűne.

Csak ilyen bűnből vehette a keresztyénség azt a sátáni erőt, mely a hit, Jézus és Isten nevében százezreket öldökölt halálra. Csak ilyen büntől meríthette azt az ördögi szemérmetlenséget, mellyel a testvéri szeretet és szolgálai alázat köpenyében uralkodói göggel zsarnok úrként gyűlölködött.

Így az intézményes kereszténységben, aminthogy valóban nem is lehetett, úgy tényleg nincsen is semmi a Konstantinus előtti Krisztusból, — kivéve a szemfényvesztő kegyelettel tisztelt

űjszövetségi irodalmi emlékeket. Ám, a kétségbe nem vont történeti kényszer nyomása alatt, — de nem kevésbbé valóságosan és nem kevésbbé írtózatossal következményekkel, — nemcsak az egyházi szervezetnek, de az egyházi szervezetet alá támasztó vallási tanoknak, valamint a tanok alapjául megkívánt szentírási gyűjteményeknek is úgy kellett megszerkesztődniök, amint az az egyház állásában és szervezetében uralkodó nagy élő valótlan-ságnak megfelelt, — amint azt a valótlan-ságot fenntartotta és leplezte.

Ez az a szű, amely a keresztyén társadalomból az emberiséget, az okosságot, a szeretetet s az akarat uralmát kipusztította és a „modern kultúra” csúcsán abba az állapotba juttatott, melyben az alapvető értelmi és erkölcsi igazságok nyílt és szándékos letiprásával tigrisekénél borzasztóbb és oktanabb vad-sággal állanak egymás ellen fegyverben a külön államok s az államokon belül a külön társadalmi osztályok — a sokszorozódott és örvöngő hatalmi erőknek a vallási féktől felszabadult eszeveszett küzdelmében.

Egy ör, ki az ősi család rozoga, roskadó házában a padlásán egy rejtett zugolyban a komor, de már hajnalló éjszakán a nagy család üdviért virraszt, e vészkiáltást küldi az alvó lakóknak, ha vajh felébredve kábító nagy bűn nehéz álmából, meglátnák a veszélyt.

Az orosz Notovics fordításában a múlt század kilencvenes éveiben egy tibeti forrásokból eredő leírás jelent meg a Jézus életéről. Az anyagot — állítólag — egykorú indiai kereskedők vitték magukkal Palesztinából és páli nyelven budhista papok foglalhatták írásba. A leírásban annyi az eltérés vagy ellentét a kánoni evangéliumokkal, s mindamellett annyi az észszerű valóság, hogy miatta fölfedezőjét — úgy látszik — csak a szökés mentette meg az elevenen való eltemettetéstől, a szibériai deportációból. Birói eljárás és ügye megvizsgálása nélkül minisztertanács hozott Notovics fölött megsemmisítő ítélete az az indokolással, hogy az ő „irodalmi tevékenysége veszélyes az államra és társadalomra.” (La vie de Jesus II. jegyz.) A még kéziratban volt mű római fogadtatására pedig az a jellemző, hogy Nina vatikáni biboros ajánlatot tett a kis kéziratnak

— nyilván elföldelés végett való — megszerzésére, azt jegyezve meg, hogy a vatikáni könyvtárban még hatvannál több hasonló irat van. *)

Ez az életrajz forradalmi fontosságú bepillantást enged abba a kérdésbe, hogy miként hamisíthatott meg a Jézus példaadó szociális egyénisége nemcsak az egyházi szervezet és egyházi tanok, de még az evangéliumoknak a kereszténység önfenntartási kényszeréből eredő szándékos vagy önkénytelen elferdítése útján is. **)

*) Erről, úgyszintén a fölfedezés körülményeiről és az első közzétételig átélt viszontagságairól részletesen beszámol Notovitch „La Vie Inconnue de Jésus-Christ” Paris, Ollendorff (1899.) című művében. E műnek 169—244. lapjain található az olvasó az itt magyarul közölt Jézus-életrajz francia szövegét.

**) E munkában kizárólag a Jézus-életrajz van a Notovics francia nyelven megjelent művéből véve. A többi szerző saját tanulmányainak az eredménye, melyeknek a közlésére, a budhista evangélium nem alapul, hanem alkalmul szolgált.

Életrajz szent Jézusról, a legjobb emberfiáról.

I.

1. A föld fölháborult, az egek sírtak az Izrael földjén elkövetett nagy bűn miatt. 2. Mert megkínózták s kivégezték a nagy és igaz Jézust, akiben lakozott a mindenség lelke 3. azért öltvén testet az egyszerű halandóban, hogy tegye jóvá az embereket, írta ki a rossz gondolatokat, 4. és hogy a bűnökbe süllyedett embert békés életre, szeretetre és jóságra vezérelje s visszahívja az egyetlen, oszthatlan teremtőhöz, kinek a könyörülete vég és határ nélkül való.

5. Ime ez az, amit e tárgyról az Izraelből jött kereskedők mondanak,*)

II.

1. Izrael népe, — mely nagyon dús, évente két termést adó földön lakik és nagy nyájakkal bír, — bűneivel haragra ingerelte Istent, 2. ki rettenetes büntetéssel büntette őt, elvevén tőle a földet, az állatokat és összes javait. Izraelt az akkor Egyiptomban uralkodó hatalmas és gazdag fáraók szolgaságra vetették. 3. Ezek rosszabbul bántak az izraelitákkal, mint az állatokkal; nehéz munkákkal terhelték és vasra verték őket; testöket sebekkel és fájdalommal borították, nem adva nekik ételt és hajlékban való lakást, 4. hogy állandó félelemben tartsák s minden emberieségtől megfosszák őket.

5. Nagy szerencsétlenségében Izrael népe égi oltalmazójára gondolva, hozzája fordult s az ő kegyiért és könyörületiért esdekelt.

6. Ekkor Egyiptomban egy kiváló fáraó uralkodott, aki számos győzelméről, fölhalmozott kincseiről és rabszolgái kezemunkájával épült egyszerű palotáiról vált híressé.

7. E fáraónak két fia volt. Ezek közül a fiatalabbikat Mózesnek nevezték. Izraelita tudósok képezték őt ki a különféle tudományokban.

8. Mózeset szerették Egyiptomban jóságáért s azért a részvétiért, melyet minden szenvedő iránt tanúsított.

*) Indiai kereskedők, akik Palestina városaiba mentek kereskedni.

9. Látván, hogy az izraeliták, — az általuk viselt türhetetlen szenvedések dacára, — nem akarják elhagyni istenöket, hogy imádjanak emberi kézzel alkotott isteneket, amilyenek az egyiptomiak istenei voltak — 10. Mózes hitt az ő láthatatlan istenökben, aki gyöngé erejüket lankadni nem engedé.

11. Az izraelita tanítók lelkesítették a Mózes buzgalmát, kérve őt, hogy hitsorsosai érdekében járjon közbe apjánál, a fáraónál. 12. Mózes herceg kérte apját, hogy enyhítsen a szerencsétlenek sorsán, de a fáraó megharagudott rá és a rabszolgái által szenvedett kínokat csak növelte.

13. Kevéssel ez után az történt, hogy Egyptomot nagy csapás látogatta meg: döghalál tizedelte az ifjakat és véneket, az egészségeseket és betegeket. A fáraó saját istenei bosszúállásának hitte ezt. 14. De Mózes herceg azt mondotta az apjának, hogy rabszolgáinak az istene lépik közbe a szerencsétlenekért és ő bünteti az egyiptomiakat.

15. Erre a fáraó azt a rendeletet adta Mózesnek, a fiának, hogy gyűjtse össze az összes zsidó rabszolgákat, vezesse őket a városon kívül és alapítson a fővárostól messze egy másik várost, ahol ő velök lakna.

16. Mózes a zsidó rabszolgákat értesítette, hogy az ő vagyis Izrael istene nevében felszabadította őket, és Egyptom városából s földjéről velök eltávozott.

17. Elvezette tehát őket arra a földre, amelyet bűneik sokasága miatt elveszítettek. Törvényeket adott és meghagyta nekik, hogy imádkozzanak mindig a láthatatlan teremtőhöz, kinek a jósága végtelen.

18. Mózes (fejedelem) halálakor az izraeliták szigorúan megtartották az ő törvényeit. Meg is őrizte őket az isten azoktól a bajoktól, amelyeknek Egyptomban ki voltak téve. 19. Országuk az egész földön a leghatalmasabbá lett. Királyaik kincseik által híressé váltak. És Izrael népe között hosszú béke uralkodott.

III.

1. Izrael gazdagságának a dicsősége az egész földön elterjedett és a szomszédos népek irigységre gerjedtek ellene.

2. De a fenséges maga vezette a zsidók győzelmes fegyvereit és a pogányok nem merték megtámadni őket.

3. Szerencsétlenségre, — minthogy az ember nem mindig engedelmeskedik neki, — a zsidóknak az istenökhöz való hűsége nem sokáig tartott. 4. Azzal kezdték, hogy megfélelkeztek minden rájuk halmozott kegyéről. Csak ritkán fohászkodtak hozzá s a mágusok és varázslók oltalmát kérték. 5. A királyok és főemberek saját törvényeiket tették a Mózes által számukra szerkesztettek helyébe. Isten templomát és tiszteletének a gyakorlatát odahagyták: a nép gyönyörökre adta magát s eredeti tisztaságát elveszítette.

6. Egyiptomból való kijövetelük óta több század leforgott, mikor arra gondolt az isten, hogy ismét alkalmazza ellenük büntetését.

7. Az idegenek Izrael országára kezdetek törni, — pusztítva a földeket, szétrombolva a falvakat és rabságba hurcolva a lakósokat. 8. Egyszer eljöttek a tengereken túlról a rómaiak birodalmából a pogányok. A zsidókat leigázták és hadvezéreket állítottak oda, hogy ezek a császár megbízásából kormányozzák őket. 9. A templomokat lerombolták. A lakósokat arra kényszerítették, hogy ne a láthatatlan Istent imádják, és hogy a pogány isteneket áldozatokkal tiszteljék. 10. A nemeseket harcosokká tették; a nőket férjeiktől elragadták; a köznépet meg rabságra vetve, ezrenként hurcolták a tengereken túl. 11. A gyermekeket kardélre hányták. Akkoriban egész Izrael földjén nem lehetett egyebet hallani sírásnál és jajveszéklésnél.

12. Ebben az iszonyú nyomorban visszaemlékeztek az emberek nagy istenökre; kegyelmiért esdekelték és bocsánatáért könyörögtek. A mi Atyánk, kifogyhatatlan jóságában meghallgatta könyörgésüket.

IV.

1. Ebben az időben következett be a pillanat, hogy a kegyellemmel teljes bíró jónak látta egy emberi lényben testet öltetni. 2. És az örök Szellem, aki teljes nyugalomban és legfőbb boldogságban lakozott, felébredett s az örök lénytől határozatlan időre elszakadott, — 3. hogy emberi arculatot véve magára, az istenséggel való egyesülésnek és az örök boldogságra jutásnak az eszközeit megmutassa, 4. és hogy saját példájával tanúsítsa, miként lehet eljutni az erkölcsi tisztasághoz és miként lehet el-

választani a lelket durva burkától, hogy elérje azt a tökéletességet, mely szükséges a változatlan és az örök boldogság uralma alatt álló menyországba való bejutásához.

5. Nemsokára Izrael földén egy bámulatos gyermek született. Isten maga beszélt a gyöngye testű, de hatalmas lelkű gyermek szájával.

6. Az újszülött szülői szegények voltak; de kegyességben kitűnő családhoz tartoztak, melynek ősi nagysága e földön attól lett ismeretes, hogy a Teremtő nevét dicsőítette és megköszönte azokat a csapásokat, amikkel jónak látta őt megjavítani. 7. Jutalmául annak, hogy az igazság útjáról le nem tért, Isten megáldotta e család elsőszülöttét: őt szemelte ki választottjául és elküldötte őt, hogy emlje föl a gonoszságba bukottakat és segítsen a szenvedőkön.

8. Az isteni gyermek, akinek Jézus nevet adtak, már legfiatalabb éveiben beszélni kezdett az egyedülvaló és oszthatatlan istenről, — intve az eltévelyedett lelkeket megbánásra és azon bűneiktől való megtisztulásra, melyekért felelősek voltak.

9. Mindenfelülről jöttek hallgatni őt és az ő gyermeki szájából eredő beszédén csodálkoztak. Az összes izraeliták egyértelműleg azt mondták, hogy az örök szellem lakik ebben a gyermekben.

10. Mikor Jézus elérte tizenharmadik évét, — azt a kort, melyben az izraelitának nősiülnie kell, 11. akkor a ház, ahol szülei szegény munkával tartották fenn magukat, ama gazdag és nemes emberek találkozó helyévé kezdett lenni, akik a mindenható nevében tartott építő beszédeiről máris híres fiatal Jézust vejökül óhajtották.

12. Ekkor történt, hogy Jézus titkon odahagyta a szülői házat; kereskedőkkel Jeruzsálemből elutazott és Sind felé (Indiába) vette útját, 13. abból a célból, hogy az isteni kijelentésben teljesen kiképezze magát és hogy a nagy budhák törvényeit tanulmányozza.

V.

1. Tizennegyedik életévében az istenáldotta fiatal Jézus Sindbe ment s megtelepedett az Árvák között isten szeretett országában.

2. A bámulatos gyermek nevének jó híre terjedett az egész

északi Sind mentén. Amikor átment az öt folyó országán és Radsiputánián, Dsain isten hívei kérték őt, hogy maradjon közöttük.

3. De ő Dsain eltévelyedett imádóit otthagya és Dsaggernába ment, Orsio vidékére, ahol Viassza-Krisna halandó hamvai nyugosznak és ahol *Brama fehér papjai* örömmel fogadták őt.

4. Ezek beavatták őt a vedák olvasásába és ismeretébe, az imákkal való gyógyításba, a szent iratoknak a nép számára való tanításába és magyarázatába, gonosz szellemeknek az emberből való kiűzésére az emberi ábrázat visszaállítása végett.

5. Hat évet töltött Dsaggernában, Radsagrihában, Benareszben és más szent városokban. Mindenki szerette őt, mert Jézus békességben élt a vejszekkel és a szudrákkal, akiknek a szent írást tanította.

6. Ámde a bramák és ksatriák azt mondták neki, hogy: a nagy Para-Brama megtiltotta nekik az érintkezést azokkal, akiket ő a hasából és lábaiból teremtett; 7. hogy a vejszek nincsenek a veda-olvasás hallgatására jogosítva, csupán csak ünnepnapokon; 8. hogy a szudráknak nemcsak a vedák olvasásánál való jelenlét, hanem még azoknak a szemlélete is meg van tiltva, — mert az ő helyzetük rabszolgákként való örökös szolgálata a bramáknak, ksatriáknak, sőt még a vejszeknek is; 9. „Egyedül a halál szabadíthatja ki őket szolgaságukból“, — mondotta Para-Brama. „Hagyd hát ott őket és jér, imádd velünk azokat az isteneket, akik megharagusznak rád, ha nem nekik engedelmeskedsz.“ 10. De Jézus nem hallgatott az ő beszédükre és a szudrákhoz ment prédikálni a bramák és ksatriák ellen. 11. Keményen kikelt az ellen, hogy egyes emberek a hozzá hasonlónak emberi jogaikból való kivetkőzését követelik. Lényegében azt mondotta: „Isten az Atya nem tett semmi különbséget gyermekei között, akik neki mindannyian egyenlően kedvesek.“

12. Jézus tagadta a védák és puránák Isteni eredetét, mert, — amint ő azt követőinek tanította, — ez az egy törvény adatott az embernek cselekedeteiben való vezetésére: 13. „Féljed az istenedet, senki más előtt ne borulj térdre és csak neki egyedül nyujtsál nyereségeidből áldozatokat.“

14. Jézus tagadta a Trimurtit*) és Para-Brama megtestesülését Visnuban, Sivában és más istenekben; mert, — amint

*) Brama Visna, Siva istenségek egysége.

mondotta: 15. „Az örök biró, az örök szellem alkotják a mindenség egyetlen és oszthatalan lelkét, amely az egyedüli, amely teremt, magába foglal és éltet mindent.“ 16. „Ő az egyedüli, aki akart és teremtett; az egyedüli, aki öröktől fogva van és akinek a léte véget nem ér; hozzá hasonló nincsen sem az egekben, sem a földön.“ 17. „A nagy Teremtő nem osztotta meg senki más személlyel a hatalmát, annál kevésbbé „lelketlen tárgyakkal, — amint titeket erre tanítottak, — mert egyedül ő bír mindenhatósággal.“ 18. „Akarta és a világ megjelent: Isteni gondolatból egyesítette a vizeket és külön választotta a föld száraz részét. Ő az ember titokzatos életének az oka, ő lehelte bele a saját lényének egy parányát.“ 19. „Ő rendelte alá az embernek a földeket, a vizeket, az állatokat és mindazt, amit teremtett és amit önmaga tart fenn változatlan rendben, — meghatározva minden dolognak a saját élettartamát.“

20. „Majd ki fog törni Isten haragja az ember ellen, mert ez megfélemedezett teremtőjéről: gyalázatosságokkal töltötte meg templomait és tisztelte a teremtmények sokaságát, melyet Isten alája rendelt.“ 21. „Mert hogy kövekben és fémekben kedvét lelje, feláldoz emberi lényeket, akikben a fenséges szellemének egy része lakozik.“ 22. „Mert lealacsonyítja azokat, akik arcuk verejtékezésével fényűzően terített asztalhoz ült tunyák kegyének a megnyeréséért dolgoznak.“

23. „Akik testvéreiket az isteni boldogságtól megfosztják, azok maguk is meg fognak attól fosztatni: a brámák és ksatriák a szudrák szudráivá fognak válni, a szudrák pedig örökre az örökkévalóval lesznek.“ 24. „Az utolsó ítélet napján ugyanis a szudrák és vejszek tudatlanságukra való tekintettel bocsánatot nyernek, de ezzel szemben kegyetlenül fog lesujtani az isten haragja azokra, akik őket jogaikból kiforgatták.“

25. A vejszeket és szudrákat élénk csodálat fogta el és kérdezték Jézustól, miként kell imádkozniok, hogy üdvösségüket el ne veszítsék.

26. „Ne imádiátok a bálványokat, mert azok titeket meg nem értenek. Ne hallgassátok a vedákat, amelyekben az igazság meg van hamisítva, ne tartsátok magatokat elsőeknek és ne alázzátok meg felebarátotokat.“ 27. „Segítsétek a szegényeket, gyá-

molítsátok a gyöngéket, ne tegyetek rosszat senkinek, ne kívánjátok azt, amit másoknál láttok és nem a tiétek.“

VI.

1. Amint a fehér papok és a harcosok Jézusnak a szudrákhoz intézett beszédeiről tudomást szereztek, elhatározták a halálát és ez okból elküldötték szolgálkat, hogy a fiatal prófétát megkeressék.

2. De Jézus, a szudráktól a veszélyről értesülve Dsaggerna környékéről éjnek idején eltávozott; a hegyek közé jutott és a Gótamidák országában állapodott meg, ahol Szakja-Muni, a nagy budha született, — az egyetlen és fenséges Bramát imádó nép közepette.

3. Miután a páli nyelvet teljesen megtanulta az igazságos Jézus, a szent szutra irattekercsek tanulmányozására szánta magát.

4. Hat év múlva Jézus, — akit Budha választott az ő szent tanításának a terjesztésére, — tökéletesen tudta magyarázni a szent tekercseket.

5. Ekkor elhagyta Nepált és a Himalaya hegységet, a Radsiputan völgyébe ereszkedett és nyugatra ment, különféle népeknek az ember legfőbb tökéletességét prédikálva, 6. és a jót, minek a tevésére felebarátjáért köteles, ez levén legbiztosabb eszköze az örök Szellemben való gyors önmegsemmisítésnek: „Aki eredeti tisztaságát visszaszerzi, — mondotta Jézus, — az bűnbocsánatban hal meg és annak joga lesz isten fenséges alakja szemléletére.“

7. Pogány területen haladva át azt hirdette az isteni Jézus, hogy a látható istenek tisztelete a természetj törvénnyel ellenkezik. 8. „Mert az embernek, — mondotta ő, — nem adatott meg az a képesség, hogy lássa az isten arcát és hogy az örökkévaló hasonlóságára az istenségek egész tömegét alkossa.“ 9. „Azonkívül összeférhetetlen az emberi lelkiismerettel az, hogy kevessebbre becsüljük az isteni tisztaság fenségét, mint az állatokét, avagy az emberi kézzel kőből vagy fémből alkotott műveket.“ 10. „Az örök törvényhozó egy. Rajta kívül más istenek nincsenek. Ő a világot senkivel sem osztotta meg; soha senkit nem értesített szándékairól.“

11. „Amint egy atya cselekednék gyermekeivel, úgy isten az embereket haláluk után könyörületes törvényei szerint fogja megítélni. Soha sem fogja arra alázni gyermekét, hogy lelkét, — mintegy tisztulásra, állat testébe vándoroltassa.“

12. „A mennyei törvény — mondja Jézus szájával a teremő — ellenkezik az emberi áldozatok feláldozásával; mert én az ember javára áldoztam az összes állatokat és mindent, ami a világon van.“ 13. Minden az embernek van szentelve, hogy érezze magát közvetlenül és bensőleg hozzám, az ő atyjához kötöttek. Szigorú ítélet és büntetés fogja érni azért, az isteni törvények szerint, azt, aki tölem az én gyermekeimet elragadja.“ 14. Az ember az örök bíró előtt semmi, csak úgy mint az állat az ember előtt.“

15. „Ezért mondom én nektek: hagyjátok el bálványaitokat és ne végezzetek oly szertartásokat, amelyek elválasztanak titeket Atyától és odacsatolnak a papokhoz, akikről az ég elfordult.“ 16. „Mert ezek azok, akik titeket az igaz istentől elzártak, és akiknek babonája s lelketlensége a szellem megrontására és minden erkölcsi érzék elvesztésére vezetett.“

VII.

1. Jézus beszéde elterjedett a pogányok között, azokban az országokban, amelyeken átment, — és a lakósok elhagyták bálványait.

2. Ezt látva a papok, az igaz isten nevének dicsőítőjétől, a nép jelenlétében, az ellenük emelt vádakra és a bálványok semmisségének igazolására bizonyítékokat kívántak.

3. Jézus azt felelte: „Ha a ti bálványaitok és állataitok hatalmasak és valóban bírnak természetfölötti hatalommal, akkor hát sujszanak engemet itt nyomban villámcsapással.“

4. „Te azonban tegyél csodát, — vetették ellene a papok; — redd, hogy a te istened szégyenítse meg a mieinket, ha ezek undorra indítják őt.“

5. De Jézus így szólt: „A mi istenünk csodái a mindenség teremtésének első napjától kezdődtek létrejönni: ezek minden nap és minden pillanatban történnek. Aki nem látja őket, az az élet egyik legszebb ajándékától van megfosztva.“ 6. „Isten haragjának a korlátlan folyása nem a (különben is) teljesen élettelen

kő-, fém- vagy fadarabok ellen fog irányulni, hanem vissza fog sujtani azokra az emberekre, akiknek saját jószántukból kellene az összes emberek alkotta bálványokat elpusztítaniok. 7. „Amint egy kődarab avagy egy homokszem, az emberhez mért semmiségében lemondással várja a percet, mikor az ember kezébe veszi, hogy valami hasznos tárgyat csináljon belőle, 8. úgy az embernek is várnia kell a nagyszerű kegyet, hogy Isten egy (sorsa feletti) határozással megtiszteli őt.“

9. „Ámde szerencsétlenség ti reátok, emberek ellenségei, ha nem az istenség kegyére, de haragjára vártok; szerencsétlenség rajtatok, ha arra vártok, hogy csodákkal tegyen az a hatalmáról bizonyosságot!“ 10. „Mert nem a bálványokat, hanem a bálványok fölállítóit fogja megsemmisíteni haragjában: sziveik az örök tűz martalékául esnek, szétszakgatott testeik pedig ordas vadak étvágyát fogják csillapítani. 11. És Isten el fogja üzni csordáikból az így fertőződött állatokat is. De magához fogadja a bennök lakó égi rész félreismerése miatt eltévelyedetteket.“

12. Papjaik tehetetlenségét látva, a pogányok hitelt adtak a Jézus beszédének és az Istenség haragjától félve, bálványaik darabokra törték. A papok pedig — a nép bosszújának az elkerülése végett — elmenekültek.

13. Jézus aztán arra tanította a pogányokat, hogy ne akarják az örök Szellemet szemeikkel látni; hanem törekedjenek azt a szívökkel megérezni, — valóban tiszta lélekkel tevén magukat az ő kegyére méltóvá.

14. „Ne csak emberi áldozatokat ne végezzetek — mondotta nekik, — hanem egyáltalán semmi étellel felruházott állatot ne áldozatok, mert minden, ami teremtetett, az ember hasznára teremtetett.“

15. „Ne lopjátok el a mások javait, mert azokat a dolgokat vennétek el felebarátotoktól, amiket ő az arca verejtékezésével szerzett.“

16. „Senkit meg ne csaljatok, hogy ti is meg ne csalassatok. Igyekeztek megigazulni az utolsó ítélet előtt, mert akkor igen későn lesz.“

17. „Ne adjátok magatokat kicsapongásra, mert az az Isten törvényeinek a megszegése.“

18. „Érjétek el a legfőbb boldogságot, nemcsak önmagatokat tisztítva, hanem másokat is arra az útra vezetve, amely őket az eredeti tökéletesség elérésére juttatja.“

VIII.

1. A szomszédos országokat betöltötte Jézus prédikálásának a híre, s amikor ő Persiába lépett, a papok megijedtek és a lakosoknak megtiltották az ő hallgatását.

2. De mivel az összes falvak örömmel jöttek az ő fogadása és beszédei áhitatos meghallgatása végett, rendeletet adtak ki az elfogására és a főpap elé vezették őt, ahol a következő vallatást állotta ki:

3. „Miféle új istenről beszélsz te? Hát nem tudod-e te szerencsétlen, hogy egyedül a szent Zoroasztert illeti joggal az a tisztelet, hogy a legfőbb Lényről értesüléseket kapjon?“

4. „Ő hagyta meg az angyaloknak, hogy isten kijelentését, az ő népe használatára, írásba foglalják. Ez a kijelentés azok a törvények, amelyeket Zoroasztér a paradicsomban kapott.“ 5. „Ki vagy hát te, hogy itt ami istenünket káromolni s a hívők szívében kétséget támasztani merészselsz?“

6. Jézus ezt mondotta nekik: „Akiről én beszélek, az nem egy új isten, hanem a mi mennyei atyánk, aki minden kezdet előtt létezett és aki a vég után is örökre létezni fog.“ 7. „Ő följöle tanítottam én a népet, amely — mint egy fejletlen gyermek, — még nincs abban az állapotban, hogy kizárólag saját értelmének az erejével fogja fel istent s az ő isteni szellemének fönségébe behatoljon.“ 8. „De, amint az újszülött a homályban is megismeri az anyai emlőt, úgy a ti népetek is, amely tévelygésben, — a ti téves tanotokban és vallásos szertartásaitokban — vezettetett, ösztönszerűleg fölismerte atyját abban az atyában, akinek én a prófétája vagyok.“

9. „Az örök lény az én szájam útján a ti népeteknek ezt mondja: „Ne imádjátok a napot, mert az csak egy része a világnak, amelyet én az emberért teremtettem.“ 10. „A nap fölkel, hogy munkátok ideje alatt melegítsen nektek; lenyugszik, hogy megadja nektek a nyugalmat, amit én magam állapítottam meg.“ 11. „Csakis tőlem, egyedül tőlem származik mindaz, amitek van,

— mindaz, ami körülöttetek, akár a magasban, akár a mélyben, találtatik.“

12. „De hogyan élhet egy nép — vetették ellen a papok, — az igazság szabályai szerint, ha tanítói nincsenek?“

13. Jézus azt felelte: „Amíg a népeknek papjai nem voltak, a természeti törvény kormányozta őket és lelkük őszinteségét megőrizték.“ 14. „Lelkők istennel volt és az atyával való társalkodás végett nem fordultak sem szoborhoz, sem állathoz, sem tűzhöz, sem semminemű olyan közvetítéshez, amilyenek nálatok gyakorlatban vannak.“

15. „Ti azt állítjátok, hogy imádni kell a napot, a jónak és rossznak szellemét. Nos, a ti tanotok förtelmes, azt mondom én nektek. A nap nem önmagától működik, hanem a láthatatlan Teremtő akarata folytán, — akitől az ő keletkezése van 16. és aki akarta, hogy ez a csillag megvilágítsa a nappalt s meleget adjon az emberek munkájához és vetéséhez?“

17. „Az örök Szellem a lelke mindannak, aminek létet ő adott. Nagy bünt követtek el azzal, hogy őt a Gonosz és Jó szellemére tagoljátok, mivel a jón kívül nincsen más isten.“

18. „Ő pedig hasonlít egy családapához, aki semmi rosszat nem tesz gyermekeivel s minden hibájokat megbocsátja, ha bűneiket megbánják.“ 19. „A rossznak a szelleme itt a földön lakik az olyan emberek szívében, akik isten gyermekeit az igaz útról félrevezetik.“

20. „Ezért mondom nektek: Féljete az ítélet napától, mert isten rettenetes büntetést mér mindazokra, akik az ő gyermekeit az igaz útról elterelik, akik babonával s vakhittel töltik meg őket.“ 21. „akik a látókat elvakítják, beteggé teszik az egészségest és tanítják oly dolgoknak a tiszteletét, melyeket Isten az ember alá rendelt saját hasznára és munkájában való segítségére.“ 22. „Eszerint a ti tanotok tévedéseitek gyümölcse, mert az igazság istenét óhajtván megközelíteni, hamis isteneket alkotatok.“

23. Jézus kihallgatása után elhatározták a mágusok, hogy őt egyáltalán nem bántják. Éjjel, mikor az egész város pihent, a falakon kívül vezették őt s az országúton szabadon bocsátották.

— avval a számítással, hogy minél hamarabb a vadak zsákmányául esik. 24. De a mi urunk istenünk védelme alatt a szent Jézus baleset nélkül folytatta útját.

IX.

1. Jézus, kit a teremő azért választott, hogy az igaz istent a romlásba süllyedett emberi nemnek az eszébe hozza, huszonkilenc éves volt, mikor Izrael országába érkezett.

2. Jézusnak az eltávozása óta a pogányok még kegyetlenebb szenvedéseket okoztak az izraelitáknak, úgy, hogy ezek a legnagyobb kétségbeesésbe jutottak. 3. Sokan közülök már kezdték elhagyni istenöket és Mózesnek a törvényeit, abban a reményben, hogy ezzel vad hódítóikat megengesztelik.

4. Ebben a helyzetben Jézus a honfitársait buzdította, hogy el ne csüggedjenek, mert a bűnök megváltásának a napja közel van és azonkívül megerősítette öket az ő atyáik istenébe vetett hitökbén.

5. „Gyermekeim, ne adjátok magatokat csüggedésre, — mondja a mennyei Atya a Jézus szája által, — mert én meghaltam a ti hangotokat és a ti kiáltásaitok a fülemig jutottak.“

6. „Ne sírjátok, szeretteim, mert zokogástok atyátok szívét meghatotta és ő megbocsátott nektek, amint öseiteknek is megbocsátott.“ 7. „Ne hagyjátok el családötököt, hogy dorbézolásba merüljétek; ne veszítsétek el érzelmeitek nemességét és ne imádjátok bálványötököt, amelyek némán fogadját esdeklésteket.“ 8. „Töltsétek meg templomötököt reménységetekkel és türelmetekkel. Ne tagadjátok meg atyáitök vallását, mert egyedül én vezetem s én halmoztam el öket jótéteményekkel.“ 9. „Emeljétek föl az elösetteket, adjátok enni az éhezöknök, ápoljátok a betegeket, hogy legyetek mindannyian igazak az utolsó ítéletben, amelyet számötökra előkészíték.“

10. Az izraeliták a Jézus beszédére tömegesen összecsdültek és kérdezték töle, hol adjanak hálát a mennyei atyának, mert az ellenségek földig lerombolták templomaikat és kezét tettek szent edényeikre.

11. Jézus azt felelte nekik, hogy isten nem az emberi kézzel épített templomötököt tekinti, hanem hogy meghallgatja az embe-
reket a szívek útján, amelyek az isten igazi temploma.

12. „Lépjetek be templomotokba, a ti szívetekbe; világosítsátok meg azt jó gondolatokkal, türelemmel és azzal a rendületlen bizalommal, amelyet atyátokkal szemben kell táplálnotok.“

13. „A ti szent edényeitek pedig a ti kezeitek és szemeitek. Ügyeljetek és tegyétek azt, ami istennek kedves, mert felebarátokkal jót cselekedve, egy olyan szertartást végeztek, mely fölékesíti a templomot, ahol az lakik, aki nektek az életet adta.“

14. „Mert isten titeket az ő hasonlóságára teremtett: ártatlanoknak, tiszta lelkiüeknek, jósággal telt és olyan rendeltetésű szívvvel és akként, hogy tetteiteknek ne a nyereség reménye vagy üzleti számítás legyen az indoka.“ 17. „Mert az ilyen tett nem visz közelebb titeket az üdvösséghez és olyan erkölcsi súlyedésbe estek, melyben a lopás, hazugság, orvgyilkosság nemes tettek számába mennek.“

X.

1. A szent Jézus városról városra járt, isten ígéje által erősítve bátorságukban az izraelitákat, kik már-már összeroskadtak a kétségbeesés sulya alatt. Prédikációi hallgatása végett ezrenként követték őt.

2. De a városok előljárói megijedtek miatta s a Jeruzsálemben székelő főkörmányzónak tudomására hozták, hogy az országba egy Jézus nevű ember érkezett, aki beszédeivel a népet a hatóságok ellen lázítja, hogy a nép szorgalmasan hallgatja őt és közfeladatait elhanyagolja, azt hangoztatván, hogy nemsokára fölszabadúl hatalombitorló kormányzóitól.

3. Ekkor Pilátus, Jeruzsálem kormányzója elrendelte, hogy Jézust, a hitszónokot fogják el, vezessék a városba és állítsák a bírók elé. Mindamellett, hogy a lakosságot elégedetlenségre ne ingerelje, megbizta Pilátus a papokat és írástudókat, — a zsidók véneit, — hogy ők hozzanak felette ítéletet a templomban.

4. Ezalatt Jézus, prédikálását folytatva, Jeruzsálembé érkezett. Jöveteléről értesülvén az összes lakosok, akik őt hírből már ismerték, eleibe mentek. 5. Tisztelettel üdvözölték őt és föltárták előtte templomuk kapuit, hogy saját szájából hallják azt, amit ő Izrael más városaiban mondott.

6. És Jézus szólt: „Hitetlensége miatt elvész az emberi nem, mert a sötétség és viszontagságok tévelygésbe ütték az emberek

nyájait s azok elvészítették pásztoraikat.“ 7. „Ámde a viharok nem tartanak állandóan és a sötétség nem rejt el örökre a világosságot. Csakhamar ismét földerül az ég. Az égi világosság az egész földön elterjed: -s az eltévelyedett juhok ismét összegyűlnek őrzőjük körül.“ 8. „Ne igyekezzetek a sötétségben egyes-nes utakat keresni, nehogy valami árokba essetek; hanem szedjétek össze végső erőtöket, segítsétek egymást, vessétek minden bizalmatokat istenetökbe és várjátok a világosodást.“ 9. „Aki felebarátját támogatja, az önmagát támogatja, és aki családját védelmezi, az védelmezi egész népét és egész országát. 10. Mert legyetek a felől bizonyosak, hogy közel van a nap, mikor a sötétségtől megszabadultok. Ti egyetlen családba fogtok egyesülni s ellenségeitek, — mely a nagy isten kegyét nem ismeri, — borzadni fog a félelemtől.“

11. A papok és vének, akik őt hallották, beszédmódjától bámulattal telve el, kérdezték tőle, igaz-e, hogy föl akarta lázítani a népet az ország hatóságai ellen, — úgy amint azt Pilátusnak, a kormányzónak jelentették.

12. „Lehet föllázadni tévelygő emberek ellen, — felelt Jézus — kiknek útját és ajtóját a sötétség elrejtette? Én csak fölvilágosítottam a szerencsétleneket, — miként azt itt is, e templomban cselekedtem, — hogy ne menjenek tovább a sötét úton, mert lábaik alatt az enyészet örvénye tátong.“ 13. „A földi hatalom nem hosszantartó és nagyszámú változásnak van kitéve. Mit sem ér az embernek föllázadnia a hatalom ellen, mert egyik hatalmat mindig a másik követi és ez így lesz az emberi lét kivésztéig.“ 14. „Viszont nem látjátok-e azt, hogy Izrael fiai között a hatalmasok és gazdagok a lázadás magját hintik az ég örök hatalma ellen?“

15. Erre a vének azt mondták: „Ki vagy te és melyik országból jöttél hozzánk? Eddigél semmi hírt sem hallottunk rólad s még a nevedet sem ismerjük.“

16. „Én izraelita vagyok, — felelt Jézus, — és születésemkor láttam Jeruzsálem falait, hallottam rabszolgaságra vetett testvéreim zokogását, hallottam jajveszékelní nővéreimet, akiket a pogányok közé hurcoltak.“ 17. „És a lelkem fájdalmasan elszomorodott, mikor láttam, hogy testvéreim az igaz istenről megfeledkeztek. Gyermekekoromban odahagytam szülői házamat, hogy

más népek közé menjek megtelepülni.“ 18. „De arról értesülvén, hogy testvéreimet még nagyobb szenvedések alá vetették, visszajöttem a szüleim lakta országba, hogy testvéreimnek emlékeztébe idézzem őseik hitét, kik a tökéletes és magasztos boldogságnak odafenn leendő elérése végett idelelni türelmet prédikáltak nekünk.“

19. Most az agg írástudók még ezt a kérdést intézték hozzá: „Arról bizonykodnak, hogy te tagadod a Mózes törvényeit, s hogy a népet Isten templomának az elhagyására tanítod?“

20. Jézus felelt: „Senki sem rombolja le azt, amit a mi mennyei atyánk adott, és amit a bűnösök elpusztítottak. Én azonban azt ajánlottam, hogy tisztítsák meg minden szennytől a szívöket, mert ez az isten igazi temploma.“ 21. „Ami a Mózes törvényeit illeti, arra igyekeztem, hogy azokat az emberek szívében újra érvényre emeljem. Nektek pedig azt mondom, hogy ti azoknak a valódi jelentőségét nem ismeritek, mert ő nem a bosszút, hanem a bocsánatot tanítja; — csakhogy az ő törvényeit az igaz értelmükből kiforgatták.“

XI.

1. Kihallgatván Jézust, a papok és az írástudó vének elhatározták, hogy nem ítélik el, mert ő nem tett senkinek rosszat. Megjelenvén Pilátus előtt, — aki Jeruzsálemnek a római birodalom pogány királya által kinevezett kormányzója volt, — így szólottak hozzá:

2. „Mi láttuk azt az embert, akit te azzal vádolsz, hogy fölkelésre bujtja népünket. Hallottuk beszédeit és tudjuk, hogy ő a mi honfitársunk.“ 3. „Veled azonban a városok előljárói hamis jelentéseket közöltek, mert ez egy igaz ember, aki isten ígését hirdeti a népnek. Miután kikérdeztük őt, megengedtük neki, hogy menjen békével.“

4. A kormányzó iszonyú haragra gerjedett s álruhába öltözött szolgálait Jézus után küldötte, hogy azok minden tettét kikémleljék és a néphez intézett legkisebb beszédét is a hatóságok tudomására hozzák.

5. Közben Jézus folytatta a szomszéd városok látogatását és prédikálta a teremő igaz útjait, — türelemre buzdította a zsidókat s hirtelen szabadulást ígért nekik.

6. Ez idő alatt sokan kísérték őt mindenfelé, amerre ment; többen el sem hagyták és cselédekként szolgáltak neki.

7. És Jézus azt mondotta: „Ne higgyetek ember keze által végzett csodákban, mert aki a természet fölött uralkodik, egyedül az képes természetfölötti dolgokat művelni; — holott az ember képtelen megállítani a szelek fúvását és megárasztani az esőt.“

8. „Mégis van egy csoda, melyet az ember megtenni képes: ez abban áll, hogy az ember komoly hittel elteltén, szívéből minden rossz gondolatnak a kiirtására határozza el magát és hogy célja elérése végett nem jár a hamisság útján.“ 9. „Mindaz pedig, ami isten nélkül történik, csupa durva tévedés, ámitás és varázslat, mi csak azt bizonyítja, hogy mennyire hatalmába ejti a kicsapongás, álnokság és tisztátalanság az azokkal foglalkozók lelkét.“

11. „A jósokban és jóslatokban való hit megsemmisíti az emeber veleszületett egyszerűségét és gyermeki tisztaságát: (miatta) ördögi hatalom válik fölötte úrrá és ez őt mindenféle bűnnek az elkövetésére s a bálványok imádására kényszeríti.“

12. „Mivel ugyanis a mi istenünk, — akihez senki sem hasonlítható,— egy, mindenható, mindentudó és mindenütt jelenvaló: az övé minden bölcsesség és minden világosság.“

13. „Azért hozzá kell fordulnotok vigasztalásért bánatokban, segítségért küzdelmekben, gyógyulásért betegségetekben: aki hozzáfolyamodik az nem fog visszautasítani.“

14. „A természet titka Isten kezében van, mert a világ, megjelenése előtt, az isteni gondolat mélyén létezett: a fenséges akaratából lett anyagi és látható.“

15. „Mikor hozzá akartok fordulni, legyetek akkor gyermekek, mivel ti nem ismeritek sem a múltat, sem a jelent, sem a jövőt, mert isten az idők úra.“

XII.

1. „Igaz ember, — mondták neki a jeruzsálemi kormányzó áruhás szolgálói, — taníts ki minket, teljesítenünk kell-e császáruk akaratát, avagy közeli szabadulásunkra várakozzunk?“

2. Jézus a kérdezősködőkben az üldözésére lesbeállított embereket fölismerve, azt mondotta nekik: „Nem hirdetem azt nektek, hogy fel fogtok szabadulni a császár alól; — a hibákba süllyedett lélek az, aminek eljő a szabadulása.“

3. „Családfő nél-

kül nem lehet család, hasonlókép a nemzetben nincsen rend uralkodó nélkül, akinek vakon kell engedelmeskedni; a saját cselekedetei felől pedig egyedül ő fog felelni a legfőbb bírói szék előtt.“

4. „Istentől való joga van-e a császárnak, — faggatták tovább a kémek, — és a legjobb-e ő az emberek között?“

5. „Az emberek között igen jók nincsenek; de vannak betegek, akiket az erre kiválasztott és e föladatra hivatott embereknek olyan eszközökkel szükséges gondozniok, amilyeneket a mi mennyei Atyánk szent törvénye rájuk ruházott.“ 6. „Kegyelem és igazság: ime a caesarhoz illő legfontosabb adományok. Ha ezeket bírja, akkor dicső a neve.“ 7. „Ellenben, aki másként cselekedve, az alattvalói fölött gyakorolt hatalma korlátait átlépi és annyira megy, hogy saját életét veszélyezteti, az megsérti a nagy Birót s — a nép ellen vétvén — saját méltósága ellen vétkezik.“

8. Eközben egy öreg asszonyt, — aki, hogy Jézust jobban hallja, a csoporthoz közeledett, — az áruhás emberek egyike, elibe állván, távol tartott. 9. Ekkor Jézus megjegyezte: „Nem helyes az, hogy a fiú hátra szorítsa anyját, az anyát illető első hely elfoglalásáért.“ — „Aki nem tiszteli anyját, isten után a legszentebb lényt, az a fiú névre méltatlan.“

10. „Halljátok hát, amit nektek mondok: Tiszteljétek a nőt, mert a mindenségben ő az anya és a teremtés minden igazsága rajta sarkallik.“ 11. „Ő benne van az eredete minden jónak és szépnek, — miként az életnek, úgy a halálnak is ő a csirája. Tőle függ az ember egész léte, mert küzdelseiben ő az erkölcsi és természetes támasza.“ 12. „Kínok között szül ő meg titeket. Arca verejtékével gondoskodik nevelésekről; és — a haláláig el — gyötrő aggodalmakat okoztok neki. Azért áldjátok őt s rajongjátok érte, mert ő e földön a ti egyetlen barátotok és támaszotok.“ 13. „Tiszteljétek és védelmezzétek; — mert ekként cselekedve megnyeritek szeretetét s szívét és isten előtt kedvessé lesztek. Ez okból sok hibátok meglesz bocsátva.“

14. „Ép így szeressétek és tiszteljétek feleségeiteket, mert ők holnap egy egész nemzedéknek lesznek anyjává, később meg nagyanyjává.“

15. „A nővel szemben legyetek engedelmesek: az ő szeretete

a férfit megnemesíti, megkeményedett szívét megpuhítja; a vad-állatot mgszelidíti és báránnyá teszi.“

16. „A nőben és az anyában megbecsülhetlen kincset adott nektek isten: ők a mindenség legszebb ékességei és tőlük születik minden, ami a világot lakja.“ 17. „Amint a seregek istene valamikor elválasztotta a világosságot a sötétségtől és a szárazat a vizektől: úgy a nő is azzal az isteni képességgel rendelkezik, hogy az emberekben a jó szándékot a rossz gondolattól elválassza.“

18. „Ezért mondom nektek, hogy isten után legjobb gondolataitoknak a nőket és asszonyokat kell illetnie. A nő ugyanis rátok nézve az isteni templom, ahol a teljes szerencsét legkönnyebben eléritek.“ 19. „Merítsétek erkölcsi erőtetek ebből a templomból: ott elfelejtitek bútokat és kudarcotokat s visszacszerítitek a vesztett erélyt, ami felebarátotok segítségére szükséges.“ 20. „Ne tegyétek őt ki megaláztatásnak, mert ezzel önmagatokat alázzátok meg és elveszítitek a szeretetnek azt az érzelmét, amely nélkül idelelni semmi sem létezik.“

21. „Védelmeteket felebarátotokat, mert ő titeket, egész családokkal együtt védelmez. Mindazt, amit anyátokért, feleségeitekért, az özvegyekért vagy más nőkért tesztek, istenért tesztek.“

XIII.

1. A szent Jézus így tanította Izrael népét három éven át minden városban, minden faluban, az utak mentén és a mezőkön; s megvalósult minden, amit megjósolt.

2. Ez alatt az egész idő alatt szorosan figyelték őt Pilátus kormányzó áruház szolgálói, anélkül azosban, hogy bármi ahhoz hasonlót hallottak volna, amit azelőtt a városok előljárói jelentettek Jézus felől. 3. Ennek dacára, Pilátus a kormányzó, rettegve a szent Jézus nagy népszerűségétől, — aki, ha az ő ellenségeinek hitelt lehet adni, — föl akarta lázítani a népet, — hogy királlyá kiáltassa magát: kémjei egyikének megparancsolta az ő bevádolását. 4. Aztán megbízta a katonákat, hogy tartóztassák őt le; és bezárták őt egy földalatti börtönbe, ahol különböző kínzásokkal kínozták abból a szándékból, hogy kényszerítsék önvádolásra, — ami a kivégeztetését lehetővé tegye.

5. A szent, — embertársai tökéletes boldogságán kívül semmi egyébbel nem törődve, — teremője nevében (könnyen) viselte a szenvedéseket.

6. Pilátus szolgálai folytatták az ő kínzását s a teljes elgyöngülés állapotába juttatták. De isten vele volt s nem engedte, hogy meghaljon.

7. A szentjök által türt kínokról és szenvedésekről tudomást szerezvén a főpapok és írástudó vének, elmentek fölkérni a kormányzót, hogy a közel levő nagy ünnep alkalmából bocsássa Jézust szabadon. 8. A kormányzó azonban ezt kereken megtagadta tőlük. Arra kérték tehát őt, hogy állíttassa Jézust a vének bírői széke elé, hogy az ünnep előtt vagy elítéljék vagy felmenték. Ebbe Pilátus beleegyezett.

9. Másnap a kormányzó összehívta a fő embereket, papokat, írástudó és törvénytudó véneket, hogy ítéelkezzenek Jézus felett. 10. A szentet börtönéből elővezették. A kormányzó előtt két haramia közé ültették le. Ezek fölött vele együtt hoztak ítéletet azért is, hogy megmutassák a népnek, miszerint nem egyedül ő vár elítéltetésre.

11. Pilátus pedig, Jézushoz fordulva, így szólott hozzá: „Ember! igaz-e, hogy te a hatóságok ellen lázítottad a lakosságot azzal a szándékkal, hogy önmagad légy Izrael királyává?”

12. „Nem a saját akaratából lesz valaki királlyá, — felelt Jézus, — azzal az állítással pedig, hogy én föllázítottam a népet, hazudtak. A menyország királyán kívül más (királyról) én nem beszéltem és a népet az ő tiszteletére tanítottam.“ 13. „Mert Izrael fiai eredeti tisztaságukat elveszítették, s ha az igaz istennél menedéket nem találnak, elvesznek s templomuk romokba dől.“ 14. „Az államban a rendet a világi hatalom tartja fenn. Intettem őket, hogy erről meg ne feledkezzenek. Arra figyelmeztettem őket: „Helyzetetekhez és sorsotokhoz alkalmazkodva éljete, hogy a közrendet ne zavarjátok.“ Lelkökre kötöttem annak meggondolását is, hogy a rendetlenség saját szivökben és szejlemökben uralkodik. 15. Meg is büntette azért őket az egek királya és nemzeti királyait eltörölte. Mégis azt mondtam nekik, ha*) sorsotokba belenyugosztok, a mennyeknek országa jutalmúl megőriz titeket.“

*) magatokat istenre bízva.

16. Ekkor bevezették a tanúkat. Ezek egyike így vallott: „Te azt mondtad a népnek, hogy a földi hatalom semmi azon királyéhoz képest, aki nemsokára föl fogja szabadítani az Izraeli-tákat a pogány járom alól.“

17. „Áldott légy, — mondotta Jézus, — amiért igazat szóltál. A mennyeknek királya a földi törvénynél nagyobb és hatalmasabb, az ő királysága pedig minden ideleenn való királyságot fölülműl.“ 18. „Az idő viszont nincs messze, mikor — az isteni akaratsnak megfelelően — Izrael népe meg fog tisztúlni bűneitől, mert megmondatott, hogy egy hírmondó fog jönni a nép megváltódásának kijelentésére és egyetlen népcsaládba való egyesítésére.“

19. Erre a kormányzó így szólt a bírókhöz: „Értitek-e? Az izraelbeli Jézus bevallotta azt a büntettet, amivel vádolva van. Ítéltetek hát fölötte törvényeitek szerint és mondjátok ki ellene a halálos ítéletet.“

20. „Mi nem ítéltethjük el őt, — feleltek a papok és a vének. — Te magad hallottad, hogy az egek királyára célzott és hogy nem mondott semmi olyant az embereknek, ami a törvény megszegése lenne.“

21. Azért a kormányzó berendelte azt a tanút, amelyik urának, Pilátusnak a bujtogatására Jézust elárulta. Ez az ember megjelenve, így beszélt Jézushoz: „Hát nem Izrael királyaként szerepeltél-e, mikor azt mondtad, hogy téged küldött el a mennyeknek ura az ő népe előkészítésére?“

22. És Jézus őt megáldva, így szólt hozzá: „Te bocsánatot nyersz, mert amit te mondasz, az nem tőled származik!“ Aztán a kormányzóhoz fordulva mondá: „Miért alázod meg méltóságodat és miért tanítod alattvalóidat hazugságban való élésre? Hisz neked anélkül is meg van a hatalmad egy ártatlan elítélésére.“

23. E szavakra a kormányzó szörnyű haragra lobbant és a két haramia felmentésével szemben a Jézus halálra ítéltetését rendelte el.

24. A bírós tanácsot tartván egymás között, így nyilatkoztak Pilátusnak: „Egy ártatlan elítélésének és a haramiák fölmentésének e nagy bűnét mi a lelkünkre nem vehetjük. Ezek a dolgok ellenkeznek törvényeinkkel. 25. Cselekedj hát úgy, amint

neked tetszik.“ Ezt mondva a papok és írástudó vének, elmentek és kezeiket egy szent edényben megmosták, kijelentvén: „Mi ártatlanok vagyunk az igaz haláláért.“

XIV.

1. A kormányzó rendeletére a katonák megragadták Jézust s a két haramiát, hogy vigyék a vesztőhelyre, ahol őket a földbe állított keresztekre szögezték.

2. Jézus és a két rablógyilkos teste, vértől undorítóan, katonák őrizete alatt, egész nap függve maradt. A nép állva időzött körülötte. A kivégzettek szülői imádkoztak és sírtak.

3. Napnyugtára Jézus szenvedései befejeződtek. Öntudatát elveszítvén, az igaznak a lelke testétől megvált, hogy beleveessen az istenségbe.

4. Így végződött az örök szellem viszfényének a földi léte, — egy olyan ember formájában, aki a megrögzött gonosztevőket megváltotta és annyi szenvedést elviselt.

5. Eközben Pilátus megrettent saját tettétől s a szent holttestét átadta szüleinek, akik azt kivégeztetése helye mellé temették el. A néptömeg imádkozni gyűlt sírjához és a levegőt sirással s jajveszékléssel töltötte be.

6. Három nappal később a kormányzó — néplázadástól tartva, — elküldötte katonáit, hogy emeljék ki a Jézus tetemét és temessék el valami más helyen.*)

7. Másnap a sokaság a szép sírboltot nyitva és üresen találta. Nyomban az a hír terjedett el, hogy a legfőbb bíró elküldötte angyalait ama szent romlandó porhüvelyének a felvitelére, a kiből a földön az isteni szellemnek egy része lakott.

8. Mikor ez a hír tudomására jutott, Pilátus megbosszankodott s rabszolgaság és halálbüntetés terhe alatt tiltotta meg Jézus nevének az említését s az úrhoz való imádkozást ő érette.

9. Hanem a nép tovább síratta, magasztalta és dicsőítette mesterét. De sokat is hurcoltak rabságra, kínoztak meg és végeztek ki.

10. És a szent Jézus tanítványai Izrael országából kívándo-

*) A Jézus sirja ugyanis nyilván tömeges zarándoklás és csoportosulások középpontja volt.

roltak, minden felülről a pogányokhoz menekültek, azt hirdetve, hogy durva tévelygéseikkel hagyjanak föl, gondolkozzanak lelkek üdvösségéről s ama tökéletes boldogságról, mely az emberekre az anyagtalan és tisztsággal tele világban vár, — ahol tiszta szeplőtlenségében, teljes fönséggel honol a nagy teremtmény.

11. A pogányok, királyaikkal és harcosaikkal együtt, hallgatták az igehírdetőket, lemondottak esztelen hiedelmeikről, elhagyták papjaikat és bálványait, hogy ünnepeljék a mindenség mindennél bölcsőbb teremtményének, a végtelen könyörületességgel áldott szívé királyok királyának a dicséreteit.

E mű jelentősége.

Az előttünk fekvő Jézus-életrajz az eddig ismert összes hivatalosan elfogadott Jézus-életrajzoktól óriási fontosságú hittani, egyházalkotmányi és társadalmi kérdésekben lényegesen különbözik.

Jézusnak egy olyan élettörténete nyomán, amilyent ez az életirat vázol, egészen másként kellett volna alakúlnia és fejlődnie a vallásos világnézetnek, a vallásgyakorlatnak az emberek gazdasági és politikai együttélésében szabályozott magán- és közviszonyoknak. Jogosan állítható az, hogy ha ez a leírás való, akkor merő valótlanság a keresztyén hittannak majd minden sarkalatos dogmája, akkor hamis minden eddig létezett és most érvényes egyházi gyakorlat, — amennyiben az a Jézusra kívánja alapítani tekintélyét.

E műnek a bevett evangéliumokétól elütő sajátosságai.

A műnek ez a mérhetlen fontossága megköveteli az ellene és mellette szóló érvek megismerését és megvizsgálását.

E vizsgálat könnyebb megejtése végett vegyük szemügyre az életrajz azon sajátosságait, amelyek ezt az újszövetségi evangéliumoktól megkülönböztetik s ezáltal a kritikát különösen kihívják. E sajátosságok a következők:

1. Ez az életrajz — nyilván budhistáktól származván, — olyanoktól ered, akik:

a) csak kereskedőkként fordultak meg Palesztinában s nem oly közvetlenül szerezték palesztinai értesüléseiket, mint a benszülöttek; mindamellett,

b) mint érdektelen harmadik személyek, a leginkább figyelhették és ítélték meg az eseményeket egyéni elfogultságtól mentes tárgyilagossággal.

2. Jézust, tizenhárom éves korától 29 éves koráig Indiában és Persiában szerepelteti. — (A bevett evangéliumok Jézusnak erről az életszakáról csaknem teljesen hallgatnak.)

3. *Semmitéle csodát nem ismer.* — A feltámadás hitének a keletkezését az együgyű nép tévedéséből magyarázza.

4. Jézust vallásos népszabadítóként mutatja be.

5. A Jézus bukásáért a zsidókról Pilátusra hárít minden erkölcsi és jogi felelősséget.

6. Alapvető hittani kérdésekben a bibliai evangéliumoktól eltér, amennyiben:

a) Tartalmaz oly tételeket, amelyek a kanoni életrajzokból hiányzanak.

b) Hiányoznak belőle olyan tételek, amelyek a kanoni evangéliumokban ott vannak.

c) Tartalmaz a kanoni evangéliumokéival nagyjában egyező, de mégis más értelmű tételeket.

d) A kanonikával közös, legfontosabb vallási eszméket a tartalmi és formai fejlettségnek kevésbbé érett állapotában adja.

7. Hittani rokonságot árúl el:

a) India (bramanizmus, budhizmus) és

b) Kína (konfucianizmus, taoizmus) vallásos gyökér gondolataival.

8. Ez életrajz szerint a Jézus hite csaknem kizárólag erkölcsi és szociális következményeiben nyilvánul, holott az újszövetségi életrajzok nagy teret adnak a túlvilágról táplált babonás képzeteknek.

Most aztán vegyük rendre e sajátságokat és keressük a belőlük vonható tanulságokat a bevett evangéliumokban*)

Az itt közölt Jézus-életrajznak a kanoni életrajzokkal való legfelületesebb elfogulatlan összehasonlítása két föltűnő jelenség-

*) Ismerve ugyanis az egyházfők és a közzsínatok számtalan tévedését önmagára az a tény, hogy az egymásnak föltötte sok lényeges ponton ellentmondó négy újszövetségi életrajzot az egyházfők és közzsínatok kizárólagos hitelességű életrajzokként fogadták el, még egyáltalán nem tekinthető föltétlen bizonyítéknak az életrajzok történeti hűsége és oknyomozó igazsága mellett. S mivel az értelemnek az ellentmondásait el nem hallgattathatja, a kanoni evangéliumoknak az ellentmondásait, pedig meg nem szüntetheti semmiféle tekintély, önmaga ellen vétkezik az a hívó, aki nem keresi hitének megingathatlan alapjait az ellentmondásoktól megszabadított igazságban.

get emel ki. Egyik az, hogy az indiai evangélium szerint Jézus, — bármennyire is kiválik lelke és szelleme csodálatos erejével, — mégis csak ember, aki úgy születik, úgy szerzi ismereteit, úgy tanít, úgy hat embertársaira, úgy hal meg, amint emberek szoktak, amint e földön testet öltött bármennyire nagy egyéniségnek és bármily fejlett személynek az életét, munkásságát és kimulását összes tudományos tapasztalatunk alapján elgondolhatjuk és összes emberi érdekeink okos, erkölcsös szolgálatára el kell gondolnunk.

A figyelmünket fölkeltő másik jelenség az, hogy a kanoni evangéliumok a Jézus szeplőtlen fogantatásától az ő feltámadásáig (és mennybemeneteléig) tele vannak olyan előadásokkal, amelyek Jézust minden más embertől elütő jellegű lénné teszik. Olyan tulajdonságokkal ruházzák fel őt, amelyek nemcsak minden tudományosan megállapított természeti törvényszerűséggel, de a Jézus saját aaptanaival is ellenkeznek és őt éppen attól a példaadó jellemétől fosszák meg, amivel az embert bűneitől való megtisztulásra és ezáltal a teljes boldogság elérésére kívánta segíteni.

E két jelenségnek egymással való szembeállítás a keresztény kultúra legmélyebb gyökérzetének sötét hálózatáig világít be. És e bepillantásra nem képzelhető jobb alkalom, mint ez egészen észszerűnek látszó idegen evangélium közlése.

Nagyon régóta és nagyon sokan meg vannak győződve róla, hogy a József és Mária fiának, az emberi tökéletesség eszméjéért a kereszten kiszenvedett Jézusnak az egyéniségét azért emelték föl e földről az emberek közül a mennyországba, a megközelíthetetlen isteni trónra, mert ha emberként hiszünk benne, akkor kötelesek és kénytelenek vagyunk az ő tanításait akként követni, amint azok az ő életében valósultak meg; holott, ha az istenségig emeljük őt, akkor parancsait abszolút mennyei követelményeknek, példáját az isteni tökéletesség végtelen távlatában fekvő elérhetetlen célnak tekintve, — régi bűneink közepette továbbra is nyugodt lelkiismerettel tagadhatjuk meg üdvöztető példáját és tanát.

Talán emberfölötti föladat, talán örökre hiú ábránd; mindamellett szerző e kis munkájával is azt a Jézust, azt a példaképet óhajtaná a jobbra vágyóknak visszaadni, akit már másfél év-

ezrednél régebben elveszített a keresztyénség*) és akinek az elveszte miatt özönével szakadt mi reánk a vérontásnak, a zsarnokoskodásnak, a nyomornak mérhetlen gyilkos vétke.

Irhattak-e Jézus-életrajzot Indiában ?

E pali nyelven írott, Tibetből kikerült Jézus-életrajzot kezünkbe véve, legelső és legtermészetesebb kérdésünk az, miként juthattak értesülésekhez indiai írástudók a Palesztinában született és kivégzett Jézus palesztinai életeseményeiről.**)

Ha meggondoljuk, hogy az egész földet behálózó, annyira könnyű és gyors mai hírszolgálat mellett is néha a tőlünk puska-lövésre lakó szomszédunkról is a legmegbizhatatlanabb hamis hírek kerülnek forgalomba, akkor nemde szinte lehetetlennek kell tartanunk azt, hogy 1900 évvel ezelőtt a Himalaja vidékének (vagy Ceylonnak) a lakói egy Jordán vidéki lakósról megbízható értesüléseket szerezhettek volna. Ki és hogyan vihette el a hírt oly roppant távolságra? Miként lehetett jelen a távoli idegen a leirt eseményeknél? Vagy ha mások elbeszélésére támaszkodott, ha a másoktól hallott történetet adta tovább, akkor hogyan hallhatta és hogyan mondhatta tovább a történetet? A messzi Indiában ki és miért tanulhatta volna meg a zsidók nyelvét?

Ilyen körülmények megfontolása miatt sokan kétségbe vonhatják a pusztá lehetőségét is annak, hogy Zsidóországtól oly messze és annyira idegen földön számbavehető Jézus-életrajz egyáltalán keletkezhetett volna.

Lássuk tehát, valjon e kérdések közelebbi szemügyre vétele után is ép oly lehetetlennek fog-e mutatkozni egy tibeti vagy

*) E feladatot túlnyomóan kritikai munkával kell szolgálni, mert hiszen szét kell bontani a hivatalos Jézus-életrajzoknak azt a művészi boltozatát, amely alá a Jézus emberi alakja gondosan el van falazva. Aki a vallásban az igazságot keresi, annak e Jézus szabadító munka felett csak örömdenie lehet.

**) A pali nyelv a budhizmus klasszikus nyelve. Az első pali nyelven írott budhista szentkönyv (Vinaya) Kr. e. 400 körül keletkezhetett. E nyelv az Előindiatól délre fekvő Ceylon szigetén, valamint Burma, Siam és Cambódia hátsóindiai országokban volt honos. Ceylon szigetén volt a legnépszerűbb és legfejlettebb. S mivel e sziget lakói állhattak leginkább kereskedelmi összeköttetésben a szárazföld nyugati országaival, innen legkönnyebben juthattak egyesek Palesztinába. — A budhista vallásos iratok nagy száma a budhizmusnak Indiából északra történt kiszorulásával került Tibetbe.

indiai Jézus-életrajz keletkezhetése, amilyennek az első tekintetre mutatkozik. És lássuk, valyon a fölvetett kérdések tekintetében összehasonlíthatlanul előnyösebb-e a bevett életrajzok helyzete.

Ha elfogadjuk ez életrajznak azt a — mivel sem cáfolható — közlését, hogy Jézus 13 éves korától 29 éves koráig nem Palesztinában, hanem szinte kizárólag Indiában élt, akkor a helyzet egy csapásra megfordul s inkább Indiában kell őt otthonosnak tekintenünk, mintsem Palesztinában. Ószövetségi zsidó fölfogás szerint ugyanis a gyermek tizenkét éves korától kezdve számított vallási személynek. Akkor kellett őt a templomban bemutatni; attól kezdve tartotta meg az ifjú a böjtöket és ünnepeket; attól kezdve kellett a szent iratok komoly tanulmányozásához látnia. Ettől az időponttól kezdve volt számottevő a közéletben az egyén élete. Ettől kezdve Jézus 20—21 évet élhetett; s ha életének ebből a szakából csak egy ötödrészt, az utolsó négy évnvi időt élte Palesztinában, akkor valóban sokkal jobban ismerhették őt Indiában, mint Palesztinában és sokkal megbízhatóbban írhattak róla amott, mint emitt.

Ez a körülmény azonban kevés vagy éppen semmi egyenes hatással nincs a palesztinai eseményekre. Noha ezek, — ha rövid időre is szorítkoznak, — kifelé ható jelentőségükben Jézus élete összes előző eseményeit sokszorosán fölülmúlják. Hisz — a nyilván költöttekként elé toldott bevezető fejezetektől eltekintve, — a kanoni evangéliumok közül is a három első tulajdonképpen csak a nagy tragédiával végződő utolsó életév történetét írja meg és egyedül János az, aki három évről tud.

Ám ez utolsó jelentek tekintetében is a bevett evangéliumok ismert keletkezési körülményei olyanok, hogy azok önmagukban alig biztosíthatnak nagyobb szavahihetőséget azoknak, mint ennek a javára.

Mert hát, hogy is jöttek létre az újszövetségi evangéliumok?

Írt-e közülök egyet is, írt-e belőlük egyetlen sort is maga Jézus? Senki sem állíthatja, hogy írt. Írt-e csak egy szakaszt is Jézus valamelyik tanítványa? Semmivel sem lehet igazolni, hogy írt volna.

A legrégebbi evangélium, a Márk-féle, 70 körül, a Jézus keresztre feszítettése után egy emberöltővel kelt. Időben is, hű-

ségben is nyilván ez áll legközelebb az eredeti forráshoz. De csak századokkal később, a negyedik század elején jegyző föl Eusebius püspök, egyházi történetíró egy szájhagyományt, mely szerint az evangélista Márk Péter, az apostol útítársa és tolmácsa volt. Ez a hagyomány a 130 körül élt Pápiás hieropolisi püspöktől olyan értelemben maradt fenn, hogy ő viszont a „prezbiter“ Jánostól nyerte értesülését. Maga a hagyomány tartalma ez: „Márk, a Péter útítársa, a Krisztus mondásai közül azokat, amelyekre emlékezett, pontosan leírta. Ő maga Jézust sem nem hallotta, sem nem kísérte. Ő a Péter kísérője volt. *Péter pedig a tanításokat a szükséghez képest szerkesztette . . .*“ (Eus. III. 39.)

A többi evangélium, — a legkevésbé történeti negyediket kivéve, — a Márk-evangéliumot használta történelmi forrásául.

És ki volt Márk?

Nevéből s görög tolmácsként való szerepléséből arra kell következtetnünk, hogy görög és nem zsidó volt. Eszerint a kanoni életrajz írója ép úgy idegen lehetett Jézushoz faját, nyelvét és politikai hovatartozását illetőleg, mint az indiai történetíró.

Hasonlóképen állunk a nyelvvel.

A bevett evangéliumok görög nyelven vannak megírva. Jézusnak ellenben a nép saját nyelvén kellett Palesztinában prédikálnia. Néhány ilyen eredeti arami nyelvű szólam fenn is maradt a görög szövegben. Nincs nyoma, hogy közvetlen tanítványai közül is tudott volna valamelyik görögül. Pál, a legműveltebb apostol, aki egyszersmind római polgár volt, szintén csak rossz, provinciális görögséggel ír.

Egy szóval, szerző és nyelv tekintetében a bibliai evangéliumok szintúgy idegenek Jézustól, mint a pali életrajz. Arra a kérdésre pedig, hogy ezt az utóbbit hol, mikor és ki írhatta, az eredeti budhista források tanulmányozásának kell majd világosságot vetnie.

Mindezzel azomban még semmit sem mondtunk arról, miként juthattak indiaiak Jézus tragédiája felől palesztinai értesülésekhez?

A mód erre mindenesetre meg volt. A Krónikák (II. 9, ²¹.) és a Királyok könyve (I. 10, ²².) már Salamonról följegyzi, hogy „a királynak volt a tengeren egy tarsisi hajóhada. Hiram hajó-

hadával együtt. Aranyat, ezüstöt, elefántcsontot, majmokat és pávákat hozva, három évben egyszer jött a tarsisi hajóhad^{*)}) Az indiai, illetve keleti tengeri kereskedelmet a későbbi királyok is fenntartották. Jehosafátról például ezt olvassuk: „Jehosafát, Jüda királya Aháziával Izrael királyával szövetkezett“, hogy „csináltassanak Tarsisba menő hajókat. És Eziongeberben csináltatták meg a hajókat.“ Itt ismét kétségtelen, hogy nem Gibraltár felé irányuló kereskedelemre való berendezkedésről van szó, mert hisz Ezion-geber, az Indiai Óceánba nyíló vörös tenger északi öble mellett, az Edomiták városa volt.^{**)})

A Nagy Sándor indiai hadjárata és hódítása után a Szíria és India között már hosszú századok óta meghonosodott ennek a kereskedelmi forgalomnak nemcsak vizen, de szárazon is meg kellett sokszorozódnia. A nagy uralkodó alapította több indiai város meg a Földközi Tenger mellékén fekvő anyaországok között bizonyára sűrű volt az érintkezés; ez a forgalom pedig nem kerülhette el Palestinát.^{***}) A görög kultúrának N. Sándor ültette palántái kereken kétszáz évig (327—126) virágoztak északnyugati Indiában, (— míg végül a tatárok a görög uralkodóházat Baktriából elűzik.) Ez alatt az idő alatt ugyancsak nyitva állottak a kölcsönhatás útjai India és Szíria között.

Ha Körösi Csoma Sándor, kezében egy kampósbottal — nemzete eredetének a kutatása végett — el birt menni gyalogszerrel Magyarországból Tibetbe, akkor — a jelzett előzmények után, — nem látszik semmi lehetetlenség abban, hogy Jézus, a páratlan vallási lángész, — a boldogság és a lét fenséges problémájától lelkesülten — elment a vallásos gondolkozás klasszikus

*) Ezt a Tarsist nem lehet a Gibraltár közelében fekvő Tartessus-sal azonosítani, mert pávákat csak Ceylonból és Előindiából hozhattak, minthogy páva csak ott tenyésztett. De tudjuk azt is, hogy Salamon „nagy elefántcsont trónt csináltatott. (Királyok I. 10, s.) Ennek, mint különösen pompás műremeknek, a legfinomabb elefántcsontból kellett készülnie; a legszebb elefántcsont pedig szintén indiai, számi termék.

**) Úgy látszik, az elefántcsont képezte az indiai kereskedelem egyik nevezetesebb tárgyát. Uzziás király alatt Ámos próféta egyebek mellett, az elefántcsont ágyakkal és házakkal való fényűzést veti feslett erkölcsű kortársainak a szemére. (Ámos 6, 4; 3, 15.)

***)) Nagy Sándor India északnyugati részén, az öt folyó vidékén Pundrásban és Sindben létesített görög kolóniákat. Ilyenek voltak Taxila (ma Deri-Sahan), Nicaea (ma Mong), Alexandria (ma Uch) és Patala, mely ma éppen ama Sind-nek a fővárosa (Heiderabad néven), ahol Jézus, — a pali élet-rajz szerint — először vesztgel hosszasan.

földjére. Ha pedig tényleg elment Indiába s ott oly hosszú időn át tanult és tanított s fellépésével oly nagy és nemes hatást gyakorolt: akkor *éppen az lenne teljesen érthetetlen, hogy egy ilyen szereplésnek semmi írott nyoma fönn ne maradjon*. Valamint érthetetlen lenne az is, hogy az emberi boldogság e legnagyobb mesterének, a szívek ez utólérhetlen fejedelmének a sorsát eltávoztása után is figyelemmel ne kísérvék s az idegenben lejátszódó páratlan élettragédiájáról írott emléket fönn ne hagyjanak.

Sőt épen az a valószínűtlen, hogy csak annyi följegyzés maradt volna róla, amennyi itt előttünk áll. És valóban, — ha Notovicsnak, illetve az általa idézett Nina, vatikáni biborosznak hitelt adhatunk, — akkor ez az előttünk fekvő életrajz talán csak egy töredéke a budhista és bramanista körökben Jézusról keletkezett nagy terjedelmű irodalomnak. Notovics szerint (Vie Inconnue de Jesus XVII.) Nina bibornok úgy nyilatkozott, hogy a vatikáni könyvtárban még hatvanhárom hasonló írat van, melyeket Indiából, Kinából, Arábiából, stb. gyűjtöttek össze misszionáriusok. *)

Miért nem teszik közzé azokat az iratokat? Mert mindenik egy iszonyú vádirat lehetne a pápaság és a mai kereszténység ellen!

És miért nem kutatta fel közzététel végett Notovics a többi vonatkozó indiai és tibeti forrásokat? Miért nem járt utána az itt közölt evangélium alapjául szolgált okmányok kétségbe vont hitelességének? Azért, mert épen e feladatra való készülése miatt ítélték el őt (— saját előadása szerint, —) szibériai deportációra. **)

*) Notovics maga ezt az életrajzot nem egészben, nem összeállítva, hanem több cím nélküli, indiai eredetű tekercsen találta, minthogy „a szent Jézus életrajza és elvei más bölcsészeti művekben vannak elszórva.” (La Vie Inconnue XIV., XX.) Ő maga csupán összeszerkesztette a talált anyagot. (i. XV.) Nina — önkényterhethetőleg — ellenezte a mű közzétételét, ezt mondva: „Mire való ezt kinyomatni? Senki sem fog nagy fontosságot tulajdonítani neki; Ő pedig egy sereg ellenséget szerez vele.” De azért ezt is hozzá tette: „Ha Őnt a pénzkérdés érdekli, kaphatnék a jegyzeteiért Önnek ellenértéket” (i. 6., 7.) Rotelli párisi kardinális ellenkezőleg, — időelőttinek tartva azt — épen a fontossága miatt rosszalta a közzétévést e nyilatkozattal: „Az egyház nagyon sokat szenved az új atheista gondolatáramlatoktól és Ön csak az evangéliumi tan rágalmozóinak nyitna utat . . .” (i.)

**) „Szentpétervári tartózkodásomat — írja Notovics — az orosz kormány kiválóságai arra használták fel, hogy engemet elzárassanak a Péter Pál erődbe, ahonnan egyszerű minisztertanácsi határozatra, — ítélet s a határozat

Hol volt Jézus tizenhárom éves korától huszonkilenc éves koráig ?

Ortodox teológusok, — egyetlen tájékoztató szót sem találva a Jézus 12 és 30 év közötti életszakára, — abban nyugszanak meg, hogy Jézus ezalatt az apai műhelyben az asztalos vagy ács mesterséget űzte. De meglepőnek találják azt, hogy *Isten Fiának ily közönséges kenyérkereső, durva testi munkában kellett fáradsnia* harminc éves koráig. Pedig „a megváltónak“ a nehez fátalossággal élő milliók sorsát valóban ismernie kellett, hogy a szegények és szenvedők megváltója lehessen. Igazán meglepő és teljesen érthetetlen azomban az lenne, ha valaki harminc éves koráig egy félreeső vidéki községben, lelki és szellemi képességeinek az észre nem vehető és észre nem vett használatára nélkül, állatias izom-munkának a gyakorlásával, a gyalúpad mellett növe fel, egy szép napon olyan igaz, annyira mély és elragadó tanokkal lépne ki az asztalos műhelyből a világtörténelem színpadára, melyekkel évezredekre irányt szab sok-sok millió ember életpályájának s az emberi faj történetében a legnagyobbak között is a legelső helyre emelkedik. Valóban ilyes valami oly nehezen gondolható el, hogy alig képzelhető az az ostoba babona, amelynek könnyebben hitelt ne adhatnánk, mint egy ilyen csodának.

De semmiképpen össze nem egyeztethető ez a fölfogás az evangéliumok tényleges adataival sem. Igaz, egyedül a Lukács-evangélium emlékezik meg a Jézus tizenkét éves korabeli jeruzsálemi útjáról (2. 41-50.); ez azomban annál tanulságosabb. Ez a történet a gyermek Jézus rendkívüli értelmi fejlettségére, meglepő szellemi képességeire és odaadó vallásos elmélyedésére vall. A közismert elbeszélés szerint, József és Mária Jézus nélkül indultak vissza Názáretbe, abban a jó hiszemben, hogy Jézus valamelyik ismerős családhoz csatlakozva szintén jó. Már jó-

okának velem való közlése nélkül, — száműzetésbe küldöttek.“ (i. XXIII.) E munka szerzője nyomozást indít a budhista okmányok eredetének a kikutatására. Hanem az, aki tudja, mily roppant nehézségekbe ütközik az egyház által eleitől fogva a legnagyobb gonddal őrzött kanoni könyvek leszármazásának a visszanyomozása is, az nem fog vérmes reményeket táplálni a kereszténységben elnyomott, a budhizmusban pedig alig számba vett iratok családfájának a tisztázása és az eredeti őshöz való visszavezetése iránt.

kora útát megtették, amikor észrevették, hogy gyermekek a zarándok társaságban sehol sem található. Visszasietve Jeruzsálembe, „három nap múlva megtalálták őt a templomban az írástudók között ülve, amint azokat hallgatta és kérdéseket intézett hozzájuk. — Mindannyian, akik hallották, bámulták az ő értelmét és feleleteit.“ Mikor pedig a szülei elmaradása miatt szemrehányással illették, ő méltatlankodva így mentegetőzött: „Nem tudjátok-e, hogy nekem az én (isten-) atyám dolgai körül kell foglalatoskodnom?“

És most kérдем, miként képzelhető el, hogy egy ifjú, aki már tizenkét éves korában ily föltűnést kelt lelki tehetségeivel; aki már akkor oly ellenállhatlan érdeklődéssel csüng az éne és a szív kérdésein, hogy azok miatt napokig megfigyeli szülei-ről, otthonáról, rokonairól és hozzájuk fűződő gyermeki kötelességeiről: miként képzelhető el, — kérдем, — hogy egy ilyen ifjú, lelki erőinek oly korai kibontakozása és annyira példátlan férfikori érvényesülése között, hosszú tizennyolc éven át, mindennapos iparos sorsban, teljesen észrevétlenül, jelentős szellemi tevékenység nélkül tölthette volna életének éppen legtanulókönyebb, legtevékenyebb s a legvérmesebben csapongó szakát. Nemde, ez szintén elgondolható, elképzelhető?

Ennélfogva már maguk az újszövetségi evangéliumok értelmében sem marad más választásunk a Jézus életének közbeeső tizennyolc évére vonatkozólag, mint az, hogy ő ezt az időt szülőföldjétől távol töltötte. És csakugyan, maguk a *bevett evangéliumok is adnak némi támaszt e föltevésnek.*

A Máté- (13. ^{54-57.}) és Márk-evangélium (6. ^{2-4.}) előadása szerint Jézus idegenszerűleg hat szülőföldje lakóira, — midőn harminc éves korában otthon prédikálni kezd. Mikor a názáreti zsinagógában földijeinek tanítást ad, ezek elcsodálkoznak és azt mondják: „honnan van ennek az embernek ez a bölcsesége és ez a nagy hatalma?“ — Lehetséges-e ez a meglepődés olyannal szemben, aki a szemünk előtt nő fel és fejlődik naggyá? — Aztán tanakodik a hallgatóság: „nem az asztalos fia-e ez? Nem Máriának hívják-e az anyját? Nem Jakab, Józé, Simon és Judás-e a fivérei? És a nővérei nincsenek-e mind itt közöttünk?“ Elképzelhető-e egy pár ezer lakosságú községben, — ahol még a gyermekeket is mindenki ismeri, — a közeli ismeretségnek ez a

föltünő hiánya egy kiváló egyéniséggel szemben — aki közöttük élt? Elképzelhető-e, hogy jól és névszerint ismerték Jézusnak az anyját, fivéreit, ismerték nővéreit; — a vallásalapító és szintén ott lakó Jézusnak pedig még mintha a nevét sem tudnák, — pusztán „ember“-ként emlegetik őt, amint családi összeköttetése után puhatolózna. — A nyilván hiú féltékenységből elzárkozó názáreti „intelligencia“ keményszívűségét Jézus ezzel bélyegzi meg: „A próféta nincsen tisztesség nélkül, kivéve saját *huzájában és saját otthonában*.“ Ez a kijelentés ismét nemde föltételezi azt, hogy mielőtt otthon e bántó és keserves visszautasítással találkozott, *huzáján és otthonán kívül* kellett tapasztalnia megbecsülést.

Hol tapasztalta ezt?

Helyezkedjünk egy pillanatra annak a rendkívüli értelmi tehetségekkel és kivételes vallási intuícióval megáldott, faji jellegénél fogva korafejlett ifjúnak a lelki állapotába, aki már tizenkét éves korában annyi jártasságot tanúsít a szentírásokban, hogy kérdésekkel faggatja az írástudókat. Aki az elérhető legfőkételesebb igazság birtokát annyival drágábbnak tartotta, nemcsak a hétköznapi munkánál, de a legdrágább földi kapcsolatoknál is, valjon annak a lelki szükségait kielégíthette-e az asztalos műhely egyhangú robotja?

De amit a műhelyen kívül egész Palesztinában és Jeruzsálemben találhatott, valjon mindaz együtt is elég lehetett-e egy ily nagy szellem lebilincselésére?

A régi zsidóknál a szent irások voltak a tanulmány egyetlen tárgya. A legelső, mit a tanulni kezdő gyermek elméjébe vésnek, a mózesi törvény legfennköltebb tételei és a dávidi zsoltárok legmagasztosabb versei voltak. „Az Úr, ami Istenünk, egy Úr. És szeressed az Urat, a te Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és minden erődből.“ (Mózes V. 6. 4. 5.) Ez volt az összes ismeretek és minden oktatás abécéje. Isten erkölcsi fönségének ezt a kiemelését Isten természeti fönségének a kiemelésével egészítették ki. A zsoltáríró így kiált fel: „Reszkessél föld az Úr, a Jákob Istene jelenlétében; mert Ő a sziklát állóvízzé, a szirtet vizek kútfejévé változtatta.“ (Zsolt. 114. 7. 8.) E fönség az emberek kívüli Isten legfőbb dicsőségében tükröződött: „Nem mi nekünk, óh Úr, nem mi nekünk, hanem a te nevednek adjál dicsőséget a

te kegyelmedért és igazságodért.“ (Zsolt. 115. 2.); az emberben pedig az emberi alázat és Istennek szentelés alakjában jutott kifejezésre: „Óh Úr, valóban a te szolgád vagyok, a te szolgád és a te szolgálód fia: Te oldottad fel az én rabláncaimat.“ (i. 116. 15.) Ezek a képzetek ébresztik föl annak az egyetemesen kötelező érvényűnek ismert vallásos érzelemnek az indulatát, melyben a hívő fölkiált: „Oh dicsérvétek az Urat mindannyian ti nemzetek! Dicsérvétek őt mindannyian ti népek!“ (i. 117. 1.)

Minthogy az egész iskoláztatás a törvény, a zsoltárok és a próféták válogatott fejezeteire szorítkozott, könnyen elképzelhető, hogy egy kivételesen fogékony, lelkiismeretes és nagyra-törő gyermek hamarosan hatalmába kerítette az egész közfoglalomban levő ismeretanyag minden lényeges alkotó elemét. A Pál apostol levelezői között szereplő Timotheusról semmi okunk sincs akkora vagy éppen nagyobb tanulékonytságot föltételezni, mint Jézusról; mindamellett Pál azt írja neki: „Te gyermekkorod óta ismerted a szentírásokat, melyek téged a Jézus Krisztusba vetett hit által való megváltódásra bölccsé tehetnek“. (Tim. II. 3. 16.) Már pedig ez a nyilatkozat nemcsak az újszövetség, de az újszövetség alapjául szolgáló ószövetségi ismeretek gyermekkori birtokát is föltételezi. Bizonyosra vehető tehát, hogy Jézus, mikor 12 éves korában Jeruzsálemben a „törvény fiává“ avatattott, már sajátjává tette a zsidó irodalom minden megkapó és maradandó eszméjét.

És ha Jézus az ő óriási lelke fejlesztésére Palesztinában már több táplálékot nem talált, akkor mi akadályozhatta őt abban, hogy oda menjen, ahol a megfelelő táplálékot megtalálhatta?

A lelkiek dolgában vakok és ügyfogyottak azok, akik azt képzelik, hogy rokonság, kenyérkereset, polgári kötelek, országhatárok, sivatagok, vagy tengerek akadályok annak az útjában, aki egyszer valami emberiség-boldogító, ember-megváltó igazságnak a gyönyörét és erejét megérezte. Tudva azt, hogy minél mélyebb, minél megdönthetetlenebb egy igazság, annál inkább kell annak tapasztalati valósággal birnia: Jézusnak összes e kérdést érintő kijelentéseit saját, elvekké emelt élet-élményeiként bírálhatjuk el. E szemléleti mód mellett pedig a Jézus nyilatkozatainak élettörténeti jelentése félremagyarázha-

tatlan. Mikor egy alkalommal egyik hallgatóját felszólította: „Kövess engemet!“ Az ezt mondá: „Uram engedd meg, hogy előbb menjek el s temessem el az apámat.“ Jézus azonban azt felelte neki: „Hadd temessék el a halottak az ő halottaikat! Te pedig elmenvén hirdessed az Isten országát!“^{*} A keresztfáról utolsó gondolatával is anyjára emlékező Jézust bizonyára nem a gyermeki szeretet és kegyelet hiánya indítja az ilyen nyilatkozatra; hanem arra indítja a mennyei Atya szolgálatára hívó az a föltétlen parancs, mely előtt, összeütközés esetén, az apróbb kötelességek minden szavának úgy el kell némúlnia, amint az emberi és természeti élet véges, pillanatnyi jelenései a semmiségbe süllyednek Isten lényének végtelensége mellett. „Aki apát vagy anyát nálamnál inkább szeret, az nem méltó hozzám. És aki fiút vagy lányt nálamnál inkább szeret, az nem méltó hozzám.“ (Mt. 10. 37.) Mert a vallási kötelességérzet és vallásos jellem kifejlődésével a véletlenszerű mulandó kötelékeknél egy erősebb és igazabb kapocs fűzi egymáshoz az emberek fiait. Mikor Jézust az anyja és a testvérei aggódva keresték, Jézus tanítványaira tekintve így szólt: „Aki az Isten, — az én menygyei Atyám, — akaratát teljesíti az az én fivérem, nővérem és anyám.“^{**} Nem is habozott Jézus semmi körülmények között e magasabbrendű és egyetemes emberi rokonság létesítéséért minden más rokonságot és minden más szolgálatot áldozatul adni. A galileai tavon halászó Simont és Andrást éppen nem sajnálja rendes gazdasági életfoglalkozásától elszólítani. „Jertek én utánam — mondja — és én emberek halászaivá teszlek titeket.“ Ugyanigy Jakabot és Jánost, a Zebedeus két fiát hálójuk javítása közben hívja el közönséges életmódjuktól.^{***})

Az ekként gondolkodó Jézus felől egy pillanatig sem lehet kételkedni abban, hogy mihelyt a lelki rokonságnak távol az idegenben, a családinál és honfiúinál valami sokkal nagyszerűbb kötelékét érezte, mindjárt igyekezett is azt a rokonságot értékesíteni, ügye javára felhasználni, — amint ezt követőitől is megkívánta. S ha ez a rokonság éppen Indiába vonta, hát miért ne ment volna Indiába?

^{*}) Mt. 8. 21-22; Lk. 9. 59-60.

^{**}) Mt. 12. 50. Márk 3. 55.

^{***}) Mt. 4. 18-21; Mrk. 1. 16-20; Luk. 5. 4-11.

De ha Jézus csakugyan Palesztinától távol, illetve Indiában töltötte egész ifjúságát, emberkorának négyötödét s az egész életének nagyobb felét, akkor hogy nincs annak semmi nyoma a bevett evangéliumokban?

Erre a kérdésre tán elég lenne csupán egy másik kérdéssel válaszolnunk a Pál apostól életéből.

A jézusi hit legveszedelmesebb üldözőjéből annak egyházi megalapítójává lett Saul megtérésének a lélektani oka kétségtelenül az első vértanú, István megköveztetésénél szerzett benyomása volt. Az üldözésre utazó, — de már saját lelkiismeretétől üldözött, — rendkívül érzékeny Saulnak a damaszkusi úton megjelent meglepő látomása félreismerhetetlenül erre vall. Mikor az igazságért halálra kész István az ő fenkölt lendületű, elvadult biráit bátor őszinteségével iszonyú dühre izgató védő beszédét elmondja, szent izgalmában látomást lát és fölkiált: „Ime látom a megnyílt egeket és az emberfiát, amint Istennek jobbján áll.” (Csel. 7. 56.) Amint aztán az ellene rohanó bírók közápóra alatt összeroskad, Jézust hívja, hogy a lelkét fogadja; végül pedig — birái borzasztó kegyetlenségének fönséges ellentétéül, — így esdekel: „Istenem ne ródd e bünt az ő terhükre!” (i. 60.) Ha Saulból nem lesz Pál, akkor aligha lesz a Jézus vallásából a kereszténység. És ha az István tragédiájánál nincs jelen Saul, akkor nem lesz Saulból Pál. Ám az eset e rendkívüli fontossága dacára, arról egy szó említést sem találunk a Pál saját maga írta leveleiben. Pedig e levelek összes terjedelme bármelyik evangélium kétszeresénél is jóval nagyobb; s általános kifejezésekben Pál utal is több alkalommal keresztény üldöző-kegyetlenkedéseire. Miért nem említi Pál ezt a megragadó esetet? Azzal válaszoljunk e kérdésre, hogy azért, mert nem történt meg?! Ha ebben nyugodnánk meg, akkor érthetetlené tennők Saulnak Pállá válását; — amint a Jézus indiai tartózkodásának a tagadásával érthetetlené tesszük Jézusnak emberi-ségi eszménnyé, Krisztussá válását.

De valami kicsinyke nyoma talán maradott fenn a bevett evangéliumokban is a Jézus indiai összeköttetésének. Ez lehet az a kis följegyzés, mely szerint a Jézus születésekor „bölcsek emberek jöttek napkeletről Jeruzsálembe . . . s amikor ezek a csecsemőt anyjával, Máriával meglátták, leborultak és imádták

öt . . .“ (Mt. 2. 1, 11.) Ez így semmiesetre sem felel meg történelemnek. De annál inkább megfelel valami történeti váz valószínűleg kiszínezésének. És pedig lássuk miként.

A zsidó határtalan göggel vetett meg minden idegent. Bizonyára Jézus felől is épen azért kérdezik a földieket olyan gunyos lenézéssel: honnan veszi ez az ember ezt a tudományt? — mert jól tudták, hogy idegenből jött! Ha pedig a megváltó Messiás tana oly föltétlenül fölötte állott a mózesi törvénynek, akkor mennyivel inkább fölül kellett múlnia mindazt, ami pogány. Ez okból mi sem lett volna a zsidó vagy ószövetségi műveltséggel bíró életrajzírók szemében* hihetlenebb és meggyalázóbb, mint az az állítás, hogy Jézus, a Krisztus a pogány bölcséket tanítványi hódolatával tüntette ki. Ellenben teljesen önkényterthető volt az, hogy előtte a pogányok szellemi fejedelmei már születésekor imádatos tisztelettel hajtsanak térdet.

Az ókori vallásos irodalomban a való történetek ilyen meseszerű felforgatásával igen gyakran találkozunk.**

Ámde ezzel e budhista Jézus-életrajznak már azt a saját-ságát érintjük, amely egyszerűen megbecsülhetetlen értékű a Jézus való történeti jellemének a visszaállítására és a jézusi hit igaz értelmének a meghatározására érdekében. Ez idegen evangéliumon kívül ugyanis nincs a kezünkben egyetlen egy olyan leírás sem, amely ne a Jézus elfogult, előítéletektől terhelt hívei közül került volna ki. Azonkívül a legrégebbi evangélium is már annak a Jézust követő második nemzedéknek a gyermekeitől származik, amelynek tudatában Jézus már nemcsak emberi-öltött ember, de valóságos Isten volt.

A budhista evangélium és a jézusi csodák.

A Jézus életéről, a legújabb időkig az egész kereszténység számtalan olyan csodát fogadott el és volt kénytelen önkényterthetőként elfogadni, amelyeket, ha bármily világgraszoló nagy-

*) Máté valószínűleg zsidó származású volt.

**) Hogy mást ne említsünk a görög Euhemeros és iskolája egész rendszerességgel próbálta a görög istenségekről, különösen Zeuszról forgalomban levő kitérőeknek a Zeusz kultus eredetétől szolgáló krétai Kronosz dinasztia tagjainak és más, utóbb istenített nagy egyéniségeknek a történetében megtalálni.

ságról is, de nem a Jézusról és nem Istentől ihletettnek hitt forrásból hall, szánakozással mosolyog le s a mondott mesét vagy a beszámíthatlan értelmi állapotú előadó érzéki és elmebeli csatlódásának minősíti, vagy valami rendkívül ügyes szemfényvesztésnek ítéli. Szinte hihetetlen, pedig való, hogy a kereszténységnek szinte egész hittani, egyházkormányzati, sőt vallásszertartási rendszere ilyen csodák hitén épült fel.*) Hiszen már Pál apostol, a Jézus kortársa így nyilatkozik: „Ha Krisztus fel nem támadott, akkor hiábavaló a ti hitetek: (akkor) még bűneitekben vagytok.” (Kor. I. 15. 17.)

Nem állítom, hogy nem volt szükséges a kereszténységnek a csodák hitével végzett, — legtöbbször jóhiszemű, — öncsalása addig, amíg a tudatlanságában babonás emberiség vak szenvedélyeit szelidíteni és kormányozni csak túlvilági rémek félelmével és mennyei gyönyörök csábjaival lehetett. Ámde hamis képzetek mesterséges fönntartása akkor, amikor azok már nem történeti szükségességek, sőt amikor azok az összes emberek köztudatába bejutott elemi ismeretekkel ellenkeznek; és e hamis képzetek szellemében az állati és tudatlan ember társasszükségei szolgálatára szerkesztett intézmények lélektipró fenntartása akkor, amikor e hamis képzetek hitele végképpen megdőlt s az állati tudatlanság sötétsége szétfoszlott: ez oly bűn, mely rettenetes háboruk, borzasztó forradalmak véres iszonyaival bosszúlhatja meg magát.

Az evangéliumi csodák történeti kérdése azonban nem azon dől el, hogy valyon kívánatos-e avagy nem kívánatos-e a jézusi csodáknak — és az embernymorítás összes vele járó vallási, egyházi, politikai, jogi és közgazdasági következményeinek — föltétlen hitelt és áhitatos tiszteletet érdemlökként való elfogadása. A kérdés az, hogy történetileg mivel indokolható, mivel magyarázható olyan csodatörténetek keletkezése, amilyeneknek a valódíságát összes tapasztalatilag, kísérletileg megalapozott ismereteink tagadják és amilyeneknek az idegentől elvárható tárgyilagossággal írott pali életrajzban semmi

*) Félreértések megelőzése végett megjegyzem, hogy éppen nem a kereszténységben szereplő, illetve szerepelt bámulatos, de racionális erkölcsi erőt, hanem ez erőnek különösen a szentségekben és az egyház lelki hatalmában elfogadott megnyilvánulási formáit mondom a jézusi csodák elhívésére alapítottaknak.

nyomára sem akadunk. Ez a kérdés roppant fontosságú azért, mert egyedül ezen a nyomon lehet rá kilátásunk, hogy a hitregék és dogmák temetőjébe elásott Jézust és a jézusi hitet a halálországából az életbe idézve egy új és igaz élet forrásává, a menny és az „emberfia” boldog országának az alapjává tessük.

Az oknyomozásban teljesen fegyelmezett újkori történetírás is számtalan példáját mutatja annak, hogy két különböző vagy épen ellentétes hajlamú egyén ugyanarról a személyről, ugyanazon közismert tények alapján egészen eltérő, sőt ellentétes jellemképet fest.* Az írók ma már korlátolják ugyan a tények, a cselekedetek, — mint a belső indokoknak külső, érzékelhető megjelenései; de nem korlátolják az érzéki észrevétel határain túl fekvő lelki tényezők s azért az író ezen a téren még mindig saját egyéni jelleme tükörképeként alakíthatja ki a leírás tárgyának jellegét.

Am a modern tudományosság kifejlődéséig az érzékelhető külső tényeknek, a fizikai történéseknek a birodalmában is nyitva állott a tér az egyéni föltevések olyanszerű uralma számára, aminő ma már csak a belső indokok, a rejtett lelki tulajdonok önkényes leírásánál lehetséges. Mert hisz akkor épen úgy nem léteztek eszközök és módszerek annak a megállapítására, hogy a természetben mi történhetik meg és mi nem történhetik meg, amint ma még nincsenek eszközeink és módszereink annak megállapítására, hogy valakinek az öntudatában milyen külső kifejezésre nem jutó gondolati és érzelmi folyamatok játszódnak le. — Ha a láthatatlan, de mindenható isten, — ki pusztá legyen szavával hozta létre a mindenséget, — maga nyitja meg az egek, a kifeszített erősség csatornáit, valahányszor esőt bocsát a földre; ha a teremő maga kormányozza a felhők és szelek járását, maga hozza fel és bocsátja nyugovóra a napot, holdat, csillagokat, maga irányítja az embereknek, sőt

*) Csak arra gondoljunk, hogy valamelyik vezető államférfiúnak a tevékenységéről mennyire különböző, sőt ellentétes képet adnak a különböző pártállású politikusok. Abban a cselekedetben, amely egyik párt szemében a közboldogság s a haza javára tett örökbecsű szolgálat és a férfiúi jellem nagyszerű megnyilatkozása, — abban a másik párt a nemzet szabadsága és állami léte ellen elkövetett gonosz merényletet, valami irtózatossággal uralkodási szenvedély becstelen örületét látja.

összes más teremtményeinek is a sorsát; etc. etc.: akkor miért ne lenne segítségére az ő egyetlen választott fiának, hogy az ő „szerelmese“ megtegye mindazt, amit a próféták jövendölései szerint a Messiásnak meg kellett tennie, aminek a megtételét az istenfiúi méltóság megkívánta és aminek az elhívése és elhívetése nélkül sem a hívők helyi gyűlekezete, sem az egyház egyeteme, nevelő és rendfönntartó munkáját kellő sikerrel nem végezhetné?

Igy a legendákat költő hívők s a szájhagyományt írásba foglaló evangélisták képzeletében a csodáknak három nagy forrása volt:

a) A csodatörténetek egyik főforrása a Jézus messiási jellegéről és hivatásáról;

b) másik forrása a Jézus krisztusi istenfiúságáról alkotott hit volt. Végül

c) a harmadik forrást a hívők egyházi szervezetének az érdeke képezte. Mindezek a csodaköltési okok a budhistáknál teljesen hiányoztak; a Jézus bibliai nevelésben felnőtt és a római birodalmat lakó hívei között azonban szükségképen a csodatörténetek nagy tömegét szülték. Az egyes példák fogják legjobban megmutatni, hogy kellett e csodatörténeteknek létrejönniök.

Messiási csodák.

Ismétlem, a csodatörténetek keletkezésének a megfejtése végett értsünk jól meg két körülményt. Egyik az, hogy az oknyomozó természettudományos gondolkozási mód meggyökerezése előtt a szellemi és lelki kiválóság és kivételesség szükségképpen egyet jelentett a természeti kivételességgel. Az emberi tudás anyagának, az emberi és a külsőtermészeti ismeretkörökbe való rendezetlensége, — a jelenségek okozati kapcsolatainak ismeretlensége miatt — a közmeggyőződés szerint, — aki kortársai fölött lelki erővel magasra kiemelkedett, annak a természeti lét jelenségei fölött is magasra kellett kiemelkednie. Aki eszméivel, akarataival, érzelmeivel képes volt a saját képére formálni tökéletesbülsésre vágyó embertársainak a jellemét, annak egyszersmind képességgel kellett bírnia a természeti

erőknek a saját akarta alá való rendelkezésével a fizikai testek alkotának a megváltoztatására is. *)

A másik különös megfontolást igénylő körülmény az, hogy az újszövetségi Jézus-életrajzok akkor keletkeztek, mikor a Jézus követői körében már megerősödött a Jézus Messiás voltának a hite. Ha pedig Jézus a prófétáktól hirdetett és ígért Messiás volt, akkor Jézusnak rendelkeznie kellett mindazokkal a tulajdonokkal, amelyekkel a prófétai jövődölések az eljövendő Messiást felruházták. Azonkívül a Messiásnak, — mint aki szellemben és hatalomban az összes előtte élt prófétáknál és királyoknál kiválóbb, — képességgel kellett bírnia mindannak a megtevésére, amit a próféták egyenként és összesen megtettek; részesülnie kellett mindazokban a megdicsőítő kitüntetésekben, amelyeket az egek ura királyoknak vagy prófétáknak juttatott. Ezen a nyomon csaknem az összes evangéliumi csodák forrásához eljuthatunk.

A Messiási csodák közül mutatóul érdemes emlékeztetbe idéznünk a következőket:**)

Az Ézsaiás proféciaja nyomán (40. 3-5.) a Messiás jövetelét előhírnöknek kell megelőznie. És a profécia szerint Keresztelő János már a Jézus megismerése és megkeresztelése előtt hirdeti és üdvözli benne a Messiás és az istenországa megjöttét; Ézsaiást szóról-szóra idézve ugyanazt a kijelentést teszi, amit Ézsaiás tett több mint félezer évvel ezelőtt.***) Maga az evangélista a Jézus előhírnökének jellemzésével világosan értésünkre adja a Jézus jellemének azt az egészen kivételes, emberfölötti, csodás állását, amelyet neki, messiási minőségénél fogva, be kellett töltenie. A János prédikálásának hallgatására özönlött kíváncsiaknak ezeket a fölötte tanulságos mondásokat mondja az evangélista: „Mit mentetek ki látni? Prófétát-e?

*) Ennek a közzelfogásnak megfelelően földrengés bekövetkezése, üstökös vagy csillag megjelenése, avagy bármilyen más föltűnő természeti változás valószínűleg nagy emberi esemény, állandó együttjárója és viszont.

**) Részletekért lásd: Jézus és az Újszövetség: 327–330. old. és Az Újszövetség Hittana: 114–132. old.

***) Máté 3. 2–13; Luk. 3. 3–18; János 1. 23. Hasonló vonatkozással vesd össze: Malakiás 3. és Mt. 11. 10; Mr. 1. 2; Luk. 1. 76, 7. 27. Malak. 4. 5. és Mt. 11. 14; 17. 10–12; Mr. 9. 11–13; Luk. 1. 16, 17. etc.

Igen, mondom néktek, sőt profétánál nagyobbat. Mert ez az, akiről meg van írva: Ime, elküldöm az én követemet a te orcád előtt, ki elkészíti előtted a te útadat. Bizony, mondom néktek, hogy azok között, kik asszonyoktól születtek, Keresztelő Jánosnál nagyobb nem támadott. *De a mennyeknek országában a legkisebb is nagyobb lesz ő nálanál.*“ (Mt. 11. 9-11. V. ö. Lk. 1. 76.; Ján. 5. 35.)

Ebből láthatólag az újszövetségi életrajzíró bevallottan egy sajátos értékjelző fokozatot tart szem előtt s — önkényterthetőleg — az értékjelzés helyességének az igazolására törekszik egész munkáján keresztül. Az értékjelzés rendkívüli magassága pedig rendkívül nagy és fölötte számos kivételesség összehordására kényszeríti. Mert hol is áll csak Jézus az evangélista becslése értelmében?

Keresztelő János, — a Jézus előfutárja, — saját kijelentése szerint, a Jézus „saruja fűzőjének a megoldására sem méltó.“ (Lk. 3. 16.) Ennek dacára Keresztelő János, — a Jézus pályájának előkészítésével szerzett érdemeiért, — minden profétánál, sőt minden anyaszülötténél nagyobb. Ámde ez a páratlan, addig soha el nem ért nagysága még mindig nem emeli őt annyira, hogy a Jézus követői közül bár a legkisebbet fölérdje. Jézust magát pedig az ő legkisebb hívétől még sokkal nagyobb távol-ságnak kell elválasztania, mint amekkora az ő legkisebb híve és a proféták között van. Fontoljuk meg aztán azt, hogy — számos bibliai szöveg tanúsága szerint*) a bibliaihoz hasonló műveltségi fokon álló más népekkel egyezően, az első század emberei a lelki nagyság legfőbb és csaknem kizárólagos bizonyítékául csupán a csodatetteket, a csodás „jeleket“ voltak hajlandók elismerni: — és ha ezeket megfontoltuk, azonnal tisztában lehetünk, hogy a szertelen csodatetteknek milyen ámulatba ejtő tömegéről kellett a Jézus bármely elfogadható életrajzának tanúságot tennie; — Jóllehet maga Jézus bármilyenü bizonyító „jel“ megadását méltatlankodva tagadta meg. (Mt. 12. 39.)

Ilyen megfontolások után egészen önkényterthetőnek tekinthetjük, hogy a szentiratok gyűjteményében csak olyan

*) Ézs. 7. 11, 14; 55. 13; Ezek. 12. 6; Zsolt. 105. 27. — Mt. 12. 38-40; 16. 1-4; Mr. 8. 11; Lk. 11. 16; János 2. 18; 4. 48; 6. 3.

Jézus-életrajzok foglalhattak helyet, amelyek sem az ószövetség messiási jövődőléseivel, sem Jézusnak a közhitben élő csodás jellemével nem ellenkeztek. Így jutnak az evangélisták mindjárt a Jézus születése történetének a leírásában önmagukkal abba az ellentmondásba, hogy, ámbár a szent Lelket állítják a Jézus nemzójének*) őt mégis a Dávid nemzetségéből származónak mondják, noha a Dávid családfájára nem a Jézus anyját, Máriát vezetik vissza, hanem a Mária férjét Józsefet, — aki azonban szerintük — nem nemzője Jézusnak.***) Honnan ez a szembetűnő ellentmondás? Ézsaiás szerint a Messiásnak (Immanuel), szüztől kell születnie (7. 14.); Mikeás szerint ellenben (5. 2-5.) a Dávid nemzetségéből, Bethlehemből kell származnia. Ez a két messiási profécia egymásnak szintén nyilván ellentmond, mert jogérvényes rokonságot csak a férfiági leszármazás állapít meg, s következőleg a szüztől született Messiás. — a törvény értelmében, — semmiképpen sem származhatik a Dávid nemzetségéből. A mózesi törvényben járatos evangélisták ezzel az ellentmondással mindenesetre tisztában voltak. Ámde oly föltétlen szükségességet láttak abban, hogy a Messiással úgy kellett mindennek történnie, „amint az meg van írva“ a prófétáknál és amint azt a Jézusról táplált közhit megkövetelte, hogy e szükségesség parancsszavával szemben nemcsak saját józan eszük esetleges kételyét nyomták el könyörtelenül, de még olyankor is vakon fogadták el és foglalták írásba a messiási jövődölések alapján költött jézusi csodákat, amikor maguk az alapúl szolgáló proféciák is ellenkeztek egymással.

Minthogy ekként a bibliai evangéliumok íróinál a csodaírás értelmi gátja vagy soha nem létezett, vagy a népies közhit erejétől elsodortatott: ezen a szakadékon át egészen szabadon özönlött a Jézus élettörténetébe a csodák özöne, hogy azt végképpen elposványosítsa. Így, — megfelelőleg Ézsaiás e profeciájának (42. 6, 7. 35. 5, 6.) „Eljő az Ur és megszabadít titeket: akkor a vakok szemei felnyílnak és a süketek fülei megnyílnak; akkor a sánta szökel, mint a szarvas és a néma nyelve énekel...“, — Jézus, — mikor K. János hozzáküldi két tanítványát

*) Mt. 1. 20... Lk. 1. 35.

**) Mt. 1. 1-17; Lk. 3. 23-38

kérdeztetvén tőle: „Te vagy-e az, aki eljövendő, vagy mást várunk?” — „azon órában . . . sokakat gyógyított meg betegségekben, szélütésben, tisztátalan lelkektől és sok vaknak adta meg szemvilágát . . .” (Lk. 7. 20, 21.) S történt mindez — a hívők ellenálhatatlan vágyából és vallásos megnyugvására — azért, hogy az „írások beteljenek.” Sőt erről a betelésről maga Jézus tesz tanúságot. E tanúságtételében (Lk. 7. 22.) nemcsak idézi szinte szószerint az Ézsaiásnál megjövendőlt összes csodákat, hanem azt még meg is toldja ezzel a kijelentéssel: „a halottak feltámadnak”, — és ezzel a csak imént elvégzett naini halottfeltámasztó csodatettére hivatkozik. De ugyan miért kell erre is hivatkoznia, mikor ezt, — Ézsaiás próféta nyomán — nem is szükség a Messiástól elvárni?

A felelet igen egyszerű. — Az ószövetségi történetek szerint a legnagyobb csodatetteket a legendák korában élő Ilyés meg Éliás próféta végezték. Az ő csodatetteik közül is egyik leginkább megbámult mutatvány a halottak feltámasztása volt. Ha pedig ők képesek voltak feltámasztani a halottat, akkor Jézusnak erre sokkal inkább képesnek kellett lennie. Két halott-feltámasztási történetnek az összehasonlításából az evangélistának ez az álláspontja egészen világos lesz. A szóban forgó ószövetségi csodát Éliás teszi. (Kir. II. 4. 18-37.) A történet színhelye Sunem, — a Moreh-hegy déli lejtőjén. A feltámasztandó halott egy magtalanságban megöszült házaspár egyetlen gyermeke volt. Hasonlóan a Jézus születéséhez ez a fiú is természetfölötti szűznemzéssel született. *) A fiú felnőtt korában halt meg valami agy bajban. A halál bekövetkezése után az anya nyomban Éliás után küld. A próféta, amint megérkezett, bement a halottas szobába, „ketten magukra zárta az ajtót” és az úrhoz imádkozott. És fölment (az ágyba) és a gyermekre feküdt: száját az ő szájára, szemeit az ő szemeire, kezeit az ő kezeire fektette és elterült a gyermek fölött és a gyermek teste fölmelegült. Azán otthagytá; a szobában ide-oda járt; majd ismét fölment és elterült rajta: és a gyermek kétszer trüsszentett s kinyitotta a szemeit” és egészen élethez tért.

Látnivaló, hogy itt egy olyan tervszerű, kitanult melengető

*) i. 14-17. Zsolt. 113. 9.

és szuggeráló eljárásról van szó, mely talán egy ideges bénultságtól tetszhalott ifjút föléleszthetett. A Jézus isteni méltóságát azonban kisebbítené az, hogy ő ilyen hosszas és részletesen kidolgozott feltámasztási cselekményeket végezzen. Isten világteremtő tényéhez hasonlóan az ő egyetlen szavára, egyetlen érintésére be kell következnie annak, amit a leghiresebb próféták csak fáradtságos erőfeszítésekkel birtak elérni. Azonkívül, hogy a történet, — a Jézus nagyobb dicsőségére, — ne csak az Éliás, de az Ilyés halottfeltámasztási csodatetteire*) is emlékeztessen, a történet erkölcsi díszét emelő elemeket az Ilyés történetből is hozzá kell adni. Ezek alapján a jézusi halottfeltámasztás története így alakul:

A történet színhelye Nain (Luk. 7. 11-16.) — pár kilométernyire a prófétai történet színhelvétől, Sunem-től a Moreh-hegy északi lejtőjén a galileai tó közelében.** A halott egy férfi, — ami a föltámasztás cselekményét jelentősebbé teszi. A halott férfi egy szegény özvegy asszonynak egyetlen gyermeke, — mint Ilyésnél: a segélytelen szegény özvegyek ugyanis inkább könyörületre indítanak.***) Az evangélista szerint: „Mikor Jézus a város kapujához közeledett, íme egy holt embert vittek ki, — egyedüli fiát édesanyjának, aki özvegy volt; és a városból nagy népsokaság volt vele. Mikor pedig az Úr meglátta őt, könyörült rajta és azt mondotta neki. Ne sírjál! Fő odament s megérintette a ravatalt. És akik a halottat vitték, csöndesen megállottak. És ő szólt: Ifjú, én mondom neked, kelj föl! — És az, aki halott volt, felült s beszélni kezdett . . . És mindannyiokat félelem szállotta meg s dicsőítették Istent, mondván: „Egy nagy próféta támadott közöttünk! Isten meglátogatta az ő népét!“ Hasonló szellemben az az özvegyasszony, akinek Ilyés támasztja fel a fiát, a fiú feltámadása után így kiált fel: „Ebből tudom én most, hogy te Isten embere vagy és hogy igaz az Úr szava a te szádban.“ (Kir. I.

*) Kir. I. 17. 20-24.

**) Az Ilyés-féle történet színterére azért nem lehetett helyezni, mert az, — bár Galileához szintén közel, de idegen földön Zarefatban, Sidon területén feküdt.

***) Az Éliás-féle történetben az öreg házaspár tehetős, mert cselédje is van; ilyen emberek pedig kevésbé hatják meg a szegények örömlüzegetté hirdető messiást.

17. ^{24.}) További két jellemző körülmény, amiben a messiási csoda a két prófétaitól eltér, a következő: A prófétáknak, — körülményes meghívásra, — be kell menniök a halottas szobába, holott Jézus véletlenül az úton menetközben találva a halottat, oldja meg az óriási feladatot egyetlen parancs szavával. A másik eltérés az, hogy míg a próféták csak magányos elzárkozásban, imádkozás és nagy erőfeszítések után képesek a halott feltámasztására, addig Jézus a legnagyobb kíváncsiskodó nyilvánosság előtt minden rákészülés nélkül is képes ugyanarra.

Számos más jézusi csodában nyomozható hasonló keletkezési folyamat. De mivel itt nem a csodatörténetek rendszeres bírálata, hanem csupán annak a kimutatása a célunk, hogy a csodás történetekben sokkal kevesebb az önmagában támasztaláló, történelmi valószínűség, mint a közönséges emberi okfejtéssel írott elbeszélésekben: elég lesz itt épen csak útalnunk még pár föltűnő esetre.

Ilyésnél is, Éliásnál is előfordúl egy-egy élelmiszerszaporítási csoda.

Ilyés, éhínség idején, isteni szózatra, Zarefatba megy. Itt enni kér egy szegény özvegyasszonytól, akinek csak egy kupa lisztje és a korsójában egy kis olaja van. Az asszony Ilyésnek enni ad — és többé sem a lisztje, sem az olaja ki nem fogy. „Mert így mondja az úr, Izrael istene.“ (Kir. I. 17. ^{8-16.}) — Éliás egy próféta özvegyének szaporítja úgy meg az olaját, hogy ez az eladott olaj árából minden adósságát kifizeti s ezáltal a hitelezők fogságából két fiát kiszabadítja. (Kir. II. ^{4-6.})

A szintén jól ismert megfelelő jézusi csodában kenyerek és halak szerepelnek. Olaj helyett halak szerepeltetésének a gondolatát a tó közelléte és a halász tanítványok jelenléte adhatta. Jézusra nézve — az evangélista szerint — megkisebbitő lett volna az, hogy önmagáért tegyen csodát; ez okból a tanítványok sürgetésének engedve és a sokaságon könyörülve kéri elő a birtokukban levő öt kenyeret és két halat. A messiási méltósághoz illően — önkényt érthető, hogy a csodának az említetteknel sokkal nagyobb szabásúnak kell lennie. Így a csodásan megszáporodott kenyérből és halból ötezer férfi s a hozzátartozó gyermekek

és nők laknak jól. De még azután is 12 kosár törmeléket gyűjtenek össze. *)

A csodatevő képességekkel rendelkező ember előtt a természeti akadályok semmiben sem képeznek akadályt. — A Veres-tengernek a zsidók egyiptomi menekülésekor történt csodás szétnyitására emlékeztetőleg Ilyés is, meg Éliás is, — pusztán a köpenyük szárnyának a meglegyintésével, — kétfelé választják a vizeket s közbül száraz lábon haladnak át. (Kir. II. 2. 11, 14.) A Messiásnak már nem is szükséges elválasztania a vizeket: ő mehet a vizen is, miként a szárazon; ha pedig a vizek vihartól háborognak, csupán egyetlen szavába kerül a hullámok lecsön-desítése. **)

Olyan rendkívüli emberek, amilyen Ilyés volt, nem múlhatnak ki közönséges emberek egyszerű halálával. Azok egyenesen mennybe mennek. „Tűzsekér és tűzlovak jelentek meg . . . és Ilyés forgószelel az égbe emelkedett.“ (Kir. II. 2. 11.) Természetfölötti képességeiknél fogva tudják is előre, mi fog történni velök. (i. 5.)

Igy a Messiásnak is előre kell tudnia tragédiáját is, megdicsőíttetését is. ***) A Messiásnak is tanítványai szemeláttára kell mennybe emelkednie. (Csel. 1. 9.) De — miként Ilyés — úgy a Messiás is a másvilágra költözése után még sokszor megjelent — összesen tízszer — hívei között. És, amint Ilyés Eliást, úgy a Messiás a szent lelket hagyta itt, illetve küldötte le maga után. (i. 8.)

A Jézus mennybemenetelénél nem szerepel az Ilyés elköltözését látványossá tevő tűzfogat; de annál csodálatosabb jelek mutatkoznak a keresztre feszített Jézus kimúlásakor. Akkor ugyanis, — hogy a századokkal előbb elhangzott messiási proféciák a Messiásban, a Messiás pedig a proféciákban kölcsönös bizonyosságra leljenek, — „a templom boltozata a tetejétől az aljáig kettőbe hasadott; és a föld megrázkódott; és a sziklák

*) Ez a 12 szám pedig a zsidó törzsek és a Jézus tanítványainak a számával egyező, az a bibliai szám, amely sem a törzseket sem a tanítványokat illetőleg történetileg helyesnek ki nem mutatható. Mt. 14. 20; Mk. 6. 43; Lk. 9. 17; Ján. 6. 13.

**) Mt. 8. 27; Mr. 4. 37; Lu. 8. 23.

***) Mt. 16. 21; 17. 23. Márk 8. 31; 9. 31. Luk. 9. 22.

megrepedtek; és a sírok megnyíltak s számos alvó szentnek teste fölébredett, s feltámadás után a sírokból kijött és a szent városba ment s megjelent sokaknak.“ (Mt. 27. 51-3.) Történt pedig mindez „hogy beteljék az, amit a próféták megmondottak.“ (i. 35.)*

És most kérdezzük, vajjon egy idegen, mondjuk egy budista, aki Jézust nem a Messiásként, nem csodalényként, nem a zsidó szentírások által előre, keresztény hívei által pedig utólag meghatározott hitregés jellemében, hanem egy jó, egy legjobb és legtökéletesebb emberként ismerte: vajjon annak nem lehetett-e, nem kellett-e szükségképpen a lehetséges tényeknek inkább megfelelő, történetül inkább elfogadható életrajzot írnia Jézusról? A más hitűt, a más földön élő őszövetségi jövendölések, népszerű előítéletek nem kötötték. Az bármennyire is hiszékeny lehetett a saját vallásából, saját benszülött környezete műveltségéből fejlődött emberekkel szemben, az idegent mindenestre nagyobb tárgyilagossággal ítélhette meg.

Krisztusi csodák.

Ha a messiási eszmék szinte kizárólag belülről, magából a zsidó vallásból árasztották a csodák özönét az evangéliumokba; a krisztusi és istenifjúsági vagy fiúistenségi képzetek inkább kívülről kényszerítettek ugyancsak nagyszabású csodákat a hívőkre és életrajzírókra. De mi kényszerítette a hívőkre a Jézus felől a fiúistenségi hitet?

Minden népnek a legmagasztosabb vágyódásai a nép vallásában csúcsosodnak. Hatványozott mértékben igaz ez a zsidó népről, melynek kebelében a magán élet szabályait, művészetet, tudományt, politikát s mondhatni az emberi akarat és szellem minden megnyilatkozását egészen felölelte a vallás. Ha a spártaiak a nemzeti zene megváltozásától az államformát féltették, akkor a zsidóknak — és a judaizmusból kinőtt kereszténységnek — egyenesen nemzeti s azzal együtt egyéni létük bukását vagy állását kellett vallásuk létéhez fűzniök. Minthogy csakugyan a zsidóságot, nemzeti bukása után egyénenként is

* V. ö. Mózes III. 16. 2, 15; 21. 23; Ézs. 25. 6; 26. 19; Hozs. 13. 14; Dán. 12. 2.

csak a vallása tartotta meg; a keresztyénséget pedig viszont csak a hite segítette diadalra.

Mit jelentett a keresztyénség bölcsője körül a vallásnak ez a mindenható fontossága?

Már a judaizmusban egy olyan erkölcsi meggyőződés jut céltudatos kifejezőhöz és életre-halálra elszánt harcos képviselőhöz, amely a történeti környezet közéletében megtestesülő erkölcsiségtől sokban különbözik, sőt azzal sokban ellentétes. *) Ám az istenatya és istenországa hitéből folyó önmegadó szereketnek, az egyetemes egyenlőségnek és általános emberszeretnek az a tana, mely a Jézussal válik a történelemben mozgató erővé, még sokkal élesebb ellentétben áll az egész ismert világot könyörtelen fegyveres erővel, borzasztó öldöklések árán zsarnok uralma alá vető sokistenhitű római birodalommal, mint a Seregek bosszuálló Urát imádó judaizmus állott. **) Ez az

*) Ilyen például az a felfogás, mely szerint Jávé az ő törvényeinek a megszegőit keményen bünteti és a magánosokat s a nemzetet érő csapások a törvénszegésekért lesújtó isteni büntetések. Holott a „pogányok“ véletlennel tulajdonították a szerencsétlenségeket s egy fenyítő és egvedülő, mindenható isten ellenőrző kezét maguk fölött nem érezve, sokkal könnyebben ragadtatták magukat másokkal szemben olyan cselekedetekre, amelyeket másoktól magukkal szemben igazságtalan gonoszetteknek bélyegeztek volna. Ez a lelki nyomás, Izraelnek az akarati erejét — mint pálmát a vihar — befeláthatóan izmosította. Hanem ugyanez az erő kifelé a „pogány“ világgal állította harcélbe, mert az egyedül való isten büntető ostorává tette őt, a Jávét az ő igazságát és ítéletét ismerni nem akaró hitetlenek e len.

**) A történeti hűség megköveteli annak a megemlítését, hogy a Jézus istenfisági fogalma is legnevezetesebb elméleti kialakítóját a mózesi hittanban találta. A fogat-fogért, szemet-szemért számító igazság dúrva vérbosszus kegyetlenségében a zsidók végtelenségig fölhatalmazódva képelték a Jávé pusztító haragját kihívó bűneiket. És — szerintök — nemcsak ők, de minden más nép hasonló, sőt ijesztőbb mértékben terhelte meg bűneivel a világot. Mivel a haragvó, a vérszomjas Istent csak az ő vérszomját oltó véres áldozattal lehetett az emberek és a világ iránt engesztelődésre bírni: végtelen nagy haragjának a kiengesztelésére oly végtelenül nagy vérbosszút váltó áldozat kellett, amilyenül csak egy végtelen nagyság — az istenfia szolgálható t. Noha Péternek erre a kérdésére: „Hányszor bocsássak meg a felebarátomnak, ha vétkezik ellenem, hétszer“? Jézus azt feleli: „Nem mondom neked, hogy csak hétszer, hanem hetvenhétszer is“. (Mt. 18. 21., 22. Mr. 11. 25; Lk. 14. 7.) mégis a megbocsátás elvével szemben a keresztyén hittannak egyik uralkodó elvévé válik a bosszú-engesztelő vérváltság tana. Már Pál apostol, a vérszomjas Istennek azt az iszonyú hitét hirdeti, mely szerint: „mikor ellenségei voltunk kibékítetünk Istennel az ő fiának halála által“. . . „Miután az ő vére által megigazultunk . . . az ő élete által meg fogunk men'etni a (bosszuálló) haragtól“. (Róm. 5. 10., 9.) Pál apostol szerint ezt a borzasztó kegyetlenséget — isten fiának maga az Isten atya által való föláldoztatását — csak úgy amint a pap levágja a bárányt vagy a galambot büntőrlő áldozatul — mely nemcsak az összes ismert büntető törvényekkel ellenkezik, de vadabb a vad

állapot fölötte viszás helyzetbe juttatta a keletkezőben levő keresztyénséget. A Jézus hívei világos tudatában voltak ugyanis annak, hogy az ő elveik erkölcsi igazságban és társaséleti célszerűségben messzi fölülmúlják a legmagosabbat, amit Róma valaha elért. Ámde alacsony érzéki nyomoruk lelki fönségüknek — minden látszatra — csúfos ellentéte volt. S bizonyára épen e kifosztott, megalázott, elnyomott vagyoni s társadalmi állapotuk miatt, a rómaiak — érthető, de megdöbbenítő elfogultsággal — mindazt, ami hennük a legnemesebb volt, a legelvetemültebbnek bélyegezték. A mások s az üdvös igazságok odaadóbb szolgálata érdekében az állati egyszerűségen is túltevő önmegtagadásukat, csodálatos igénytelenségeket az emberiség és az emberiség gyűlöleteként kárhoztatták; — minthogy ők még a Rómában baromszámba menő rabszolgában is testvéri részvétet, áldozatkész segítséget érdemlő felebarátot ismertek. Hitökhöz, meggyőződésük igazságához való halált megvető ragaszkodásukban nem bírtak egyebet látni „dögletes babonánál“ s undorral minősítették őket; egy „balga és pestises babonával“ fertőzött néposztálynak — mert Rómában a hatalom volt az igazság, nem pedig az emberi igazság a fegyvert is uraló erő. A caesari Rómának legélesebb szemű és legtárgyilagosabb történetírója, Tacitus csak a közfelfogásnak lehet szócsöve, mikor határtalan megvetéssel így nyilatkozik a keresztyén mozgalomról: „Noha egy időre elnyomták, kitört ismét nemcsak egész Judeában, — ahol keletkezett, — hanem még Rómában is, a gonoszság és becstelenség minden posványának e gyűjtőjében.“ (Annales XV. 44. — Encycl. Britt. Jesus.) Az emberi jellem, amely messzi évezredek emberi típusaként tökéletlen környezetétől oly ropantúl elütve fonák érthetlenség színében jelentkezett, az a tökéletes ember-jellem tiszta tükör volt a rómaiak előtt, melyről saját emberségük iszonyú torzulata tükröződött szemükbe s

emberek és a vérengző állatok minden vakon gyűlölködő szenvedélyénél, Pál ezt a borzasztó kegyetlenséget isten megigazító igazságosságának nevezi. Szerinte isten az embereket igaz útra vezérelte „azon váltság által, mely van a Jézus Krisztusban, kit az isten engesztelő áldozatúl állított az ő véreben, hogy igazságát megmutassa“. . . (Róm. 3. 24., 25. V. ö. Ef. 1. 7., 2. 13. Kol. 1. 14., 20; Zsid. 9. 20-22., 10. 19., 12. 4., 24.) — Csodálkozhatunk hát, ha ilyen hitnézetek uralomra jutása mellett Isten és Jézus nevében kétezer éven át a keresztyén kultúra növekvő fájának a gyökereit embervérrel öntözik a hithű kertészek.

természetesen nem önképük, de a tükrök ellen kavarta föl epéjüket.

A Palesztinában és Rómában egyaránt gyűlött, megvetett és üldözött keresztyéneknek a lelki egyensulya fenntartásához nélkülözhetetlen életföltétel volt olyan hitfogalmak kiképzése, amelyek ideális, gondolati ellenértéket adtak a testi és anyagi szenvedésekért. S mivel nekik vallásuk gyakorlata volt minden itt e földön, — amely tőlük mégis mindent megtagadott, — azért kárpótlásul mindent a földön túli boldogabb létben kellett keresniök és megtalálniok. Ki más biztosíthatta őket mindennek a megnyeréséről, ki más juttathatta őket hozzá mind e hön öhajtott üdvhöz, mint éppen maga Jézus, aki tanításával, példájával a mennyei boldogságnak tövises, göröngyös földi útjára vezette őket. És, hogy Jézus ezt megtehesse, hogy az itt elvesztettért a túlnan kapandó világot adhassa, ahhoz neki istennek kellett lennie.

A Jézus isteni magaslatra emeléséhez a történelemnek egy másik hatalmas, kényszerű emeltyűje volt a római vallás, különösen pedig a császár-imádás.

A természeti fejlődésnek az a szabálya, miszerint a szerves lények olyan formákat öltenek, olyan szerveket és tulajdonságokat képeznek ki és szereznek meg, amilyenekkel adott környezetük közepette, a létezésért vívott kemény harcban ön- és fajfenntartásukat biztosítják, — a fejlődésnek ez a szabálya nagy mértékben áll az eszmék alakulásáról is. A fejlődési rendben egy új eszme csak úgy szoríthat ki a helyéből egy régit, ha az újdonsági jellegét megadó, sajátosan egyéni alkotó elemén kívül egy szersmind azokat az erőket és értékeket is tartalmazza, amelyek a kiszorítandó régi uralkodó eszmében benne vannak. Ha pedig a réginek az értékelei az újból hiányoznának, akkor az új a régi ellen vívott küzdelmében kénytelen azokat fölvenni; — ha ezt nem teszi, akkor menthetetelnül elbukik.

S most lássuk, miféle módosulásokra kényszerítette a jézusi vallást a császári vallás ellen vívott harca?

Maga a tény, hogy a jézusi vallás századokig könnyet és kint, vagyont és vért sohasem kimélő küzdelmet folytatott a császárság ellen, — maga ez a tény történeti közheiv. Láttuk a gyűlöletnek és megvetésnek azt a mérhetlen mélységét is, melyet

a világmentő, de öldöklő és dús rómaiak a világmentő, de vértanúságra vágyó és koldússzegény keresztyének ellen tápláltak. De nem láttuk e halálos ellentétnek a császár-kultusz és a Jézus-kultusz abszolút összeférhetetlenségében rejlő okát.

Miért, hogyan lehetett az az önmagában semmitmondónak, pusztán szertartási illetlenségnek látszó makacsság, hogy a Jézus követői az elhalt római császárok istenített szellemeit ábrázoló bálvány-szobrok előtt a vallásos meghajlást megtagadták, miért és hogyan lehetett pusztán ez a mulasztás hallatlan kegyetlenséggel végrehajtott tömeges kivégzéseknek a római polgárság által helyeselt és igazságosnak ítélt oka? Mi módon lehetséges, hogy az a római államkormányzat, mely az eddig ismert összes államok között szinte a legnagyobb vallásos türelmességet tanúsította, sőt saját istenei mellé, nemzeti szentélyébe állította félvad népeknek primitív bálványait, — e bálványok babonás tisztelői hűségének a megnyerése végett: — mi módon lehetséges az, hogy a politikából is a teljesen műveletlen népekkel szemben türelmes Róma egy erkölcsileg és vallásilag fejlett népet vérszomjas vallási türelmetlenséggel üldöz? És másfelől mi teszi érthetővé a keresztyéneknek azt a látszólag vérlázító oktalanságát, melyben inkább halálra kínoztatták, inkább égő szurokban égettették meg magukat, mintsem térdet hajtsanak a császárok előtt? — holott mi sem lett volna könnyebb, mint — a kényszernek engedve — lelkiismereti meggyőződésük megtartása mellett, színleg hódolniok a császári bálványnak.

A kérdésekre a felelet az, hogy a császári bálvány-szobor a római vallással együtt az egész római államuralmat és az egész római kulturát jelképezte. Az előtte való meghajlás megtagadása nyílt ellenszegülés volt az államhatalommal szemben és tüntető megvetését jelentette az ismert, világot uraló és nevelő műveltségnek. Viszont a keresztyének a császár-szellemek előtti meghajlással nyíltan elismerték volna annak az életnek és társadalmi rendnek a felsőbbségét, amely helyett egy igazabbnak és boldernek a teremtésiért egyedül tartották érdemesnek élni e földön.

Mi volt ez összeütközés hatása a jézusi hittan alakulására?

Minél inkább ragaszkodtak a keresztyének ahhoz az igaz-

sághoz, melynek a látásában az erőszak őket nemhogy akadályozhatta volna, hanem csak megerősítette:*) és minél kegyetlenebbül gázolta pórba a hatalom a magasabb igazságnak amaz igénytelen képviselőit: annál nagyobb erővel vetették magukat ezek arra a feladatra, hogy a jézusi igazságot a császárinál minden vonatkozásában helyesebbnek, dicsőbbnek és hatalmasabbnak bizonyítsák. Miféle tantételek szolgáltak erre a célra?

Amint a császár, — akinek uralkodói minőségében a roppant világalalom minden polgára föltétlen engedelmisséggel tartozott — meghalt, az ő szelleme a római istenségek közé lépett s most ugyanolyan föltétlen vallási tiszteletre volt kötelezve minden alattvaló a szellemmel szemben, amilyen föltétlen volt az állampolgári engedelmissége a testben élt uralkodóval szemben. Politikai és jogi helyett erkölcsi és szellemi alapokon nyugodva hasonló volt a viszony Jézus és hívei között. Az igazságnak azzal a hadseregek hatalmánál és állami törvények kötelménél nagyobb erejével, amivel Jézus istenorszáját alapította meg a földön, — ez istenországnak uralkodójává lett. S miután a Jézus szelleme is fölment mennybe, ezt az uralmát, — mert e földön sem volt érzeki és múló — minden időkre megtartotta. Ámde Jézusnak annyira kellett a császár fölé emelkednie, amennyire a tökéletes, örök és végtelen istenországa fölötte állott a véres és bűnökbe sülyedett világalalomnak.***) Mi adhatta meg Jézusnak ezt az abszolút emberfölötti méltóságot?

Jézus tanításának egyik sarkalatos pontja volt az, mely

*) Mert elvi kérdésekben az erőszak alkalmazása érvek és erkölcsi hatás helyettesítéséül mindenkor a meggyőző érvek és erkölcsi erő hiányának a tárgyi bizonyítéka.

**) Amint már Pál apostol tanítja: „az isten nagyon felmagasztalá (Jézust) és ajándékozott neki olyan nevet, mely minden névnek fölötte van, hogy a Jézus neve előtt minden térd meghajoljon, — az égieké, a földieké és a földalattiaké“. (Filip. 2. 9., 10.) Még világosabb az isteni hatalomban való részesedését hirdető ez a kijelentés: Isten Krisztust „a maga jobbára ültette a mennyekben felül minden fejedelemségen, hatalmasságon, erőn és uraságon és minden néven, mely nevezhető nemcsak ezen a világon, hanem a jövődöben is és mindent az ő lábai alá vetett . . . (Ef. 1. 20-22.) Ettől pedig már csak egy rövid lépés a rideg Jézus istenítés, mi ugyancsak kifejezésre jut a Pál nevét viselő hamis levelekben; ime: Krisztusban „lakozik az istenségnek egész teljessége testiképen“. . . (Kol. 2. 9., 1. 9.) Ez pedig sehogy szóképnek nem érthető és nem értendő, mivel Krisztus valóságos testi „képe Istennek a láthatatlannak, (mintául való) első szülöttje minden teremtménynek, mert ő benne teremtetett minden, ami van a mennyekben és a földön . . . akár ki-

szerint az emberek Isten gyermekei. Hiszen a tanítványainak mintául adott imádságban is ezt a gondolatot emeli ki legelőször. (Luk. 11. 2.; Mt. 6. 9.; Ján. 1. 12, 13.; v. ö. Hózséás 1. 10.) Ez a gondolat önkényt kínálkozott a hitköltészeti kiaknázásra. Istennek fennkölt őszövétségi fogalma meg ugyancsak megkönnyítette azt, hogy Jézust, — a mennyei atya kivételes isteni természetű fiává tevén őt, — magáig az egyedülvaló istenig emeljék: így a császárság és kulturája felett olyan magasra magasztalták, amilyen magasan a világmindenség állott a császár fölött, — magának a császárságnak is teremtetőjévé s fenntartójává a Krisztus Jézust téve.

Önkénytérthetőleg az istenítésnek ez a mértéke legkisebb a legrégibb — a Márk-féle — és legnagyobb a legújabb, a — János-féle evangéliumban. Mert míg az előbbiben — sőt a három első evangéliumban együtt is — Jézus az istenfia még csak az istenítéletet meghozó és végrehajtó világbiró, addig Jánosnál már a világmindenség formáló értelme, a teremtető fővaló megjelenítője és így — miként a Pál neve alatt később kelt levelekben is, — magával az Atyával azonos. „Kezdetben volt az ige; az ige istennél volt és isten volt az ige.“ (János 1. 1. V. ö. Ján. 10. 30., — ahol Jézus maga mondja: „Én és az Atya egy vagyunk.“) Ilyen minőségben a Krisztus — természetesen — annyira fölötte áll nemcsak a császári szellemnek, de az összes római istenségeknek is, hogy — amennyiben minden ő neki köszönheti a létét — tulajdonképpen azok is ő általa keletkeztek.*) S ha minden élő és élettelen neki köszönheti a létét, akkor annál inkább neki köszöni az ember. Így, a János-evangélium szerint: „Minden általa lett és nála nélkül semmi sem

rályi székek, akár uraságok, akár fejedelemségek, akár hatalmasságok . . . ő mindennél előbb létező és minden általa áll fenn“. . . (Kol. 1. 15-18.)

Igy vedlett át az értelmetlen és értéktelen hittani spekulációnak délibábjává, az ész-okok helyett tüzzel, vassal érvelő dogmatizmusnak nagyképtű álarcává az imént a földhöz ragadott lelket isteni szárnyakon az ég trónusához emelő az a fenséges gondolat, mely szerint az örök igazság, — mint fizikai törvény a természetben, mint erkölcsi jó a társadalomban, — hatalmasabb és nemesebb minden véges hatalmasságnál.

*) E hitelvnek a negatív gyakorlati következménye aztán később az volt, hogy az ige igazságának a letéteményesei feljogosítva érezték magukat mindannak a kipusztítására, aminek és akinek a léte az „egyedül üdvözítő igazságnak“ általuk helyesként elfogadott értelmezésével ellenkezett, — holott önmaguk javára a Krisztus isteni méltóságát igényelték.

lőn, ami lett. Ő benne volt az élet és az élet volt az emberek világossága.“ (i. 3., 4.) Ez az emberi mivoltából teljesen kivetkőztetett, merő bölcsészeti fogalom azonban mégis a történeti, a vér és húsból való Jézusnak gondolandó. „ . . . Az ige testté lett s közöttünk lakott, — és láttuk az ő dicsőségét, dicsőségeként az Atya egyetlenegy szülöttjének, — ki kegyelemmel és igazsággal volt eltelve. János bizonyoságot tesz ő róla . . . “ (i. 14., 15.)

Isten fiának istenországában betöltött királyi méltósága különösen a világ végítéletében válik óriási fontosságúvá.

A hívőknek valami vigasz, valami reménység, valami biztósíték kellett ahhoz, hogy a zsidó s különösen a római hatalommal szemben ez a kétségbeejtő, a földön reménytelen küzdelmük az igazságért nem fog végződni, nem végződhetik azzal a szívszaggató kudarccal, amilyenmel, — minden látszat szerint, — a Jézus káprázatos pályafutása és annyi nagy, nemes lelkű hívének bámulatos önfeláldozása végződött. Jánosnál a Jézustól küldendő Szent Lélek fogja diadalra segíteni üldözött híveit. Szerinte maga Jézus nyilatkozik így: „ . . . Ha elmegyek, elküldöm tihozzátok ama Gyámolítót. Az eljövén meggyőzi e világot a bűnről, az igazságról és az ítéletről. A bűnről: hogy nem hisznek én bennem; az igazságról: hogy én az Atyámhoz megyek és többé nem láttok engemet; végre az ítéletről: hogy e világnak fejedelme megítéltetett.“ (16. 7-11.)

János már az istenfiúsági fenséggel összeférhetetlennek találja, hogy egyenesen magát Jézust szerepeltesse az ítéletben. Holott a más három evangélista nemcsak szerepelteti, de ugyancsak sok dolgot ad neki. Máté, — akinek legtöbb mondanivalója van e közelre, — legfeljebb egy emberöltőre, — jövendőlt, de semmiképpen be nem következett világkatasztrófáról, — egyebek mellett ilyen kijelentéseket ad a Jézus szájába: „Amint a villámlás napkeletről jő és ellátszik egészen napnyugatig: úgy lesz az ember Fiának az eljövetele is.“ (24. 27.)*) Ez a Jézus csakugyan adhatott vigaszt a méltatlan

*) Isten fiának a természeti világgal való belső és mozgó összekötetéséről a tanuskodik, hogy megjelenésekor „a nap meghomályosodik, a hold nem fénylik, a csillagok az égről lehullanak és az egek erősségei megrendülnek“; (i. 28.) nyilván mindez az őket fenntartó erőnek a távozása, il-

szenvedések miatt csüggedőknek. Adhatott ösztönt is a személyes jóságra és egyéni becsületességre. De nem lehetett a közmorál megújulásának az élesztője; nem segíthetett isten országának, isten akaratának a megvalósítására itt a földön, sőt éppen tervszerű célzatossággal terelte el a reformatori érdeklődést a társadalom földi förtelmeiről.

A feltámadás kérdése.

Az a Jézus, akinek az egyénisége ekként telítődött mitológiai jellemvonásokkal, az a Jézus, ha eltemették is, a sírban nem maradhatott anélkül, hogy a feltámadását, — miként a születését és halálát is, — különös csodajelek, nagy természeti elváltozások ne kísérjék.

Hogy a csoda föltűnőbb legyen, a Jézus sírboltját lepecsételik és őrséget állítanak melléje. (Mt. 26. ⁶²⁻⁶⁶.) Mindez mit sem segít ama csodák megtörténésének megakadályozására, „amiket a próféták szóltak.“*) Mert amikor harmadnapon reggel a két Mária kimegy, hogy a sírt megnézze „íme nagy földindulás lőn, mivel az úr angyala a mennyből leszállott s odajárulván a követ a sír szájáról elhengeríté és arra ráült. Tekintete olyan volt, mint a villám; ruhája fehér, mint a hó. Az örök pedig tőle való félelmükben megrettentek és olyanokká lőnek, mint a halottak.“ A Jézust kereső nők azonban az angyal jelenlétében is megtartják öntudatos lélekjelenlétüket. Felvilá-

ltozva helyváltoztatása miatt következik be. A természet válságánál nagyobb az embereké. Mikor az ember fiának jele az égben meglátszik, akkor a földnek minden nemzetsége sír és meglátják az embernek fiát eljöni az ég felhőiben, — nagy hatalommal és dicsőséggel.“ An yalait elküldi harsány hangú trombitákkal. Ezek összegyűjtik az ő választottait a négy égtől felől — az eget egyik végétől a másik végéig.“ (i. 29-31) Jézus „a szent an yalok“ kíséretében „az ő dicsőségének királyi székébe fog ülni; és minden nép elébe gyűjtetik és elválasztja őket egymástól, mint a pásztor választja el a juhokat a kecskéktől. És a juhokat jobb keze, a kecskéket meg bal keze felől állítja. Akkor ezt mondja a király a jobb keze felől levőknek: Jertek el Atyámnak áldottai! bírtátok az országot, mely nektek e világ megalapítása óta megkínáltatott.“ (Mté 25. 31-34.) Annak rendje-módja szerint a jutalmazandókat segíteni kész jötekony szeretetével meg is indokolja az ítéletet. A balkez felől állókat ellenben, szűkkeblű szívtelensé ok miatt, így ítéli el: „Átkoztatok! menjetelek el tőlem az örök tűzre, mely az ördögnek s az ő an yalainak készített.“ (i. 41.) „És elmennek ezek az örök gyöttelemeire; az igazak pedig az örök életre.“ (46.) (v. ő. Márk. 13. Luk. 21. 5-38.)

*) Luk. 24. 25 . . v. ő. Jónás 1. 17. Hózs. 6. 2.

gosításul meg is szólítja őket az angyal. Jézus — mondja — mincsen itt, mert feltámadott, amint megmondotta. (Mt. 27. 63.) Jöjjetek ide, lássátok a helyet, ahol az úr feküdt.*)

Eltekintve attól, hogy a négy bevett evangélium mindenikében lényeges pontokon eltérő és egymással teljesen összeegyeztethetetlen módon van előadva a feltámadás története, — találkozunk e legendákban két olyan gondolattal, melyeknek egyike a legenda keletkezés szükségképi okára, másika pedig az esemény föltehető valódi lefolyási módjára mutat rá.

Lukács szerint a feltámadása után tanítványai előtt szellemalakban megjelenő Jézus a történetek fölött álmélkodó tanítványoknak ezt mondá: „Igy van megírva és így kellett a Krisztusnak szenvednie és harmadnapon a halálból feltámadnia.“ (24. 46.) És ezt a gondolatot, mely szerint a Krisztus tragédiájának az írások szerint kellett megesnie, annyira fontosnak tartja, hogy nemcsak a fejezet végén, — mintegy végső magyarázó indokul — de a fejezet elején (7. vers.) és a közepén is (25—27.) leírja. Emitt, — igen jellemzően, — ezt mondja a tanítványait oktató Jézusról: „Mózesről elkezdve az összes prófétaiktól fogva magyarázta nekik mindenütt az írásokból a rá vonatkozókat.“ (27.) Ehhez olvassuk hozzá ugyanannak a gondolatnak negyedik változatát, a 44. versnek ezt a Jézus mondasaként idézett szövegét: „Ezek azok a szavak, amiket nektek mondtam, amíg veletek vagyok, — hogy be kell teljesednie mindannak, ami a Mózes törvényében, a prófétaiban és a zsoltárookban van megírva én felőlem.“ (V. ö. Zsolt. 22. 110.) És ha e szövegeket elfogulatlan szemmel nézzük, lehetetlen föl nem ismernünk bennök azt az írásmódot, mely amíg az olvasóban az író által kívánatosnak vélt hit megerősítésére minden eszközt fölhasznál, addig a történeti igazság fürkészésével éppen semmit sem törődik. Máskülönben a bibliai evangéliumokban a Jézus élettörténetének a megírása éppen csak mellékesen és csupán annyiban cél, amennyiben ez a történet a fő cél: a messiási megváltás biztató és boldogító hitét meggyökerezteti. Ez okból nem is a Jézus életrajz, hanem az örömmüzenet címet viselték.

*) Mt. 28. 1-6. v. ö. Luk. 24. Márk 16. és János 20.

A közölt értesítések tehát a bevett evangéliumok keletkezési, módjának magyarázataként ezt jelentik: a kanoni Jézus életrajzok akként alakultak, hogy megfeleljenek mindazoknak a jövődöléseknek és akár véletlen, akár szándékos célzásoknak, melyek egy Messiás, egy Istenfia, egy világmegváltó megjelenésében való megnyugvásra utalták a zaklatott hívők vérmes várakozását.

Ezzel szemben a Jézus tanításának és ideális emberi egyéniségének a szellemével semmi sem ellenkezik inkább, mint a neki tulajdonított istenségre és a világbíróságra való örült és szentségtörő igény. Hogy lehet ilyen igények támasztását elképzelni arról a Jézusról, aki szolgálai alázatossága jeléül a tanítványai lábainak a megmosásával ad nekik példát az igénytelen-ségről. (Ján. 13. 5-14.) Hogy lehet ekkora gögöt, ily féktelen fölfúvalkodást föltenni arról a Jézusról, aki tanítványainak lelkére köti: „Ne hivassatok mestereknek, mert egy a ti mesteretek... és ti mindannyian testvérek vagytok; és ne hívjatok a földön senkit atyátoknak, mert egy a ti atyátok, aki a mennyben van; ne hivassatok vezetőknél se, mert egy a ti vezetőtök... Hanem, aki közületek a legnagyobb, az legyen a ti szolgátok. És aki föl fogja magát magasztalni, az megalázódik; aki pedig megfogja magát alázni, az fölmagasztalódik.“ (Mt. 23. 8-12.)? Miként követhette volna el Isten és ember ellen a szemérmetlen, a vakmerő önistenítésnek ezt az utólérhetetlen, ezt a borzasztó bűnét az a Jézus, aki még az egyszerű „jó“ jelzőt is vétkesként hárítja el önmagától, annyira érezve véges emberi tökéletlenségét, hogy egyedül istent ítéli méltónak ama minősítésre. (Mt. 19. 17.) S hogy Jézus valóban nem is kívánta magát semmiféle csodalénynek, sőt még csodatevőnek sem tekintetni, az kitűnik a csodajelt váró kíváncsiaknak adott feleletéből. Mikor a nép jelt kíván tőle, ő méltatlankodva útasítja el ezt a varázslóhoz illő kívánságot és zord szigorral jelenti ki: „E gonosz és vérfertőző nemzedék jelt kíván; de más jelt nem fog kapni, hanem csak a Jónás prófétáét.“ (Mt. 13. 39.) Ez a jel pedig abban állott, hogy Isten Jónást a bűnökbe merült Ninive megtérítése és megmentése végett bűnbánat hirdetésére küldötte Ninivébe. Viszont, hogy Jézus mennyire kifejezetten, mily következetesen igyekezett az igaz, az örök emberit testesíteni és adni például

önmagában, az kitűnik az evangéliumok szóhasználatából. Az evangálistáknak minden istenítő torzítása dacára ugvanis a bevett evangéliumokban mintegy 80 alkalommal van említve Jézus „emberfia” néven; ellenben az Istenfia nevezet csupán néhány-szor fordul elő.

Ha most ezzel, az emberiség világi tapasztalatának megfelelő jézusi szemponttal fordulunk a kánoni evangéliumokban elszórtan fönmaradott azon megjegyzésekhez, melyek szerint a Jézus holttestét vagy ellenségei, vagy tanítványai azért akarták ellopni, hogy azzal a prófétai jövődőlés betelését színleg igazolva a népre hatást tegyenek, akkor ebben meglepő — habár pusztán a lopás tényére szorítkozó — egyezést találunk a kanoni és a budhista életrajz között.*)

A Máté-evangélium szerint a Jézus keresztfeszítettése után összegyűltek a főpapok és farizeusok Pilátushoz, mondván: „Uram, emlékszünk, hogy az az ámitó még életében megmondotta: Harmadnapra feltámadok.**) Rendeld meg azért, hogy a sírt harmadnapig őrizték, nehogy a tanítványok éjjel eljövén, ellopják és ezt mondják a népnek: Feltámadott a halálból! — És az utóbbi tévelygés az elsőnél gonoszabb lesz.“ (Mt. 27. 62-64.) Amikor pedig megtudják, hogy a Jézus teteme — minden elővigyázat dacára — eltűnt, akkor az öröket nagy összeg pénzzel annak a hamis hirnek a terjesztésére bérelik föl, hogy a holttestet csakugyan a tanítványok lopták el éjjel, amíg ők gondatlanságból aludtak. (Mt. 28. 11-14.)

A budhista leírás szerint a Jézus magasztos emléke iránt az ő meggyalázó kivégeztetése után a nép által tanúsított lelkes és rajongó érdeklődés miatt is, lelkiismeretfurdalás miatt is, „Pilátus megrettent saját tettétől“. S ha már a kivégzett Jézust fel nem támaszthatta, legalább annak igyekezet elejét venni, hogy

*) A János-evangélium feltámadási története ezt mondja: „A hét első napján reggel még sötétben Mária Magdolna a sírhoz jő és látja, hogy a kő el van véve a sírból.“ (20. 1.) S mivel a halottat nem látja ott, rosszat gondol, megijed, megfutamozik és megy Simon Péterhez és ama másik tanítványhoz, akit a Jézus szeretett. És azt mondja nekik: „Az Urat a sírból elvitték és nem tudjuk hova tették.“ (i. u.) — Tehát a Jézus hívei között az volt az első föltevés, hogy a Jézus ellenségei lopták el az ő holttestét. A zsidók viszont azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy a tanítványok fogják ellopni mesterök tetemét.

**) Mt. 16. 21, 17. 23, 20. 19. Ján. 2. 19.

az égbekiáltó igazságtalanság egy országos fölkelés gyújtó pont-jává ne tegye a Jézus sírját. Azért „három nappal később *a kormányzó — néplázadástól tartva — elküldötte katonáit, hogy — titokban — emeljék ki a Jézus tetemét és temessék el valami más helyen.* Másnap a sokaság a szép sírboltot nyitva és üresen találta. Nyomban az a hír terjedt el, hogy a legfőbb bíró elküldötte angyalait ama szent porlandó testének a felvitelére . . .” (14. 6, 7.) Pilatusnak pedig nagy érdeke volt az, hogy a Jézus iránti politikailag veszélyes érdeklődés a földről az ártalmatlan mennyre terelődjön. S a fő emberei közül, egy kis csalafintasággal valaki bizonyára gondoskodott is róla, hogy ez minél könnyebben megtörténhessen. Ámde az érdeklődés még ebben a túlvilági alakjában is felette nyugtalanító volt. E miatt Pilátus megboszankodva, „rabszolgasággal és halállal leendő büntetésnek a terhe alatt tiltotta meg a Jézus nevének az említését s az úrhoz való imádkozást ő érette.” (i. a.)

Mint hogy a Jézus elítéltetése történetével későbbi fejezet foglalkozik, szorítkozunk itt pusztán a feltámadás kérdésére és kérdezzük: milyen feltámadás lehetséges?

Nagyon sokan voltak és vannak olyan hívők, akik meg vannak győződve róla, hogy a sírnál nem végződik, hanem kezdődik az igazi lelki élet. De évezredek óta nincs és nem volt soha senki olyan, az emberi gondolkodás történetében számottevő egyén, aki azt merte volna állítani, hogy a lélek élete a földi iskolázás után abban a csontból, húsból és vérből való dúrva anyagi testben folytatódik, amely a földi halál után porrá rohad vagy hamúvá ég. Ezt az oktalan és lehetetlen hiedelmet megütkezésével útasítja vissza maga Pál apostol is a korinthusiakhoz írott első levelében, amelyet — 57-ben, — éppen akkor írt meg, mikor a botor evangéliumi hagymány kialakulóban volt. Maga Pál apostol, — akihez hasonló biztossággal és mélységgel még nem sokan hatoltak be a jézusi gondolatok nemes rejtélyeibe, — a test feltámadásáról ezeket mondja: „Balga! amit elvetsz, az nem éled föl, ha előbb el nem rohad . . . És vannak mennyei testek; és vannak földi testek . . . Elvettetik a test romlandóságban; feltámasztatik romolhatlanságban: . . . *Elvettetik érzéki test; feltámasztatik lelki test.*”*)

*) Korint. I. 15. 36, 40, 42, 44.

Ennek dacára mind a négy kanoni evangélium előadása teljesen egyértelmű abban, hogy Jézusnak a fizikai testével együtt kellett föltámadnia. Amde maguk *az evangéliumok is ellentmondanak a saját előadásuknak*, mert jóllehet Jézust az anyagi testével együtt támasztatják fel, a feltámadott Jézust úgy szerepeltetik, mintha anyagtalan testben élne tovább. Elbeszéléseink szerint ugyanis Jézus a feltámadásától mennybemeneteléig tartó egy hónapnyi idő alatt a tanítványjaival nem rendes emberi módon, hanem csak megjelenések útján érintkeznek. E megjelenések olyanok, hogy egyetlen alkalommal sem tudható sem az, honnan és miként került elő Jézus, sem az, hova és hogyan tűnik el. Mindamellett időnként a teste a közönséges test rendes tulajdonságaival bír: nemcsak látható, de fogható is; raita vannak a sebhelyek, amelyeket Tamás megtapogat, (János 20. 26-9.) sőt — úgy látszik — táplálkoznia is kell, mert egy ízben együtt ebédel a tanítványjaival; (i. 21. 10-15.) amellet pedig gyakran tanít. Másfelől a testének mégis anyagtalannak kell lennie, mert a szobába bezárkózott tanítványok előtt képes volt megjelenni, — anélkül, hogy azt bár észre is vennék (Ján. 20. 19.); máskor meg nyomtalanul eltűnik előlük, mintha puszta álmokép lett volna. (Luk. 24. 31.)

Hogy lehet és hogy lehetett ilyen értelmi képtelenségeknek, ilyen föltűnő ellentmondásoknak egy pillanatra is hitelt adni?

Amde, ha a feltámadási csodák — és egyáltalán az összes evangéliumi csodák — nemcsak az elfogulatlan történetírással, hanem a józan észszel, a Jézus tanításával és vallásos álláspontjával is ellenkeznek,*) sőt maguknak a csodás történeteknek a leírásai is egymásnak és önmaguknak ellentmondanak: akkor hogyan fogadhatta el az egyház, hogyan erősíthették meg a keresztyénségnek döntésre illetékes legjobbjai, hogyan tisztelhettek oly hosszú századokon át az egymást követő nemzedékek az ellentmondásokkal terhelt hivatalos evangéliumokat istentől

*) A kísértés legendájában, mikor az ördög Jézust „Jeruzsálembe vitte és a templom ormára helyezte és azt mondta neki: „Ha Istennek fia vagy, bocsátkozzál innen alá“. Jézus így felelt az ördögnek: „Megmondattott, n, kísértésd a te Uradat, Istenedet!“ (Luk. 4. 12. V. ö. Móz. V. 6. 10.) E nyilatkozat világos jelentése szerint Jézus egyenesen istenkísértkőnek teintette az-aki istentől csodát várt.

ihletett szent és csálhatatlan kijelentéseként? és hogvan al-
píthatták meg a keresztény vallás hit- és alkotmány-rendszerét
ilyen iratok útbaigazításai mellett?

Az egyház és a csodák.

Egyház keletkezése Jézus ellenes.

Miért adott helyet az egyház a Jézus tanítását lealacsonyító,
az ő tökéletes, mintaszerű jellemét eltorzító csodahitnek?

Azért, mert maga az egész egyház, minden sarkalatos egy-
házi tannal együtt, épen a Jézus-ellenes csodahitnek köszönt
létét.

Jézusnak mindenki által kétségtelenül eredetiként elismert
tanításai értelmében minden egyházi szervezet és minden meg-
kötött hittan homlokegyenest ellenkezik magával Jézussal: ellen-
kezik az ő egész egyéniségével, az ő egész fölfogásával. Maguk-
nak a bibliai evangéliumoknak a legfelületesebb áttekintése
mellett is azonnal feltűnik, hogy Jézus következetesen és a leg-
határozottabban kárhoztat az életben és a vallásban minden
olyan magaviseletet, amely pusztán valami elméleti tanban,
valami testületi hovatartozásban vagy hivatali méltóságban,
valami színlelt avagy látszatos jóságban, vagy éppen merő szer-
tartásgyakorlatban vél vagy keres értéket. A zsidó prozelita
hajhászokról az a véleménye, hogy miután vizet, földet bejárva
egy prozelitát hatalmukba ejtenek, azt kétszerte inkább a pokol
martalékává teszik, mint amennyire önmaguk azok; ámde maga
is a mózesi törvényt nem eltörölni, hanem kiegészíteni kívánja és
tanítványait szabad igehirdetésre buzdítja. A zsidó egyházi és
világi hatóságnak tisztos képviselőit, a farizeusokat és írástudó-
kat állandóan képmutatóknak bélyegzi és undok rothadással telt
fehérített koporsókhöz hasonlítja őket; — noha meghagyja tanít-
ványainak: „Bármint parancsolnak, hogy megtartsátok, azt tart-
sátok meg és tegyétek meg.“ (Mt. 23. 3.) A minden polgári, fele-
baráti és vallási kötelességét buzgón teljesítő gazdag ifjúról, —
mikor látja, hogy az vagyonához ragaszkodik, — azt mondja
tanítványainak: könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint-
sem a gazdagnak a mennyországba jutni; — ámde a bőség

élveit maga is több alkalommal tartózkodás nélkül élvezi. Az imádkozásban és a szertartásokban bizakodó zsidókat azzal dorgálja, hogy Isten országa annak a népnek fog jutni, amelyik ahhoz méltó gyümölcsöket fog teremni; pedig saját magának is az igehirdetés a legfőbb élettevékenysége s az imákkal és szertartásokkal ünnepelt szombati és a nagy időszaki ünnepeken tanítványaival együtt részt vesz.

Mindebből és Jézusnak számtalan más hasonló jellem és felfogásbeli tulajdonságából az következik, hogy az ő követőinek — ha hozzá hívek akarnak maradni, — minden létező földi, társadalmi s vallási kötelék fölött és azoktól szabadon kell élniök. *) És csakugyan, a Jézus nevében (de a Jézus megtagadásával) keletkezett egyházak egyikének sem található meg semmi intézményi alapja a Jézusban.

Jézus szerint, amint „az egész törvény és a próféták e két parancsolattól függ: Szeresd a te uradat istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből . . . és: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, **) — úgy az üdvösségre, az istenországába juttató vallásgyakorlathoz egészen elég az istenszeretetnek igazságban, az emberszeretetnek pedig felebaráti jöttetekben nyilatkozó, cselekvő gyakorlata. A „mester“ ebben félreérthetetlen: az írástudóknak és farizeusoknak a mi a nemzet és néposztály fosztogató bűneinknél sokkal kisebb bűnöket leppező szertartásokkodását kárhoztatja. „Jaj néktek írástudók és farizeusok, képmutatók! — kiált fel Jézus — hogy az özvegyek házait fölemésztitek és színből hosszan imádkoztok: e miatt súlyosabb lesz a ti büntetésetek.“ (Mt. 23. 14.) A hamisítatlan isten- és emberszeretet köteletségével szemben, bár föltétlenül kötelező, de alárendelt jelentőségű a rendes jogi kötelezettségek teljesítése. Ennél sokkal fontosabb ugyanis az az igazság és szeretet, mely maguknak a jogszabályoknak és állami intézményeknek végső alapja; mert ha ez az alap hibás, *** akkor minden

*) Az által biztosítva e szabadságot lelkileg, hogy a kötelmeinkből folyó minden erkölcsileg kötelező köteletségünknek megfelelünk.

**) Mt. 22. 40, 37, 39. Móz. V 6. 5, 10. 12; IV. 19. 18.

***) Aminthogy az ember bűnössége miatt mindig az volt, noha a jézus-kori egyszerűbb viszonyok között e bűnök gyümölcsei feltünőbbek — és kisebbek voltak, mint most.

törvény, minden jogi intézmény iszonyú átok módjára nehezedik az összeségre. E miatt kiált fel Jézus: „Jaj néktek, — hogy tizedet adtok a minhárból, a kaporból, a köménvből, — de elhagyjátok a törvényban a nyomósabbakat: az igazságosságot, az irgalmasságot és a hűséget.*) A legendásan kiszínezett egész istenítéleti proféciaának is e formáktól és szertartásoktól mentes, cselekedetekben mutatkozó istenesség igazolása az egyetlen cél gondolata. Olvassuk csak ennek egyes kijelentéseit! A végítéletet végrehajtó mennyei király istenországát az örökéletű boldogoknak azért adja át: „mert éheztem és ennem adtatok; szomjúhoztam és innom adtatok; jövevény voltam és befogadtatok; mezítelen voltam és felruháztatok; beteg voltam és meglátogattatok; fogoly voltam és én hozzám jöttetek.“ (Mt. 25. ³⁴⁻⁴⁰.) És ugyanezeknek a teendőknél az elhanyagolása juttat a kárhozatra. (i. ⁴¹⁻⁴⁶.) Semmi nyoma annak, hogy pusztán vallási, szertartási cselekmények érdemet szereznének, vagy azoknak az elmulasztása bűn lenne. Jóllehet egészen világos, hogy a mindennapi jó cselekmények is vallásos indokúak, hanem egészen másként, mint azt a zsidó és — a keresztyén vallásosság tanította. — Az igazak kérdik a királytól, hogy mikor tették vele mind a felsorolt jótetteket. A király azzal felel: „Bizony mondom nektek, amennyiben csak egygyel is az én legkisebb atyámfiai közül cselekedtétetek, velem cselekedtétetek.“ (i. ⁴⁰.) Mit jelent ez? Kétségtelenül azt, hogy istenországának polgára, vallásos ember csak az lehet, aki minden emberrel szemben testvéri rokonszenvet és érdeklődést érez és aki ez érzését valóban ki is fejezi azzal, hogy minden tőle telhetőt megtesz a mások szenvedéseinek a sajátjaihoz hasonló enyhítésére. Holott azok az emberek, azok az intézmények, azok a vallási testületek, amelyek nyugodtan képesek élvezni saját előnyeiket, saját lelki és testi kényelmöket és jóllétöket, — anélkül, hogy a szenvedők szenvedéseit éreznék s azokon a saját javaikból és az intézmények változtatásával is odaadó komolysággal enyhíteni igyekeznének mindaddig, amíg a nyomor meg nem szűnik: — azok az egyének, intézmények és vallási testületek képmutatásban, bűnben, a Jézus megtagadásában.

*) Mt. 23. 23; Lk. 11. 42.

élnék. Előbbi a jézusi vallásosságot teljesen kimeríti; utóbbi annak teljes ellentéte.*)

Az egyházi vallás ellentéte Jézussal.

Jézus — és az újszövetség — tehát a vallásos, a hívő embertől valami sokkal igazabbat és sokkal többet kívánnak, mint amit akár a judaizmus, akár a keresztény egyház követelt és követel. Jézus az életnek emberszeretetben való igazságosságát, vagyis azt kívánja, hogy az egyesnek is, az összeségnek is az élete nemcsak látszólagos, de valóságos megtestesülése legyen e parancsnak: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.“

Ezzel szemben a Jézus tanításában nincsen semmi olyan elem, ami történeti egyházak keletkezésére okot és alapot adhatott volna.

A fontosabb tények, melyek az egyház-keletkezés menteségül felhozhatók, — de el nem fogadhatók: Jézusnak az ige-hirdetése, az ige-hirdetésre adott utasításai és megkeresztelkedése, a lábmosás és az utolsó vacsora.

*) Az egyház, mikor Jézus és szentírásellenes mivoltához az evangéliumokban támaszra már nem talál, akkor Pál apostolnál szokott menedéket keresni. Lássuk hát mi: ént egyezik a Pál apostol nézete az egyházas Jézus követéssel. — Pál apostolnak minden tanítása ezen a tételén épül fel: „Ti a Krisztus teste vagytok és tagjai részenként. (Korinth. I. 12. 27.) Más változatban: „Mi sokan egy test vagyunk a Krisztusban; egyenként pedig egymásnak tagjai.“ (Rom. 12. 5.) Ez az elv nem szertartási cselekményeket követel, hanem egész valónkát kívánja a testvéri szolidaritás követelményei alá rendelni. „Allitátok testeiteket — mondja Pál apostol — élő színt és istennek tetsző áldozatul, mert ez a ti okos istenimádástok.“ (i. 1.) Az istenben személyesített tökéletes igazságra való önadaadásnak e Krisztus által képviselt eszményi emberi fajjal való lelkiegyesülés útján teljesebbnek és valóságosabbnak kell lennie, mint s az azt bármí beszéd, hittani ismeret, jótékonyág vagy önfeláldozás kellőképen kif jezhetné. A Krisztusban való ez újjáteremtő egyesülés nélkül mindenki csak a törvény bűnös, kárhuzatos élet helyett halálra vivő — rabságában vagy a még annál tökéletlenebb természeti állapotban él. Ez egyesülés valóságába pedig csak akkor lépik igazán be, ha — tehetségeihez képest — legnyomorultabb embertársának a sorsáról is a saját magáéval egyenlő komolysággal érez, gondolkodik és gondoskodik. Ez a valóságosság, ez a szeretet; a többi legfennebb dísz; de bűnös és Krisztus ellenes dísz, mihelyt amaz igazi szeretettel ellentétbe jut. Pál apostol ezt így fejezi ki: „Ha emberek vagy angyalok nyelvein is beszélek, szeretet azonban nincs bennem: zengő ércce és pengő cimbalom-má lettem. Ha próféta képességgel bírok is és tudok minden titkot és ismerek mindent; s ha teljes hitem van is, úgy hogy hegyeket mozdíthatok el helyeikről, de szeretet nincs bennem: semmi vagyok. Ha minden vagyonomat megégetem is a szegényekkel; ha máglyára adom is a testemet, de szeretet nincs bennem: az mit sem ér nekem“. (Kor. I. 13. 1-3.)

Ámde a tényeknek és cselekvéseknek egyike sem olyan természetű, hogy azoknak a gyakorlata külön arra alakult, hatalmas társadalmi szervezetnek keletkezését megengedné vagy éppen megkívánná.

Az igehirdetés például mindenesetre nagy lelki erőt, magas szellemi fejlettséget, a beszélés művészetében való jártasságot és az ismeretek bőségét igényli. Csakhogy az az igehirdetés, amely a Jézus értelmében üdvös és nem kárhozatos, nem lehet az egyház, nem lehet egy külön papi osztály kiváltsága; ha pedig mégis osztálykiváltsággá lesz, akkor nem az üdv, hanem a kárhozat eszközévé válik; akkor az az igehirdetési „szolgálat” szükségképpen olyanná lesz, amilyenre Jézus azt mondja: „Jaj néktek írástudók, farizeusok, — képmutatók! . . .” Ilyenné lesz amiatt, hogy az egyesek és az összeség üdvének az odaadó és önfeláldozó szolgálata címén az egyház és a papi osztály a társadalom eltartottjává lesz. Ez a körülmény pedig, — azonkívül, hogy a jézusi szerető és munkás felebaráti szolgálatnak tárgyi cáfolata, — lehetetlenné teszi hirdetésre méltó alkalmas „igéknek” a szellemi termelését. A gondolat ugyanis a magán- és közélet bűneit és bajait legyőzni segítő erővel és igazsággal csak úgy bírhat, ha az közvetlenül a legyőzendő bűnök és bajok visszahatásaként, nem pedig egy, az élettől elkülönített nevelési rendszer és papképző intézet eszmetermékeként keletkezik. Így fogta ezt fel Pál apostól, a jézusi igék első legnagyobb hirdetője. S éppen azért különös gondja volt rá, hogy kenyérkereső kézműves mesterségéből tartva fenn magát, ingyen hirdesse az önfeláldozó emberszeretet igazságát s még a kosztosásával se terhelje meg a hallgatóit. *)

Az igehirdetésnek a keresztyény igehirdetéshez hasonló jelentősége volt a keresztyén valláshoz hasonlóan nagy töme-

*) Thess Ionikába írja Pál híveinek: „ . . . emlékeztek, hogy közöttek senkinek sem akarván terhőre lenni, éjjel-nappal dolgozva hirdettük néktek az Isten evangéliumát.” (Thessal I. 2. 9.) Pál természetesen — nem híveinek a szivtelensége miatt, hanem azért cselekedett így, mert az igehirdetőre nézve ezt tartotta leghelvé-ebbnek. „Ti magatok tudjátok, hogyan kell minket követni” — mondja. Ennifogva szabályt is ad akkor, amikor önfenntartó igehirdetési szokását így indokolja: „hogy kövessetek minket, magunkat például adjuk elétek.” Ugyanakkor megdörögli azokat, akik „semmit sem dolgoznak” s utasítja őket, „hogy csendességben munkálkodva a magok kenyereit egyék.” (Thess. II. 3. 7-12.)

geket meghódított budhista és kínai vallásban. Budha is, Konfucius is magas életkort értek el és mindkettőjüknek tanaik hirdetése volt legfontosabb élettevékenysége. Haláluk után a hitők szintén a gondolatok szóbeli terjesztése útján vált milliósoknak közkinsévé; ez azomban sem a budhizmus, sem a kínai nemzeti vallás kebelében külön egyházi szervezet keletkezésére nem vezetett.*)

Ha nem az igehirdetés, hát akkor talán a közös ima szükségére vezetett az egyházak keletkezésére?

Ebben a tekintetben Jézusnak a magatartása is, a beszéde is oly egyenesen ellentmond az egyházi gyakorlatnak, hogy az egy pillanatnyi kételyre sem ad helyet! Jézus, valahányszor imádkozik, mindig félrevonul valami rejtett magányba. Híveit pedig így oktatja imádkozásra: „amikor imádkozol ne légy olyan, mint a képmutatók, mert azok szeretnek a gyülekezetekben állva imádkozni, hogy . . . az emberek láthassák őket . . . Te azomban, mikor imádkozol, menj be szobáskádba és mikor ajtódat bezártad imádkozz atyádhoz . . . ne használj hiábavaló ismétléseket, mert a ti atyátok tudja, mire van szükségetek, még mielőtt tőle kérnétek . . .” (Mt. 6. 5-8.) Nemde mindennek tiszta paródiája az, hogy a gyülekezetben az, akinek a hívek előtt az alázatban és a hit bensőségében példányképül kellene szolgálnia, nemcsak felállva és hangosan, de ráadásul még a gyülekezet fölött büszke magasságban kiemelkedő állványról úgy beszél le a néphez és úgy imádkozik fel istenhez, hogy minél többektől, minél inkább látassék. És éppen annak az imának a mindenkori gépies ismétlésével, amelyet az ima egyszerű közvetlenségére adott mintául Jézus, nemde az a sok beszédben hívő „pogány” babona talál követésre, amelyet Jézus ki akar küszöbölni?

Lehetnek-e a „szentségek” az egyházi szervezkedésnek jézusi értelemben vett alapjai?

A szentségekül minősített vallási cselekmények közül az evangéliumok kettőről emlékeznek meg. Egyik a keresztség; másik az urvacsora, vagy az abból kifejlődött miseáldozat. A

*) A budhista bikhuk és bikhunik testületei nem az egyháznak, hanem a férfi és női a szerzetes rendeknek felelnek meg.

keresztelés gyakorlásának egyetlen számbajöhető újszövetségi indoka a Jézus megkeresztelkedése Keresztelő Jánosnál. Ámde ezzel Jézus egyáltalán nem kívánt — a szertartásosságnak kivétel nélkül való elítélése dacára — önmaga öncáfolásával egy új szertartást hozni gyakorlatba. Neki a Keresztelő János hallgatása és megkeresztelkedése illő előkészület volt a palesztinai prófétai tevékenysége megkezdéséhez. De ha ő a keresztiséget a megtéréshez — akár lelkiileg, akár csak külső jelképpen — egyáltalán szükségesnek tekinti, akkor föltétlenül megkereszteli legaiább is legközelebbi tanítványait. Ámde sem ő, sem Pál apostól nem kereszteltek meg egyetlen megtértet sem; — nemhogy öntudatlan csecsemőkön követték volna el azt. — Már pusztán ebből is bizonyosra vehető, hogy a Máté-evangéliumnak utolsó soraiban foglalt és a keresztelésre szóló jézusi utasításai eredetiek nem lehetnek s következésképp Jézustól származókként kötelezőeknek nem tekinthetők. Bizonyos azonban ez a tény több más mellékkörülményből is. *)

Nem sokkal erősebbek a miseáldozatnak és az urvacsorának az alapjai.

Az utolsó vacsorának a története a három első evangéliumban és Pál apostolnak a Korinthusba írott levelében van megírva. Ámde ez a vacsora — eredeti története szerint — minden egyéb, mint szertartás, — vagy éppen szertartásra adott lecke és példa. Ez egy bucsúvacsora, melyen Jézus — érezve közeledő és elkerülhetetlen végét — meghatott, fenséges szavakkal idézi tanítványai elméjébe életpályája jelentőségét. S minthogy a megszegett kenyérben és a kiöntött bor-

*) A Máté evangéliám, 28. 16-20. verseinek eredetiségére ellen szóló főbb érvek ezek: 1. A 15. verssel az elbeszélés drámai kerekedséggel befejeződik. 2. Ezek a sorok éppen csak itt olvashatók; holott Jézusnak keresztelő Jánostól való megkereszteltetése nagy részletességgel le van írva mind a négy evangéliumban. 3. E záródék hittani tartalma az evangéliumok ak másutt látható hittani tartalmával ellenkezik; de egyezik későbbi nemzedékek hittanával: — a) Az evangéliumok — sőt az egész újszövetség szerint ugyanis Jézust nem illeti az az imádat, amivel itt meg van tisztelve. (17. v.) b) Jézusnak későbbi istenítéséből ered ez a hamis önistenítés is, mely szerint Jézus ezt mondja: „Teljes hatalom adatott nekem mennyen és földön.“ (18. v.) c) A szintén hamisan a Jézus szájába adott „az Atyának és a Fiúnak és a Szent Léleknek nevében“ formula csak akkor keletkezhetett, mikor a szentháromság-tan már kifejlődött; — talán a harmadik vagy negyedik században.

ban, — amit éppen fogyasztottak — olyan megragadóan költői jelképét látta saját testének és vérének, e jelképeket használja fel gondolatai művészibb kifejezésére. De hogy egyáltalán nem lehetett neki szándéka az eszméknek egy ily nagyszerű, önkénytelen cselekménybe öntött kitörését a szertartási szokásá alacsonyítással önkéntelen varázsától megfosztani, az következtethető egy mellékesnek látszó, de fontos körülményből. Miért nem használta Jézus a borral együtt a bárányt szimbolumul? Hisz akkor éppen a páskabárányt ették. És mindenestre — az időbeli összeesés nélkül is, — sokkal nagyobb, teljesebb és találóbb a hasonlat az Istennek áldozatul adott, kegyetlenül levágott szelid, ártatlan bárány és Jézus, mint az élettelen és semmi vallási jelentőséggel nem bírt kenyér között. Ez a gondolatársítás valóban annyira szembeszökő, hogy újszövetségi írók ismételtelen nevezik Jézust a páskabáránynak. És éppen magának Jézusnak és éppen akkor ne jutott volna eszébe, mikor a bárányt megszegették és ették és amikor a bárányé helyett a kenyéréhez hasonlítja a saját teste megtöretését? Ez el nem képzelhető! Jézusnak csupán szándékosan lehetett és kellett a bárány metaforát mellőznie! És miért mellőzte szándékosan? Éppen azért, mert nem akart az eseményből szertartást, vagy valami szertartásfélét csinálni! A nagyobb történeti hitelességű Márk-evangéliumban (14. 22-25.) valamint Máténál (26. 21-23.) nincs semmi nyoma ilyen célzásnak. Ellenben Pál apostolnál (Korinth. I. 11. 23-25.) és az igehirdetésben őt híven és hosszasan követő útítársánál Lukácsnál (22. 10-20.) ez a rendelkezés van a Márk-féle szöveghez toldva: „ezt tegyétek az én emlékezetemre! . . .“ Hittérítői működése folyamán Pál nyilván szükségét érezte annak, hogy a „szeretet vendégségeken“ a Jézus megrázó és lelkesítő tragédiájára való időnkénti ünnepélyes megemlékezéssel a hívők hitét és összetartó szeretetét erősítse. Ezek a szeretet vendégségek sem voltak szertartások, hanem közös, testvéries vacsorák. Az utolsó vacsorára való ünnepélyes visszaemlékezések azomban akkor igen nagy szolgálatokat tehettek; s ezért Pál apostól bizonyára el sem tudta a Jézus utolsó vacsoráját képzelni másként, mint egy visszaemlékeztetőül végzett és rendelt cselekményt. Noha ez kétségtelenül Jézus ellenes; mert, hogy valaki igazán élhessen a

jézusi urvacsorával, avagy a „szent mise áldozattal,” ahhoz megfeszítettése előestéjét kellene élnie.*)

De ha mindezek — igehirdetés, ima és szimbolikus cselekmények — sem okot, sem címet nem adnak a Jézus szellemében egyház alakításra, akkor honnan vette az egyház a saját keletkezéséhez a jogcímet?

Jézus nem adott kulcs hatalmat.

Az egyház védők erre a kérdésre ugyancsak a Máté-evangéliumnak egyik sokat idézett helyével válaszolnak. A kérdéses jézusi kijelentések a Caesarea Philippinél történt nevezetes jelenet leírásában olvashatók, de csakis Máténál; — holott a jelenet más részletei meg vannak Márknál és Lukácsnál is csaknem szóról-szóra egyező szöveggel. És éppen az a tény, hogy a megbízhatóbb Márknál, valamint Lukácsnál is a jelenet mozzanatai teljesen azonosak és a mozzanatok sorrendje is egészen ugyanaz, bizonyossággal emeli azt a valószínűséget, hogy a tartalma szerint oda nem illő s az evangéliumi tannal is föltűnően ellenkező Máté-féle betoldás utólagos és hamis.**)

E helynek a kiestével pedig egyszersmind megdől az egyházi befolyásolás egyik leg-hatalmasabb eszközének, a gyóntatásnak minden jézusi jogcime. Sőt, — a gyülekezeti nyilvános vezekléstől eltekintve, — Pál apostolnál sem találunk erre semmi alapot. Ellenben a zsidó tör-

*) Annak jellemzésére, hogy mennyire a gyakorlati szükség kívánta célszerűség szabja meg a gondolatok és cselekvények alakulását, föltűnő a lábmosság fő ténete a végvacsorával szemben. A vacsora előtti lábmosság — bár szintén nem szertartásul vagy arra való példaadásul szánta Jézus, de mert pusztán jelkés tett volt, sokkal inkább használtott szertartáshoz mint az utolsó vacsora. Mindamellett, — minthogy a lábmosság rituális ismétlésének semmi nagyobb gyakorlati haszna és hatása nem volt és nem lehetett, ennek szertartási jellegét nem tulajdonítanak. (János 13. 1-20.)

**) E ténynek világos szemléltetése végett álljon itt párhuzamban a három különböző szöveg:

Máté:	Márk:	Lukács:
1) „Mikor Jézus Caesarea Philippi környékére jött,	1) „És kimenének Jézus és az ő tanítványai Caesarea Philippi községeibe.	1) „Történt pedig, mikor Jézus magánosan imádkozott, együtt voltak vele a tanítványok. És megkérdezte őket mondván: Kinek mondának engemet az emberek?
2) megkérdezte a tanítványaitól mondván: Engemet az embernek fiát, kinek tartanak az emberek?	2) Utközben megkérdezte tanítványait ezt mondván nekik: Kinek mondának engemet az emberek?	2) szanimádkozott, együtt voltak vele a tanítványok. És megkérdezte őket mondván: Kinek mond engemet a sokaság?

vényvallásban egyik legfontosabb szertartás volt a pap által végrehajtott bűntörlő áldozat. Ugyancsak lényeges szerepe volt a bűnvallásnak a budhista szerzetesek életében. Ezek havonta kétszer, — újholdkor és holdtöltekor — összegyülekezve, a rendszabályok felolvasása közben, a szabályok erkölcsi és fegyelmi parancsainak az esetleges átlágásáért nyilvánosan büntetést vallottak. De sem a judaizmus, sem a budhizmus soha nem gondolt arra, hogy szentséget próbáljon formálni egy oly szentségtörő eszméből, mely szerint isten helyett a papság a büntetés meg a bűnbocsánat ura és közvetítő kezelője. Az egyház is, — az egyházi atyák ellentétes tanításával szemben, — csak az 1215. évi

Máté:

3) Azok pedig mondanak: Némelyek keresztelő Jánosnak, némelyek Ilyésnek, némelyek pedig Jeremiásnak vagy egynek a próféták közül.

4) És szóla nékik: Ti pedig kinek tartotok engemet?

5) Simon Péter felelvén, monda: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek fia.

x) Akkor felelvén Jézus monda néki: Boldog vagy Simon, Jónának fia; mert nem test és vér jelentette ki neked ezt, hanem az én mennyei atyám. De én is mondom néked: Te Péter (köszikla) vagy és ezen a kösziklán építem fel az anyaszentegyházamat; és a pokol kapúi nem vesznek azon diadalt. És néked adom a mennyek országának kulcsait; és amit megkötöndesz a földön, az a mennyekben is kötve lesz, amit megoldandasz e földön, az a mennyekben is oldva lesz.

e) Aztán tanítványaira ráparancsolt: Ne mondják senkinek, hogy ő a Krisztus Jézus.

Márk:

3) Azok pedig felelének: Keresztelő Jánosnak és némelyek Ilyésnek, némelyek pedig egynek a próféták közül.

4) És szóla nékik: Ti pedig kinek mondotok engemet?

5) Felelvén Péter, monda néki: Te vagy a Krisztus!

e) Aztán szigorúan meghagyá nékik, hogy senkinek se mondják felőle.

Lukács:

3) Ők pedig felelvén, mondanak: Keresztelő Jánosnak; némelyek pedig Ilyésnek; mások ismét: egy feláldozottnak a régi próféták közül.

4) És monda nékik: Ti pedig kinek mondotok engemet?

5) Felelvén Péter monda: az Isten ama Krisztusának.

e) Ő pedig szigorúan meghagyá nekik, hogy ne mondják ezt senkinek.

laterani zsinaton vetemedik erre. Ekkor a császársággal az elsőbségért vívott véres harcában érezte nagy szükségét egy eszköznek, mellyel a fejedelmeket is a pápa előtti térdeplésre kényszerítheti.

Ha már az egyházkeletkezés jogcímének legerősebbként mutatózó jézusi erőssége is ilyen honiokos, sőt ingoványos alapra támaszkodik, akkor egyszersmindenkorra lemondhatunk a reményről, hogy az egyháznak nemcsak a szentségei, de a lelki vagy éppen világi hatalma és szervezete számára is bármilyen igazolást találhatnánk — Jézusnál. De ha Jézusnak sem az életépítője, sem a tanítása az egyházkeletkezés okával és létcéljával össze nem egyeztethető, akkor miféle nem jézusi létalapja lehet az egyháznak?

Talán az élet nevezetes emberi eseményeinek: a házas-

<i>Máté:</i>	<i>Márk:</i>	<i>Lukács:</i>
1) Attól fogva bizonyítgatni kezdé Jézus az ő tanítványainak, hogy néki Jeruzsálembe kell mennie és sokat szenvednie... és megöletnie...	7) És kezdé őket tanítani, hogy az ember fiának sokat kell szenvednie... és megöletnie...	7) Mondván: Sokat kell az ember fiának szenvednie... és megöletnie"... (Luk. 2. 18-22.)
3) <i>Erre Péter őt félrevonván, dorgálni kezdé...</i>	8) Péter pedig félrevonván őt, dorgálni kezdé...	
9) Jézus pedig megfordulván monda Péternek: Távozz tőlem Sátán! Megbotránkoztatasz engemet, mert nem arra gondolsz, ami isteni, hanem ami emberi". (Máté 16. 18-23.)	9) És ő hát afordulván megfeddé Pétert, mondván: Távozz tőlem Sátán, mert nem arra gondolsz, ami isteni, hanem ami emberi". (Márk 8. 27-33.)	

E párhuzamok elolvasása után a szövegek elfogulatlan összehasonlításából nemcsak az tűnik ki, hogy az x)-el jelölt Máté-féle betoldás indokolatlanul szakítja meg a cselekménynek egyébként összefüggő menetét. Kiténik az is, hogy az első szövegből hiányzik a Márknál meglévő lélektani és logikai következtetés. Nem tételezhető fel Jézusról, hogy az „adj szá sz ne” kicsinyes, szatócs szellemében a Péter egyszerű színvallását azonnal a föld és ég feletti korlátan kulshatalom adományozásával jutalmazta volna; — még akkor sem, ha a Jézus ismert ember-fiúi alázatosságával az ég és föld felett való rendelkezésnek Istent a maga egyéni uralma javára detronizáló igénye egyáltalán összeférne. Az pedig, hogy Péter a Jézus kegyeinek oly mértéktelen ráőnzönlésére válaszul Jézust „félrevonván dorgálni kezdette” volna, szintén lehetetlenség. Következőleg a vitás szöveg eredetisége már csak e miatt is elképzelhetetlen. Végül, irodalomtörténeti bizonyíték ellene az, hogy a Tatianus által, az újszövetségi kanon megállapítása előtt, 150 és 160 között a négy, későbbben bevett evangéliumból... ezeknek az összeolvasztása után szerkesztett evangéliumban Máténak ez a részlete nincsen ott.

ságkötésnek, születésnek, halálnak, nagy nemzeti, emberiségi és vallási eseményeknek a megünneplése, vallási malaszttal való megszentelése és az emberek nevelésére, javítására való kihasználása okából jöttek-e létre vallási szervezetek és egyházi rendek? Az előbbieket annyira nem mutatkoznak a vallásgyakorlat és az egyház nélkülözhetetlen kellékeinek, hogy a közel két évezredes jogszokás és népszokás dacára — Ausztriát kivéve — minden keresztyén kulturállam jónak látta a születések számbavételénél, a házasságkötésnél és elhalálozásnál az egyedül jogérvényesként elismert eljárást az egyház helyett saját világi közegeire bízni.

Ekként az állam, habár a saját jézusellenes politikája érdekében a hasonlóan jézusellenes egyházi vallást és egyházi szervezetet szentként védi és támogatja, a papság magaviseletének becületességében épp annyira nem bíz, mint az a Jézus, aki így nyilatkozik a papokról: „ezek azok, akik titeket az igaz istentől elzártak és akiknek babonája s lelketlensége a szellem megtartására és minden erőlcsei elvesztésére vezetett.” (Budh. ev. 6. 10.) A nagy események lelkesítő megünneplésére végül mindenkor illetékesebbek és alkalmasabbak a megünneplendővel rokon események szerepvivői.

Jézus, az apostolok, sőt az egyházi atyák is annyira nem akarták a vallást a jellem és az élet valósága helyett az emberek érzélgős vagy hivalkodó ünnepi szórakozásává tenni, hogy soha semmi utasítást nem adtak semmiféle napnak a vallásos megünneplésére. Annak az emlékére, hogy — a kanoni evangéliumok szerint — Jézus a hétnek az első napján támadott fel.*) a következő hét első napján jelent meg másodszor tanítványainak (Ján. 20. 20.) s a hetedik hét első napján öntetett ki a szent lélek, — már az apostoli időkben ünnep jellegét öltötte ez a nap.***) Magát a vallásos ünneptartást azomban — a mindennapi teljes vallásossággal szemben — még az egyházi atyák is annyira nem tekintették a vallás fontos vagy épen lényeges részének, hogy Khrizostomos például így ír: „A keresztyéneknek minden idejük ünnep az adott lelki javak kitünősége miatt“; hasonló szellem-

*) Mát. 28. Mk. 16. 2; Lk. 24. Ján. 20.

**) Csel. 20. 7; Kor. I. 16. 2; Jelen. 1. 10.

ben, a 3-ik század elején Origines azt mondja, hogy az a keresztény, aki a Krisztus és a szentlélek igazságaiban él, mindennap húsvéti és pünkösti ünnepet ül. (Contra Celsum 8. ²².)

Ha az egyházi atyák felfogása is ennyire helytálló ebben a kérdésben, el lehet-e akkor képzelni azt, hogy Jézus tartotta volna eltűrhetőnek az ő vallásának ünnepnapi képmutatássá való torzítását?

Mindezek után nem marad más hátra, mint olyan jelenségekben keresnünk az egyházkeletkezés okait és támpontjait, amelyek — miként az egyház egész léte és élettevékenysége is — nemcsak nem jézusiak, hanem egyenesen Jézus ellenesek és mint ilyenek, további magyarázatai annak, miért vannak a mi hivatalos szentírásgyűjteményünkben olyan csodákkal zsúfolt és az egészen *pragmatikus* budhista evangéliumtól annyira elütő evangéliumok.

Jézus vallásának egyházzá süllyedése a csodahittel.

Még egyszer kérdezzük: hogyan keletkezett, hogyan keletkezhett az összes többi csodahit mérhetlenül fölülmúló és megerősítő az a csodahit, mely szerint Jézus nemcsak mint az eszményi Krisztus, hanem úgy is, amint a földön járt, élt és tanított, maga az emberi alakban megjelent mindenható Isten volt?

Azt láttuk, hogy mik voltak e hit keletkezésének külső, történeti okai. Most lássuk azt, hogy mik voltak e hit keletkezésének belső, lelki okai. A Jézus istenítés lelki indokainak a megértése nélkül ugyanis lehetetlen helyesen megértenünk az egyház keletkezését. Ennek a megértésével pedig ismét egy olyan oldó szernek jutunk a birtokába, mellyel a Jézus tanára és egyéniségére a történettől rátapasztott mesterséges mázat végképp letisztíthatjuk s teljes világossággal megláthatjuk a végzetes ellentmondást a Jézus tisztelet és az egyházi kultusz között.

Mi volt a kereszténység helyzete az első századokban?

Az a babonás várakozás, mely szerint Jézus, mint emberfia, mint az istenség teljes hatalmát gyakorló mennyi Krisztus, mint a prófétai Messiás roppant fönséggel végítéletre jelenik meg és meghozza a szenvedőket megváltó döntést s a jókat illető dicső és elévülhetlen mennyi javak földi szétárasztásával kézzelfoghatóan igazolja e vigasztaló kijelentéseit: „boldogok a

szegények . . . ; boldogok a szomorkodók . . . ; boldogok a szelidek . . . ; boldogok, akik éheznek és szomjuhoznak . . . : boldogok a tisztaszívűek . . . ; boldogok a békességszerzők . . . : boldogok, akik háborgatást szenvednek az igazságért . . .“ „boldogok lesztek, mikor az emberek titeket gyűlölni fognak és amikor kiközösítenek titeket és szidalmaznak az embernek Fiáért: „de jaj néktek, gazdagoknak . . . ; jaj néktek, akik most meg vagytok telve . . . ; jaj néktek, mikor mindenki jót mond ti felőletek*) . . . — ez az ígélet, ez a babonás várakozás semmiféle szemmel látható, semmi kézzelfogható formában való igaznak be nem bizonyult.**)

Nem vált be a sok szép remény, pedig Jézusnak az első századokban élő hívei csakugyan szegények, szelidek, szomorkodók, éhezők és szomjuhozók, gyűlölték és békességre igyekvők voltak; az igazságért pedig az üldözések alatt hihetetlen borzalmakat kellett elszenvedniök amíg éltek és rettentő kínok között kellett százaknak és ezreknek megválniok az élettől.

Ám annak dacára, hogy a jézusi hit nem adta azt a minden szenvedéstől azonnal és érzékileg is megváltó csodaszert, amelyet attól a hiszékenyek és ügyefogyottak reméltek s vártak: adott mégis annyi méltóságot a jellemnek, annyi szeretetet a szívnek, annyi becsületet a léleknek és egy oly nagyszerű, oly elbűvölő kilátást a jézusi elvek szerint ujjiászületendő emberi társadalom boldogságára, hogy akik egyszer e tan igazait határozottan megértették és világosan fölismerték, azok a római hatalomtól, — mint a világi bűnök legfőbb képviselőjétől — származó üldöztetésekben egyedül a gonosz önvédelmét s ez által a saját igazuknak az üldözés kegyetlenségével arányosan nyomatékos bizonyítékát látták s ez okból gyötrelmes szenvedések közepette is ragaszkodtak hitükhöz. Ez a ragaszkodás azonban lehetetlen volt anélkül, hogy az elmének és az életnek mindazt az igazságát, melyet itt a földön a világi hatalom századokon át könyörtelenül és következetesen megakadályozott az

*) Mt. 5. 4-11 ; Luk. 6. 20-26.

**) Hogy külön az „ember fia“ fogalmához is az ábrándos várakozásoknak milyen nagy tömege fűződött, arról könnyű meggyőződni a Dániel prófécia elővételével, — ahol az emberfia név különböző megváltási történetekben mintegy 90-szer fordul elő.

érvényesülésében, — valahol valamilyen valósággal bírónak el ne képzeljék és tapasztallatónak ne tudják. Mivel pedig egy a jézusi elvek értelmében kiépítendő társadalmi rend számára a technikai és gazdasági eszközök is, az emberek szellemi és erkölcsi fejlettsége is annyira hiányzottak, hogy az istenországba illő egyetemes emberi testvériségnek a megteremtésére az üldöztetésekkel egyenlően érélves állami támogatás mellett sem felethetett volna még csak gondolni sem komolvan: a hívők az emberi és társadalmi eszményt, — a maga teljes tökéletességében — kénytelenek voltak egy földöntúli és földfeletti csodavilágba helyezni.

E lelki kényszer nyomása alatt a szertartás ellenes és a földi életre szóló észszerű jézusi hitnek a másvilágra tekintő szertartásos egyházi csodahitté fajulását két körülmény váltotta tette. Egyik Constantinus császárnak a csodás kereszt látomása okán a keresztyén hitre történt áttérése, — miután a keresztyének hathatós támogatása mellett a birodalom mindkét fele fölött urrá lett; a másik a hívők erkölcsi és értelmi gyöngesége volt, mert a császár segítségére menvén, azt fogadták el vezérököül, akiről Jézus így nyilatkozott: „e világ fejedelme el van ítélve“ — és ezzel örökre s föltámaszthatanul megölték önmagukban a Jézust. Majd pedig, szenvedés meg vértanúság helyett a császár kegyét választván, élvezték a testvérharcokból s testvérölésből származó, bűnben fogamzott méltóságot, hatalmat, jólétet; — és e miatt a testvérgyilkolás bűnét is megtűrő babonás dogmákkal kellett helyettesíteniök a már tényleg megsemmisített jézusi hitet.

Miként alakult a keresztyénség azzá, amit Jézus a legrettenetesebb szigorral kárhoztatott?*)

Constantinust atyjának Constantinus császárnak a halála után 306-ban kiáltották ki császárrá — a távol nyugaton.**)

*) Lásd Mt. 23.)

**) Ugyanakkor Itália császára Maximian volt, akinek a lányát Constantinus feleségül véve, az Augustus méltóságot nyerte. Vele együtt Maximian fia Maxentius is nyugati császári hatalmat élvezett, amde — Liciniussal egyidejűleg a keletnek is három császára volt. A hat császár szünetlenül kölcsönös torzalkodással gyöngítette egymást. Maxentius elűzte saját apját Itáliából. Maximian északra menekült vejéhez, Constantinushoz, aki őt császárhoz és apósághoz méltóan fogadta. Ennek dacára Maximian később hűte-

Apósának Maximiánnak tragikusan szegyenletes kudarca után a sógora, Maxentius, Itália császára tovább folytatta ellenségeskedéseit. Róma látva, hogy Constantinus a sok versengő császár között türelmes, de kitartó, elszánt, de el nem hamarodott politikával mily bizton gyarapítja hatalmát: — küldöttséggel biztatta Constantinust az ingatag jellemű Constantinussal való végleges leszámolásra. Az északról betörő Constantinus Róma közelében a Milvia-hídig szorította vissza sógorát, aki itt a nagy tolongás közepette a folyóba esett és a vízbe fulladt. (312.)

Az apósa és sógora által hálátlanul és foudorlattanul megtámadott Constantinus Róma felé közeledve, gyakran gondolhatta és érezhette magát a gondviselés igazságszolgáltató eszközének. S minthogy harcosai között harcoltak a keresztet tisztelő és az egy akol egy pásztor eszméjét hirdető keresztyének is; azért neki, — aki éppen akkor a világbirodalmi egység valószínű megteremtésére a döntő lépést tette, — e hadjárat alatt gyakran juthatott eszébe annak a hitvallást alapító nagy prófétaának a kereszthalála, aki a világállam erkölcsi és társadalmi eszméjének a hirdetésiért hurcoltatott a Golgotára.

E győzelmes hadjárat folyamán történt, hogy Constantinus — álló délkor — fényes égi jelt látott.**) E szerint Constantinusnak lángoló kereszt jelent meg az égen ezzel a jelmonddal: „En tutó nika!“ — *Ezzel győzől!* És ez tette Constantinust keresztbíróvá. És ez döntötte el a keresztyénség sorsát hosszú századokra.

Mennyire más jel ez, mint ama Pál apostolnak megjelent jelt mintegy 270 évvel azelőtt!**) Ez is csodajel volt. Ennek a megjelenésétől is a keresztyénség léte függött. Ez is ellenkezett a jeleket elutasító Jézussal, mert csodává tette a természetest; ellenkezett a jézusi igénytelen alázattal, mert a legfőbb emberi

len fiával, Maxentiussal szövetségbe lépett hozzá hű Constantinus hatalmának a megdöntésére. Constantinus haddal ment az ellene támadott apósa és sógora leverésére. Az apósa Marseille várába vonult vissza. Itt azonban, minthogy a város a súlyos ostromot kikerülendő, ki akarta őt adni az előrenyomuló Constantinusnak, Maximian öngyilkossá lett. (310.)

*) Eusebius — a megbízható történetíró, — azt állítja, hogy magától a császártól hallotta e történetet.

**) Lásd: Csel. 9. 1-31. V. ö. Gal. 1. 19. Kor. I. 15. 8.

mintaképet az istenségbe emelve elszakította a földtől. Ámde ez a csoda a lélek fölemelő csodáját kívánta és szülte: a krisztusinak, az örök emberinek, a lelkinak és szelleminek a teljes győzelmét az érzéki és testi fölött. A Constantinus-i jelenés azonban a kard, a hatalom diadalát hirdette a csak egy fokkal durvább erőszak fölött; és bár a diadal a történeti igazság győzelme volt, — mégis az a jézusi hitet, a krisztusi szellemet a keresztény egyházzal, a személyválogatást koldustól királyig nem ismerő mindenkori emberi érdek szolgálata helyett a császárság történeti és uralmi érdekének a szolgálatába állította. Pál apostolnak a jelenés ezt mondotta: „Én vagyok a Jézus, akit te üldözöl: nehéz neked az ösztön ellen rugódoznod!” És ezzel — Pál által — uralomra jutott az emberben a legemberibb, mert leginkább fajfentartó ösztön, a szeretet, az emberbecsülés, a békés gondosság, az önkormányzó lelkiismeretesség ösztöne az állati kapzsiság, az érdek és hatalom vad szenvedelme fölött, — s ez csakugyan összekötötte az embert a világmindenség összes létjelenségeit szabályozó okos értelmi, isteni elvvel. Constantinusnak a dicsőséges győzelem jelvénye jelent meg a keresztben. Hanem ez neki csak egy olyan jel volt, mint az augurok és haruspexek jós jelei. De mivel a jóslás uralmára és a birodalomra nézve döntő fontosságú kérdésben bevált s a siker titokzatos okaként mutatkozott akkor, amikor a többi jósjel kétségbeejtő sötétben hagyta: e jel tisztelői közé sorakozott. Hatalma és tekintélye súlyával azonban egyszersmind le is súlyesztette a keresztényiséget az államkormányzat politikai eszközévé vált pogány vallások színvonalára.

Hogy az így keletkezett egyház, meg egyházi vallás és Jézus között semmi belső kapcsolat nem lehetett és hogy ez az egyházi vallás éppen annyira ellenkezett a Jézus eszmei céljaival és erkölcsi jellemével, mint az újszövetségben annyit kárhoztatott törvény vallás: ez egészen szükségképi. Hiszen bizonyítja ezt ma is könyvtárakra menő okoskodások érveinél kézzelfoghatóbb bizonyossággal maga a tény, hogy ama, csaknem

*) Jézus ugyan azt mondotta: Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes; de a cél megközelítésére ezt a magaviseleti és jellemképzési szabályt kötötte vetélkedő tanítványai lelkére: ha nem leszek olyanok, mint a kis gyermek, az istenországaiba be nem mehetek.

nétezer esztendőös fejlődéssel Jézus után, — ki magát a szeretet igazságaért önkényt halálra adta, — az ő nevére esküvő államok a gyűlölet hazugságával, — bel- vagy külföldi felebarátoknak időnként fölmerülő hatalmi érdekből való tömeges le-
mészároltatására költenek milliárdokat, — költenek sokkalta, sőt sokszorta többet, mint a polgárok bármely legfőbb testi és lelki jóléti szükségére; s mi több: a „béke fejedelmének“ hitét hazudó keresztény államok „a hit fölszentelt papjainak“ a segédletével az igaz emberi ösztönöknek hasonló megtagadására és hasonló megbecstelenítésére kényszerítik háborúikkal a távoli „pogányokat“ is.

Mivel tehát a szemünk előtt álló irtózatos tények minden történeti bizonyítást messze fölülmuló csalhatatlansággal igazolják a kereszténység s azal együtt a keresztény egyház krisztus tagadását, itt nem is bizonyítás, hanem csupán illusztrálás kedvéért jelzem azokat a főbb elváltozási mozzanatoakat, melyek során az emberszeretet igazságaért vértanúságra készítő jézusi hit a keresztyénségnek egyházivá és államivá emelkedése, — illetve sülyedése által (az öldöklő és másokat feláldozó — a pogánytól szinte csak megtévesztő álarcának következetes viselésével különböző) csodákkal megrakott babonává fajult.

A hitnek dogmává sülyedése a kánonnal.

Constantinus a 312-ik év végén látja csodás keresztlátomását; 313 elején pedig türelmi rendeletet ad ki a keresztyén üldözések megszüntetésére. De, hogy a keresztlátomása pusztán csodajelként hatott rá és egyáltalán nem idézett föl a Pállá vált Suéléhoz hasonló semmi jellembeli átalakulást, az egészen bizonyos. A jel látása, Maxentius legyőzése és Róma birtokbavétele után ugyanis első dolga a sógora életben maradt fiainak és fő embereinek a lemészároltatása.

Tíz év alatt a szabadalmazott kereszténység fejlődésének annyi teret adott, hogy 313-ban az már államvallásnak tekinthető, amennyiben a keresztet harci jelvényként, a csatasor élén viszik. A vértanúság jelvénye ezzel véres hadjáratok tömeggyilkolásának válik jelvényévé. A zsákmányolás és a vérengzés találó és őszinte jelvénye a sas helyébe, — a Jézus kicsúfolásául

— a kereszt került. És — természetesen — maga Constantinus is lelkiileg épen csak olyan, mint mikor még a sas jelvény alatt vezette csapatait. Nem elégszik meg ugyanis azzal, hogy keleti versenytársát, Licinust legyőzve, száműzi, hanem ráadásul meg is öleti őt.

Vallási tiszteletében a keresztyének istene és Krisztusa olyanszerű helyet foglalhatott el, mint a görög-római politeista istenek, — és amilyené a keresztyén nép-kultuszban is tényleg vállottak a szintén vallásosan tisztelt szentek sokasága között. Világos ez többek között abból, hogy 321-ben a vasárnap megünneplését a nap tiszteletére rendelt ünnepként rendeli el, — dies Solis néven. A keresztyénség és pogányság összeházasításának*) a föltűnő jeleként pénzeinek az egyik oldalára a Krisztus felíratot, de a másik oldalára Apolló képét verette. A keresztben hitt, hanem azért rendeletet adott ki, hogy ha a császári palotába vagy akármelyik nyilvános épületbe villám csap le, ősi szokás szerint a haruspexeket kell megkérdezni ez égi jelek értelme felől s nyilatkozataikról részletes jelentést kell tenni neki politikai használatra. Bár annyira keresztyénnek tekinti magát, hogy 325-ben az egyházi tant megállapító niceai zsinatot ő hívja össze és ő vezeti; újonnan alapított fővárosát, Konstantinápolyt, pedig a Szűz Máriának szenteli és 330-ban kizárólag a keresztyén papsággal végezteti a felszentelési ünnepség szertartásait: haláláig meg nem keresztelkedik — nyilván azért, mert neki a keresztség a birodalomszerte elterjedt eleuzisi misztériumot helyettesítette, eszerint pedig a jelölt az istenség elé való bocsát-

*) Ha szabad ezt a képet tovább fűznünk: egy olyan összeházasodás, melyben a jézusi szellem és szervezet lett volna erősebb, a jogképes fél — a nőlegény és férj — vagy amelyben legalább is egyenlő testi hatalom birtokosaként egyesült volna egymással a két fél: egy olyan összeházasodás gyümölcse nem lett volna szükségképen a mi ismert szörnyszülött kulturánk. Az egyesülő felek viszonyai azonban olyanok voltak, hogy míg a pogány a római férjtel illető abszolút és kizárólagos joggal rendelkezett a köz és magánélet mindennemű jogtárgyát képező java felett: addig a keresztyén — a római jog szerint az idegent és feleséget jellemző teljes jogtalanság állapotában — csupán a szívek mélyén s a mennyek magaslatán elrejtendő lelki javakkal bírt. Ilyen erő és birtokviszonyok mellett mi lehetett más az egyesülés eredménye, mint olyan ivadék, melyben minden, ami fogható és látható, pogány volt utolsó izületéig, de amely a keresztyénségből csak a kolostor falak közé zárt légi ábrándok szemfényvesztő, sovány, lenge, délibábos málaját örökölhette. Mindamellett a pogány, — vigasztal az összes valódi keresztyén jellemvonások kiküszöböléséért, — a farkas testű és majomképző szörnyszülöttek a keresztyén jelzőt adta.

tatását megelőző fürdőből minden bűnének a lemosásával, új emberként jött ki.)*

Maguk a kereszteleésnél és az úrvacsoránál használt műszók is félreismerhetlenül mutatják egyébként, hogy *ez egyházi szertartások csakugyan a pogány miszteriumok mintájára alakultak.**)*

Amint a keresztyénségnek udvarképessé romlásával a Jézus és az apostolok ellenére alakuló egyház az összes fontosabb pogány babonákat kisajátította és magába kebelezte, — mert különben soha létre nem jöhetett volna: úgy később, a nyugat-római birodalom bukása után, a római egyház kisajátítja és magába kebelezi a régi Róma klasszikus jogrendszerét s igen nagy mértékben a politikai szervezetét is, — mert enélkül soha *e világnak* világhatalmi szerepvivőjévé nem lehetett volna.

Utóbbira is meg volt már most a készség, mert — a Constantinus megbizásából keresztyén papi székek már szeltében ítélkeznek nemcsak keresztyényeknek, de pogány peres feleknek az ügyeiben is.

Ilyen helyzetben kívánta Constantinus a keresztyén hit tételit megállapíttatni.

Jézus azt hirdette: „nincsen senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja az ő barátaiért.“ (János 15, 13.) E tételnek a diametrikus ellentétét így lehet mondani: nincsen senkiben nagyobb gyűlölet annál, mintha valaki önmagáért felebarátját életétől megfosztja.

A keresztyénség, mely harcosokkal, erkölcsi támogatással

*) Miként a misztériumokban a beavatattás után a beavatandónak az istenségek színe előtt kell megjelenie, úgy a keresztyénség hitében is a halál után isten elé kell állani. Így hát Constantinus, mivel mint keresztyén hitt a halált követő istenítéletben, mint pogány pedig hitt a misztériumi bűnmosó fürdészel azonosított kereszteleési vizalámerítés titokzatos és babonás bűnváltó varázserejében. — a halál előtti megtisztító megkeresztelkedészel a halál utáni istenítéletre készítette magát elő.

**) Már magát a kereszteleési eljárást misztérium-nak (*misztérion*) nevezték.

A beiktatás közös nevei: *müszisz, teleté, teleüözisz, müsztagógia.*

A szertartás vezetőjének közös neve: *müsztagógosz.*

A beavatottak és megkeresztelték közös nevei: *musztagógumenosz, memüémenosz, mütheisz.*

A beavatatlanok és kereszteletlenek közös neve: *amüétosz.*

Hasonló viszony állapítható meg — Dionisius Areopagus nyomán, — az úrvacsora és a misztériumok között.

az előbbi helyett az utóbbi tett elkövetésében volt Constantinusnak segít ségére, — bármint hirdette és kívánta szóval az ellenkezőjét, cselekedetivel krisztustagadásra kötelezte magát. Az öldöklésnek, hatalomhajhászatnak, mások javai és szabadsága elragadásának és minden ezekkel járó köz és közönséges állami bűnnek isten és Jézus nevében való hallgatag vagy tevékeny szolgálatára intézményesen is elkötelezte magát a kereszténység akkor, mikor vezetőiben a császár adta javak, kiváltságok és méltóságok elfogadásával államvallássá, államegyházzá alakulván, a jézus-tagadó bűnök gyümölcse élvezetének tényleges birtokába lépett.

Ebben a helyzetben tiszta lehetetlenség volt a niceai hitvallás-alkotó zsinatnak igazi jézusi tanokkal állania elő. Lehetetlen volt azt mondanía: nem fogadunk be semmit, ami akár hitelméletben, akár vallásgyakorlatban természet- és sokistenimádó, pogány eredetű vagy pogány jellegű. Az igazi jézusi szellemnek a hittanba való bevinni próbálása pedig a képzelhető legmerészebb szemtelenséggel lett volna egyértelmű. Ezt mondani például: mi — a Jézus világos utasítása értelmében, mely szerint az egész törvény és az összes próféták benne vannak az isten és emberszeretet kettős parancsában s viszont a felebaráti szeretetben ott van az istenszeretet is, — mi a tanképzés alapjául ezt a kijelentést vesszük: „Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék; és imádkozzatok azokért, akik titeket zaklatnak és üldöznek,“*) mert a Jézus minősítése értelmében: „aki én bennem hiszen, amely cselekedeteket én cselekszem, azokat fogja az is cselekedni“ (Ján. 14, 12.) ; — ezt mondani egyenlő lett volna a császár ellen intézett ilyenszerű szitkozódó támadással: „Te rokonok öldöklője, te sátáni fejedelem, te világi javakkal, birtokkal, hatalommal telhetlen szörny, kinek fejére ezreknek és ezreknek ártatlanul kiontott véreért s földült boldogságáért száll az örök átok, — téged mi meg nem tűrünk itt magunk között!“ Jézus tényleg így menydörög a zsidó nép világi vezetősége ellen; s Jézushoz híven így kellett volna beszélniök a niceai püspököknek is, és akkor létezhetett volna továbbra is jézusi kereszténység, noha nem létezhetett volna az egyház. — Ámde ehhez

*) Mt. 5. 44. Lk. 23. 34.

az lett volna az első föltétel, hogy a tanácskozó püspökök ne osztozkodjanak a császárral a zsákmányokon és a hatalomban.

Igy természetesen szó sem lehetett olyan tantételek elfogadásáról, melyek Jézust emberi lénynek tanítják s ez által élete példáját kötelezővé teszik. A macedóniai Arius és pártja igen szelid és elégtelen formában ilvesmit megkísérlett; hanem az durva — bár jóhiszemű — becsületsértés hatásával bírhatott a császárra és az Athanasius pártra s mint ilyen elvettetett. Amit pedig elfogadtak*) abban kiírtották a Jézus emberi jellemének végső nyomát is „az Atyával egy lényegűnek“ (homouzion tó patri) mondva őt, — nehogy valaki — s különösen a császári udvar — még gondolhasson is józan észszel arra, hogy a Jézus, a valóságos isten életpéldája rá nézve kötelező lehet. Következőleg az egész hitvallás csupa olyan tételek láncolata, melyeknek a jellem s az élet javítására semmi közvetlen hatása nincsen. Még csak a jövő élet diplomatikus tana riasztott valamennyire vissza a bűntől és ösztönzött a jóra, a bűnt sújtó örök büntetéssel, meg az érdemet jutalmazó mennyei gyönyörökkel,**) ámde ennek is elejét vette a bűnök bocsánatát biztosító keresztség hitvallásának a bevétele.

Ez által megszentelő, megváltó erejűvé ismét az a szerzetesség, ismét a kötött tanokhoz való az a formális — a cselekmények tartalmi jóságától független — ragaszkodás lett, amely miatt Jézus a farizeusok és írástudók fejére, — undoksággal telt fehérített koporsókhoz hasonlítva nemzete lelki vezéreit, — annyi menydörgő jajt kiáltott.

Constantinus a niceai hitvallást, mint általánosan kötelezőt, minden püspökkel aláíratta. Ezzel be volt fejezve az az üzlet, a melyben a keresztyénség Jézust végleg eladta, hogy mindenkorra nyugalmas birtokául tarthassa meg a császártól és a világtól érette kapott valóságos világi javakat.

Akik a Jézus alakját nem voltak hajlandók minden történelmi eredetiségéből teljesen kiforgatni, miként az áriánusokkal

*) Minden lényeges pontjában az „apostoli hitvallás“ néven ismert „Hiszek egy Istenben . . .“ hitformulával azonos.

**) — amint az egyház a mennyországnaki tisztító helynek és a pokolnak görög-római mithológiái hasonmások nyomán készült babonás elméleteivel, valamint a „kulshatalom“-ra alapított bűnbocsánat osztással és bűnbocsánat árulással később valóban ugyancsak kizsákmányolta ezt a gondolatot.

együtt a nesztoriánusok (és apollinariusok), azok eretnekekként üldöztettek, — mint előbb az összes keresztyének a pogányok által.

Az újszövetségi szentkönyvek gyűjteményének hivatalos tartalmát és rendjét ugyanaz az Athanasius állapítja meg először 367-iki hires húsvéti levelével, aki a niceai hitvallás sorsát is dűlőre vitte. Más bizonyítékok is vannak rá, de már ebből is önkényt érthető, hogy a császárilag szabadalmazott ortodoxiával szemben — az összes „eretnek“ izű, a Jézust emberibb és így történetileg igazabb színben föltüntető iratoknak veszniök kellett. *)

Önkényt érthető, hogy maguknak a Jézusról szóló iratoknak sem volt szabad közönséges emberi értelemmel összeállított gyűjteménynek a színében mutatkozniok. Mert, ha az evangéliumi kanonra emberi okosság és akarat munkája eredményeként tekintenek, akkor kutatni kezdik megoldhatatlan problémáikat és útat nyitnak a bennök hemzseggő Jézus-ellenes tételeknek s azzal együtt a vallási hamisításoknak is a könnyű megtámadására. Ez okból keletkezik az a hagyomány, mely szerint 325-ben a niceai zsinatra megjelent 318 püspök a negyven evangélium közül kiválasztott négy evangélium hitelességének és sorrendjének a megállapítása végett csodáért imádkozik. Istenre bizzák az ügyet. A négy bevett evangélium kéziratát az oltár alá helyezik. Onnan előbb a három szinoptikus. azután a János-féle negyedik ugrik fel az oltár asztalára.

*) Hogy mily kérlelhetlen következetességgel semmisítette meg a hivatalos kereszténység a keresztyén irodalomnak az állami és egyházi érdekek szolgálatára idomított vallásos közfelfogással ellentétes termékeit, arra a sok közül igen tanulságos egy példa a Diatessaron kiirtása. A Diatessaron a négy újszövetségi evangélium összeegyeztető összedolgozásával Tatianus írta 160 körül. E mű nagy népszerűsége tett szert és 250 évnél tovább több száz példányban volt forgalomban. Az ötödik század elején azonban veszélys nézetek lappangását kezdték látni bennök és minden példányt elpusztítottak. Theodoret ki 423-tól 457-ig Cyrhus püspöke volt azzal dicsekszik, hogy egyedül ő 200 példánynál sokkal többet vont ki a közhasználatból és tett tönkre.

És mik voltak Tatianusnak az ő evangéliumában tükröződő bűnei, melyek miatt becses művének vesznie kellett? A le; nagyobbak ilyenek voltak: Az istent egyedülvalónak ismerte. — A világról való lemondást legfőbb keresztyén kötelességnek tudta. — Nem fogadta egészen el a szunyogot kiszűrő és a tevét elnyelő allegorikus írásmagyarázatot. — Az ellentmondások előtt nem hunyt szemet. Tagadta Ádám üdvözült voltát, ami egyszersmind a bűnbeesés meg az eredendő bűn értelmetlen tanának a tagadása volt. Ellenezte a húsevést, Szigorú önmegtagadást hirdetett . . . (Encycl. Brit.: Tatianus).

A dogmatikus csodahit multja; az észszerű hit jövője.

E keresztyénség e teljes elfajulásának tulajdonítható az, hogy a Jézus és az újszövetség homlokegyenest ellenkező tanítása dacára a kereszténység kebelében fönnállhatott a rabszolgaság, majd a jobbágyság és végül fönnállhat ma is a nem sokkal kevésbé gyalázatos bérmunkarendszer.

A jézusi hitnek csupán két sarkalatos elve van: egyik az isten fiúságban csúcsosodó istenszeretet; a másik a testvériségben kifejeződő emberszeretet. Mind a kettő annyira összeférhetetlen akár a bilincshez kötött, akár a földhöz kötött, akár a munkabérhez kötött rabszolgasággal, mint az éltető és világitó napsugár a dermesztő és vakító sötétséggel. Éppen ennyire összeférhetetlenek a szolgaság bármely nemével a Pál apostol *eredeti* leveleinek a tanításai. Római fogságából, 62 körül Pál egy kis levélkét küld Filemon barátjához, ennek Onezimus nevű szolgája útján. Onézimust Pál a fogságában térítette a jézusi hitre. A megtértet pedig ekként ajánlja urának: „Onézimus tőled talán avégett szakadott el egy kevés időre, hogy viszont örökké a tiéd legyen, többé nem úgy, mint szolga; hanem szolgánál nagyobb, szeretett atyafi, — nekem kiváltképen s neked még sokkal inkább, mind testben, mind az Úrban. Azért, ha engem társadnak tartasz, *fogadd magadhoz őt úgy, mint engem magamat*. Ha pedig valamiben megbántott téged, vagy adós, azt nekem számítsd fel. (Filem. 14-18.) E nyilatkozatok hittanfelindoklása Pál apostolnak az az ő minden más nézetét magába foglaló és megalapozó eszméje, mely szerint a Krisztusban való egyesüléssel egymásnak tagjaivá, Istennek fiaivá válván, Krisztus és Isten szolgálivá leszünk, ami pedig szabadságot jelentett minden emberi urasággal szemben és föltétlen jogi és gazdasági igényegyenlőséget a hívők között, — természetesen ki nem zárva a különböző képességekhez alkalmazkodó munkamegosztást és a rendföntartással, az államigazgatással járó kötelességtudó törvénytiszteletet.*) Ez eredeti jézusi fel fogásnak felelt meg az első jeruzsálemi keresztyén hitközségek vagyonszövetsége. (Ap. Csel. 4. 32 — 5. 10.)**)

*) Lásd: Kor. I. 7. 23; Róm. 6. 22., 16. Gal. 5. 13. Kor. I. 12; Róm. 13.

**) E minden kétséget kizáróan világos és logikailag egyedül lehetséges eredeti jézusi álláspont megingatására két érvet próbálnak felhozni az evan-

Önkényt érthető, hogy amint a jézusi hit az egyenlő ember-szeretet földi alkalmazásának erkölcsi rendszere helyett metafizikai spekulációk és mithologikus csodatörténetek oktan-egyvelegévé alakult, azután a társadalmi rend jellemét az egyes ember jellemként ujjíateremtő jézusi megújulásról, emberi-ségi megváltódásról többé szó sem lehetett. Az egyház, a kereszténység megelégedett azzal, hogy a Jézus által hirdetett és ígért megváltás öröme helyett a könnyöriület koldus morzsáit hullassa a tovább is szolgásgban sinylódó szegénység nyomorúltjainak. A gyökerökig romlott emberi szíveknek Jézustól kívánt újjászületése, újjáteremtése (Ján. 3₃₋₆.) helyett kolostorokat és kórházakat állított fel a romlott szívek sebzette elhagyatott lelki vagy testi betegeknek a gyógyítására s a constantinusi borzasztó bűnbeesés homályában többé soha sem bírta meglátni az erdő miatt a fát.

Igy eshetett meg az az örök szégyen, hogy míg a megváltás hirdetésére és munkálására hivatott és szentekként tisztelt egyházi atyák a rabszolgaságra mindenkor minden fennakadás nélküli közömbösséggel tekintenek: addig az erkölcsiségük tökéletlensége miatt megvetett *pogányok közül* akad először egy

géliumokból. Egyik Jézusnak az a parancsa, mellyel meghagyja tanítványainak, hogy a Mózes székében ülő irástudóknak és farizeusoknak engedelmeskedjenek. Ámde Jézus hozzá teszi: „ne cselekedjete az ő cselekedeteik szerint, mert ők mondják, de nem cselekszik. Mert ők nehéz és elhordozhatlan, terheket . . . vetnek az emberek vállaira; de önmaguk azokat egy ujjokkal sem akarják érinteni“. (Mt. 23. 3., 4.) Nyilvánvaló tehát, hogy Jézus amaz engedelmességet csak az adott helyzet kikerülhetlen kényszere miatt rendeli; a saját hívei között azonban hasonló rend fölbujánzását mély fölháborodással kárhoztatná.

Az adópénzről mondott ismert kijelentés: „adjátok a császárnak, ami a császáré és istennek, ami az istené!“ helyes értelmezéssel éppen a törökkel, farkasvermekkel és kelepccékkel borított hitetlen világtól óv; — mintha mondaná: legyen nektek minden dolgokat istennel és semmi a császárral; azért csak adjátok oda neki mindent, ami az övé, nehogy az töletek valamit követhetvén meggyűljön vele a bajotok. Ezt az értelmezést logikusabb volna mellett egy rokon szöveg is megerősíti. (Mt. 17. 24-27.)

Ez a dúrva szabály: „Ti szolgák! félelemmel és rettegéssel engedelmeskedjete testszerinti uraitoknak szívetek őszinteségében, mint a Krisztusnak“, származhatott egy rabszolgakereskedőtől, de nem Páltól a Filemonhoz írott levél kétségtelen szerzőjétől. (Ef. 6, 5. hasonlók: Kol. 3. 22; Tit. 29.) A Pál eredeti gondolatai egy ilyen intelemmel semmiképpen össze nem egyeztethetők. Pál apostol eredeti leveleiben (Rom. Gal. Kor. Filem.) szintén nincsen semmi, ami ne határozottan támogatathatná, hanem gyöngítené a fenebbi megállapítás igazságát, — noha Pál a Jézus tanából ebben is sokat martalékaúl enged a történeti környezet kegyetlen kényszerének.

ember, — Dio Chrysostomos — aki határozottan *kimondja, hogy a rabszolgaság elve a természet törvényével ellenkezik*; — amint komunkban is az anyagelvű világnézete miatt az egyházak által istentelenként kárhoztatott Marxnak kell először bebizonyítania, hogy a munkabérrendszer csak egy újabb és tetszetősebb alakja a régi rabszolgaságnak, s ezért az emberi fejlődés törvényeivel szintúgy ellenkezik.

Ámde bármennyire förtelmes fonákságnak is lássék a jézusi eszmény mellett a történelemnek vértől és bibortól vörös, udvarképes és kereszttel öldöklő kereszténysége, — nemde ez egy szükségképi fejlemény, s mint ilyen, az összes fennálló természeteti, emberi, gazdasági, politikai és társadalmi körülmények által mennyiségtani bizonyossággal és kikerülhetetlenséggel megszabott eseményláncolat volt? veti ellen az exakt tudomány rövidlátó babonása. — Nem az volt, — felel rá a történelem, — mert az emberi léleknek (— akár önálló az, akár csak a test funkciója, —) az erőviszonyai soha sem voltak és soha sem lesznek mechanikai törvények számtani, vagy mértani formuláiba önthetők: ezen a téren az *akarat* és nem a mennyiségtan a szabályozó.

Annyi azonban tagadhatatlan, hogy ami egyszer megtörtént, azt mi sem teheti meg nem történtté. És tegyük hozzá: ama korok kereszténységének voltak szívetrázó mentségei arra, hogy engedjék megtörténni a jézusi hittel azt, ami azzal tényleg megtörtént. Hogy egyebet ne említsünk, a technikai és gazdasági fejlődés tökéletlensége miatt az embereknek egy tekintélyes hányada, ha nem fegyvertől pusztult el, éhségtől volt kénytelen elpusztulni. Ez a körülmény mentség lehetett arra, hogy az erősebb, a fejlettebb emberek és népek inkább elpusztították gyöngébb szomszédjaikat, csakhogy önmaguk tökéletesebbé fejlődhessenek. De ha ez a mentsége meg is van a múltnak, épen nem hivatkozhatik arra a jelen. Amikor oly nagymértékben fokozott a termelés, hogy a termelékenyebb üzemek előretörése miatt a kevésbbé termelékeny üzemek mind nagyobb és nagyobb számmal mennek tönkre; amikor a gépek oly rohamos arányokban sokszorosítják a munka és a természet hozamát, hogy az igények és szükségletek roppant emelkedése és a munka-ideő tetemes leszorítása dacára egyre

több munkás kéz válik a termelésben feleslegessé; amikor a javak bősége akkora, hogy a kereszténység művelt államai — termékeiknek otthon helyet nem találva — mind az öt világ-részt elárasztják árúikkal: akkor sem egyeseknek, sem osztályoknak, sem nemzeteknek nincs okuk az éhenhalás félelmétől üzötten rontaniok szomszédjaik életére. Ám, ha a többségnek nagyobb boldogsága érdekében mégis szüksége lenne az összes lakosság bizonyos hányadát időnként lemeszárolni; akkor is a legoktalanabb módszer a népességnek legépebb, legerősebb, leg egészségesebb kiválasztottjait vitetni levágatásra. Hanem — természetesen — a valódi ok sem nem az előbbi kényszer, sem nem az utóbbi létszámapasztási szándék. A valódi indok a kereszténységnek és korunknak szörnyű brutalitása, — minek az iszonyát csak ama képmutatás undok förtelme múlja fölül, mellyel a jézusi hit-, a faj- és a hon-szeretetének vagy az önvédelem szükségének álarcába igyekeznek bujtatni ez emésztő bűnt.

Az oroszlánok és tigrisek, a rókák és farkasok ma közelebb állanak a Jézushoz, mint a kereszténység. Ama vérengző fenevadak csak akkor ölnek, mikor az éhség szorítja őket és csak azt ölik le, amit megesznek. De a keresztény kultúra modern szörnye öl ezerszámra, bár nem hajtja rá az éhség és inségét nem csillapítja, sőt növeli zsákmányával. A fenevad csak fogával és karmával szakgat s áldozatai vagy szabadúlnak karmai elől, s akkor élhetnek vidáman tovább; vagy elvérzenek a marásoktól s akkor mit sem éreznek többé: de a kultúra szörnye az évezredek alatt az emberek milliárdjainak töprengő gondjaitól és kitartó munkájától óriásira duzzadott termelés minden fölöslegét használja a közjólét szolgálata helyett a bel- és külföldi közseznvedésnek fegyveres erővel való öregbítésére. Hanem — természetesen — akiket mindezekért vezetőként terhel a felelősség, azok nem a maguk, de a mások, a népek milliói bőrére — és a saját maguk pokoli gyönyörűségére öregbítk a szenvedést.

Ilyen eredményeket szült a Jézus tanának és történeti egyéniségének az egyházi meghamisítása. — Mily megbecsülhetlen értékű és mennyiségű lelki erő állhatna most — egyházak nélkül — a harcok kereszténység emberírtó gyűlöletével

szemben a szeretet jogainak a védelmére, ha nem lenne az egyházakban a vallás a szeretet mellett ama gyűlölet szolgálatára is állampolitika és egyházszervezet útján lekötve?

Most itt van az idő, mikor már az emberek többé a legjohiszeműbb és a legbecsesebb szolgálatokat tett hazugságoknak sem képesek többé hinni. Itt van az idő, mikor a mindenség dúrva anyagi búrka kezd átlátszóvá lenni, hogy megpillantsuk mögötte az egyetlen örök, végtelen szellemet és e szellemben az emberi faj génuszát, mint a már is acél pántokkal és fémhúzalokkal egy családdá fűzött nagy nemzetség ősi lelkét: azért most az ideje lehámozni Jézusról mindazt a vért, mindazt az átkot, mindazt az árulást, mindazt a bűnt és babonát, amit közel két ezredéven át oly vastagon, oly sötéten borítottak fényes alakjára.

Erre segít a budhista evangélium Jézus tragédiája indokainak az érthetőbb fölfejtésével is.

Jézus, mint vallásos népszabadító.

Minden nagy vallás megváltást hozott. A megváltás ez eszméje — bármily jelentéktelen töredéke ment annak át a népek életébe, — mégis tiszta teljességében élt az alapítók s a legjobb hívők kebelében. A megváltás mindenütt és mindenkor kettős volt; az egyén megváltása a magán- és a köz megváltása a társadalmi bűnöktől. Az egyik, az előbbi igyekezett föl-szabadítani az elmét, az érzést, az akaratot, az éhes kapzsiság, az elfajult kéjvágy, az érzéki gyönyörhíhászat, az írgység, a nagyzási hóbort, az esztelen önimádat gyötrő szenvedélyeinek kínos uralma alól; — eszközei voltak az állati *én* megtagadása, legyőzése az okos szellemi *énért* és a mások megbecsülő szeretete. A másik az összeséget akarta megszabadítani az előbbi magán bűnökből, búrjázó közcsapásoktól: az életviszonyokat szabályozó igazságoknak egy csekély számú, keményszívú és gyilkos önzésében korlátot nem ismerő osztály számára való kisajátításától; — a tömegek munkaerejét, értelmi, vagyoni és politikai hatalmát a maguk fölmagasztalására és a sokaság könyörtelen elnyomására kizsákmányoló keveseknek test- és lélektisztító élőködésétől; — eszközei az

egyetemes emberi összetartás és az embereknek a világmindenség háztartásában való lényeges természetszerű és szükségképi egyenlősége.

Azt állítani, hogy a vallások alapításában és elterjedésében nem ezek, hanem valami megfoghatatlan, rejtélyes tényezők vitték a fő szerepet, annyi lenne, mint ama képtelenség állítása, hogy az emberi történelemnek eddig ismert legnagyobb fontosságú lelki jelenségei megfelelő emberi indokkal nem birtak.*) A Jézus életének a bevett evangéliumok nyomán ismert rajzából is egészen világos, hogy ő nemcsak a magánosoknak, de a társadalomnak a bűneit is el akarta törölni és ezzel nemcsak az egyesek, de a közületek jellemének is a megújítására törekedett. Ebben a tekintetben e budhista evangéliumnak különös érdeme az, hogy Jézusnak ezt a jellemvonását a leghatározottabban domborítja ki.

A kanoni evangéliumokban is a Jézus küldetésének lényeges pontja az isteni „örömmüzeneteknek a szegények számára” való hirdetése (Mt 11₅) és a boldogság a szegényeknek van ígérve, ellenben a gazdagokat kárhozat sújtja (Lk 6_{20.}); itt azonban ez a vonás szinte véletlenszerű. Nem úgy az idegen műben. Ebben az egyéni reformációra alapított gyökeres társadalmi reformáció a cselekvény drámai mozgatójává s a tragédia előidézőjévé emelkedik. Ebbe a szemléletbe visz mindjárt a történet elején a második és harmadik fejezetnek a

*) Ha közelebbről vizsgáljuk a történelemnek azokat a nagyobb, látszólag tisztán vallási mozgalmait, melyek a vezetők által hirdetett elveikben éppen semmi vagy egészen mellékes okozati kapcsolatot mutatnak az emberek magán és közjólétével, általános életboldogságával: — a földi boldogság érdekének uralkodó fontosságát könnyen felismerhetjük. A keresztes hadjáratoknak a kereszténységre hirtelen lecsapó vallásos örület színében akkor kell megindulniuk, mikor a nyugatrómai birodalom fölbomlását követő néhány századnak aránylag békés ideje alatt a népesség a termelési viszonyokhoz mérten túlságosan elszaporodott s megélni nem bírván tizedeltetésre szorult. A tizenhatodik század vallás-háborúi szintén hosszú békésebb századok után törnek ki a kelletén fölül elszaporodott lakosság pusztítására s a nép — a kultura teherhordó Bálám-szamara terhének könnyítése és bogáncskosztja javítása végett. Ugyanez mondható a tizenkilencedik század ideális szabadság mozgalmairól. Ezek a nagy harci forrongások egyre közelebb hozták nemcsak a keresztény világot, de az egész emberi fajt is az életviszonyoknak ész okok és erkölcsi érdekek ajánlotta rendezéséhez. Most pedig már rá vannak az emberek is a körülmények is érve arra, hogy a köz- és magán életrend leglényegesebb ügyeinek szabályozásában többé ne a gonosz önkénynek és nyers erőszaknak legyen döntő szerepe.

zsidó történelmet a Jézus születéséig vázoló az a rövid, bevezető előadása, mely a Mózes életrajzát sajátos, Budhára emlékeztető módosítással közli.

A budhista verzió szerint Jézus a bramanizmus körében a védák és puránák isteni eredetét s kötelező tekintélyét azért tagadja, mert ezek azt tanítják, hogy a teremtető Brama a braman papokat és a harcos ksatriákat a fejéből meg a melléből és karjából uraságra teremtette, ellenben a munkás vejszeket a hasából, a szegény szudrákat meg éppen a lábából örökös szolgaságra és gyalázatra alkotta; — holott Jézus szerint: „Isten, az Atya, nem tett semmi különbséget gyermekei között, akik neki mindannyian egyenlően kedvesek.“ (6₁₂, 6-9.). Jézus keményen kikelt az ellen, hogy egyes emberek a hozzá hasonlóknak emberi jogaikból való kivetkőzését követelik“ s a gögös kiváltságosoknak mély fölháborodással vágja szemébe: „Azok, akik testvéreiket az isteni boldogságtól megfosztják, maguk is meg fognak attól fosztatni: a bramák és a ksatriák a szudrák szudráivá fognak válni, a szudrák pedig örökre az Örökkévalóval lesznek. Az utolsó ítélet napján ugyanis a szudrák és vejszek — tudatlanságukra való tekintettel — bocsánatot nyernek, de ezzel szemben kegyetlenül fog az isten haragja lesújtani azokra, akik őket jogaikból kiforgatták.“ (6₁₁, 13, 14.)

Ebből az előadásból nincsen kiirtva, ebből világosan kilátszik az akaratnak az a történelem alakító hatalma, mely — nem mozgat ugyan hegyeket és vizeket, nem elevenít meg halottakat és elszáradt kezeket, — de *megmozgatja és megeleveníti évezredekre az embereknek százmillióit.* — Oh, vajha nemcsak a szívekre tett örök hatásaként, hanem eredetileg írásba foglalt kijelentéseiben is tisztán maradhatott volna fenn a Jézusnak igaz emberségiért igaz isteni emléke!

Ezzel a nagyon emberi, (és tisztán emberi voltában örökre szólóan isteni —) szociális lelkesültséggel tér Jézus, huszonkilenc éves korában, Perzsián keresztül, haza, szülőföldjére, hogy erkölcsi züllésben és idegen igában sinylődő nemzetén segítsen.

A Jézus tragédiája.

Jézus korában Sziria már régi idők óta római provincia. Zsidóországnak volt ugyan némi önkormányzata; ez azonban

politikailag semmi volt s törvénykezésben is még annyira sem terjedt ki, hogy a zsidó nemzetnek jogot adott volna az élet és halál fölött való döntésre.

Ennek a leírásnak teljes fordítottja a budhista történet. E szerint a zsidók követnek el mindent a Jézus megmentésére, holt Pilátus hosszú ideig kémekkel kísérteti őt, hogy a halálos ítéletre megfelelő terhelő adatokat gyűjtsön ellene. Itt az ítélethozás utolsó jelenetében, mikor Pilátus már „a két haramia felmentésével szemben a Jézus halálra ítéltetését rendelte el; — a (zsidó) bírók egymás között tanácsot tartva, így nyilatkoztak Pilátus előtt: „Egy ártatlan elítélésének és a haramiák fölmentésének a nagy bűnét mi a lelkünkre nem vehetjük. Ezek a dolgok ellenkeznek törvényeinkkel. Cselekedj hát úgy, amint neked tetszik!” — Ezt mondva, a papok és írástudó vének elmentek és kezeiket egy szent edényben megmosták, kijelentvén: „Mi ártatlanok vagyunk az igaz haláláért!” (13, 23-25.)

Belső érdeme szerint ítélve meg a ké' ellentétes előadást, a hivatalos leírásban két olyan nagyobb, föltünő jelenséget látunk, melyek a történeti valósággal összeférhetleneknek. a budhista leírás szerint ellenben történethűeknek mutatkoznak. Egyik a kézmosás, másik a Jézus magatartása.

A római szertartások között a *kézmosás* egyáltalán nem szerepel. Már pedig Pilátusról tudjuk, hogy ő — mint jó római — római és nem zsidó szertartásokat ismert és gyakorolt. *) És az semmikép el nem képzelhető, hogy a világbirodalomnak egy előkelő kormányzója, bármilyen körülmények között és bárminő

*) Pilátus — nem hogy zsidó rituális szokást vett volna fel, de a zsidó ritust is a rómaival szerette volna helyettesíteni. A római kultuszt ápoló buzgalma egy ízben annyira ragadta, hogy — éjjel — a császár képmását viselő jelvényeket vitetett a jeruzsálemi zsidótemplom előcsarnokába. A zsidókat ez a szentségtörés annyira fölingerelte, hogy a caesareai legatushoz mentek miatta panaszra, míg végül Pilátus engedett s a császári vallásos jelvényeket eltávolíttatta a zsidótemplomból. Képzeltető-e, hogy ugyanez a Pilátus, aki ma erőszakkal is a zsidókra akarta ragasztani a zsidó helyett a római kultuszt, másnap viszont önkényt igyekezett volna magáévá tenni a római helyett egy zsidó kultusz-cselekményt? Képzeltető-e ilyesmi arról a Pilátusról, aki — a Jézus kivégeztetése után 6 évvel — a helytartói méltóságát is a judaizmus határtalan vallási gyűlölése miatt veszítette el, — mert minden egyéb ok nélkül lemészároltatta azokat a szegény félkegyelmű szamaritanusokat, kik balhiedelmükben a Mózes sátorából elásott szent edényeket kerestek a Gerizim hegyén? És viszont, képzelhető-e az, hogy az ilyen jellemű Pilátus igyekezhetett volna egy zsidó hitszakadást minden tekintélyével megmenteni a zsidó papoktól?

okból is, egy végpusztulásra jutott nép nemzeti szokásával élt volna. A zsidóknál ellenben a kézmosás ősi időktől fogva a rítusnak egy minden nap alkalmazott cselekvénye volt s ez okból csakis az lehetséges, hogy a kézmosást a tiltakozás látható és megszokott jeleként a zsidók alkalmazták a Jézus elítélésekor.

A Jézus magatartásában, a kanoni előadás szerint, Jézusnak a halálos ítélet jogcímével kapcsolatba nem hozható nyilatkozatai és egyébként való hallgatása az, ami nehezen érthető, sőt megfejthetetlen. Elgondolhatatlan, hogy egy oly roppant ellentétes érzelmeket fölkorbácsoló, halálos ítélettel és kivégzéssel végződő bírói eljárás utolsó tárgyalása is, a vádlottnak csodálatos szellemi képességei, szónokló élethivatása, az ellene emelt halálos vádak alávaló hamisságáról és saját jogos céljai magas szentes igazságáról táplált szent meggyőződése dacára — a lángeszű és bámulatos bátorságú áldozatnak minden önvédelmi kísérlete nélkül, sőt szándékos és következetes némasága mellett folyjon le, — az előtt, — az ő élete és halála fölött rendelkező Pilátus előtt, aki őt minden áron megmenteni igyekszik és aki az ő bármely elfogadható életmentő védekezésének teljes helytartói hatalmával adhat nyomatékot! Hiszen vitán fölül, Jézus a benne öntudatra ébredett eszméket tartotta életénél, mindennél drágábbnak. És engedte, engedhette volna-e magát megfosztatni a másokban általa oly sokra becsült élettől annyira olcsón, hogy utolsó vallatását is alkalmúl föl ne használta volna igaz és nagyszerű eszméinek az ő keresztrefeszítettetésére hivatott hatóság előtt való kifejtésére? Maradhatott-e szóval az őt pártoló nyelvtartónak hozzá intézett biztató kérdésére és a „főpapoknak és véneknek“ ellene zúdított koholt vádjaira*) anélkül, hogy a nála szokásos erkölcsi fönséggel bírónak a lelkére ütötte volna iszonyú kegyetlenségök borzasztó bélyegét?

Pár szót mégis mond Jézus; de nem a megbízhatóbb Márk; hanem csak a Lukács- és János-evangélium szerint.**). Ámde ezek a nyilatkozatok is, — valamint a főpapi bíróság előtt korábban tett, szintén csak néhány szóra szorítkozó nyilatkozatok is — olyan tartalmúak, amelyeket a hozzájuk csatlakozó tanú-

*) Mt. 27. 11-14; Márk 15. 1-5.

**) Luk. 22. 66-71; Ján. 18. 33-38.

vallomásokkal együtt sem fogadhatott el egyetlen római bíró sem halálos ítélet kielégítő indokául. A Jézus feje fölé a keresztre szögeezett felirat szerint, a kivégeztetés oka a Jézus királyságra törekvése volt; ez a vád azonban a végtárgyaláson sehol sincsen bizonyítva; s a világ legjobb jogásza, a római bíró mégis ki mondja a halálos ítéletet! Lehetséges-e ez?

Mennyire más leírásokat találunk ott, ahol biztosabb történeti talajon mozgunk!

A történeti kritikát az evangéliumoknál sokkal jobban megálló Cselekedetek könyvében az István vértanú önvédelme 55 verset foglal el. (7, 2-56.) A mesternek a szelleme és érdeme tizedrésnyi gondolatnak se hagyta volna maradandó nyomát? Pál apostolnak az önvédelme pedig elfogatásától Rómába történt szállításáig közel 150 verset és négy fejezetet tölt be!*) Miért érte csak Jézust a lekicsinylő megkülömböztetés, holott az ő halála volt a világváltság? Ám, ha lehetetlen volt a Jézus tragédiájának az eddig ismert felfoghatatlan módon játszódnia le, akkor hogyan kellett felfoghatóan lejátszódnia?

A nagyravágyó zsidók szellemi vezérei nemzedékeken és századokon át rendszeres és következetes tanítói és prófétai tevékenységgel fellengős hatalmi ábrándok fanatikusaivá tették a népet. A Zakariás próféta szavai szerint például: „Eljő a nap, mikor Jeruzsálemből az élet vizei erednek . . . És Jávé lesz királyá az egész föld felett . . . Az országok pusztává tétetnek . . . Jávé dögvésszel sújtand minden népet, amely Jeruzsálem ellen küzdött: húsuk lesorvad, amint lábaikon állanak, szemük az üregükből, nyelvük a szájukból sorvad el. És be fog következni azon a napon, hogy Jávé nagy fölfordulást okoz közöttük . . . És be fog következni, hogy mindazok, akik az összes népek közül megmaradnak . . . évről-évre fölmennek Jeruzsálembe a királynak, a seregek Urának imáadására és a sátorok ünnepének megtartására . . . És bekövetkezik, hogy amelyik a föld összes nemzetségei közül föl nem jő Jeruzsálembe, annak nem fog eső hullani . . . és dögvésszel fogja sújtani Jávé a pogányokat, akik a sátorok ünnepének megtartására föl nem jönnek.“**)

*) Ap. Csel. 22—26.

**) Mintha csak a középkori pápák világuralmi követeléseit és borzalmas átkait hallanók! 14. s-18. v. ó. Dániel 8., 9., 12. és Ámos, Ézsaiás, Miquéás, Ezekiel hasonló vonatkozású helyeit.

Arra is vissza kell emlékeznünk, hogy a zsidók ez örületos viláquralmi igényekhez bámulatos makacssággal, vért és életet nem kimélő bátor elszántsággal ragaszkodtak. Vallásos tanaik, — amelyek kétségbevonhatlan tételeit megtagadni, azokról lemondani, egyenlő lett volna az okos értelem elvetésével, — olyanok voltak, hogy azokkal csak győzniök vagy veszniök lehetett. Halált megvető vakmerésükkel okoztak is igen sok gondot a rómaiaknak.

Most képzeljük el, hogy e nagyokat merő és még nagyobbakat remélő, de leigázott nép körében egyszerre fölbukkan egy óriási egyéniség, egy akkora lélek, mely nemcsak honfitársai között, hanem a rómaiak közül is minden addig élt vagy egykorú szellemet messzi fölülmúlt. Maga bármennyire igénytelen s minden személyes politikai becsvágy nélkül való volt, egyéniségének páratlan ereje miatt a nép a tudatában élő legkimagaslóbb eszményi nagyságnak, a Messiásnak jellegével ruházza fel őt. Önmaga a legszerényebb „Ember Fia“ címet veszi föl és viseli legszívesebben. Ámde az ember fiának a fogalma is, — akár csak a Messiás, a fejedelmek fejedelme, vagy a Dávid sarjt, fogalmai elválaszthatlanul össze voltak nőve az itt jelzett viláquralmi várákőzésnak a betelési reményével.

S ha már a köztudatban Jézus úgy élt, — és úgy kellett volna élnie minden közvetlen világi, politikai célzattal homlok-egyenest ellenkező, merőben lelki célok szolgálata dacára is —: akkor az ő egyéniségének milyen elbírálás alá kellett esnie zsidó nemzeti és római viláquralmi szempontból? Föltételezve és megengedve a képzelhető legvadabb pártgyűlöletet, amit az ő szabad, radikális és magasztos gondolkozása a törvény betűjéhez, a lélekölő ritushoz és alacsony érdekekhez csontosodott farizeusokban és írástudókban éleszthetett önmaga, az „emberfia„ ellen: e pártos gyűlöletet a nemeztí összetartásnak kellett föl váltania, mihelyt a kikiáltott Messiás, zsidóországnak a próféták szerint egyedül hivatott szabadítója Zsidóország megsemmisítőjével, a római uralommal találta magát szemben. Viszont a római helytartó, — a római viláquralomnak jeruzsálemi személyesítője, — bármennyire porba tiport is volt a zsidó nemzet és e letiprott nemzet kebelében bármilyen ideálisan vallásos tanokkal is lépett föl egy nagy próféta; ha ez a próféta lelke nagyságához

mért hatást gyakorolt a népre; és ha a nép a megváltó Messiást látta benne; és ha ezt a népies minősítést ő maga is megerősítette a Messiással rokon cím használata által: akkor a római világuralmat Jeruzsálemben képviselő helytartó Jézusban semmiképpen sem láthatott mást, mint egy új világuralmi mozgalom vezetőjét, mint a legveszedelmesebb ellenséget, aki valaha a világbirodalom határai között a fejét fölemelte.

A római világuralom és a zsidó világuralmi aspirációk között fennforgó, ezt a minden belső zsidó nemzeti ellentétnél nagyobb és vészterhesebb ellentétet maga a János-evangélium is elárulja. E szerint ugyanis, — a Jézus csodálatos népszerűségét és lélekrázó hatását szemlélve, a főpapok és farizeusok a szinédriumban így nyilatkoznak: „Ha ekképen hagyjuk Jézust, mindnyájan hisznek néki; és eljönnek a rómaiak és elveszik a helyünket és a nemzetünket is.“ (11^{48.}) Ekként a tényleges római világuralom és a megvalósulásra törekvő zsidó világuralmi ábránd között az élethalál harc a kanon tanúsága szerint is történeti szükség volt; — holott ilyen ellentét a zsidó istenországeszme képviselője és a zsidó nemzet között józan értelemmel el nem képzelhető.

A budhista evangélium minden részletében ezzel a történeti szükségességgel teljesen egyezően, a kanoni evangéliumok azomban azzal egészen ellenkezően írják le a Jézus tragédiáját. A hivatalos egyházi előadás szerint Pilátus mindent elkövet, hogy Jézust a zsidók vérszomjas, őrvjögő dühétől megmentse s mikor már minden mentési eszközt sikertelenül kísérelt meg: „vizet hozatott és kezeit a sokaság előtt megmosta, mondván: „En ez igaz ember vérontásában ártatlan vagyok! Ti lássátok!“ Erre az egész nép azt felelte: „Legyen az ő vére raitunk és gyermekeinken!“ (Mt. 27, ^{24.} ^{25.}) És a zsidók követelésének engedve, Pilátus a rablőgyilkos Barabást szabadon bocsátotta, Jézust ellenben fölfeszíttette.

Mindezek a megfélemltetlen kérdések nem állanak útunkban, a budhista életrajz szerint, — nemcsak azért, mert Jézust itt — a római uralom ellen való lázadás címén — a zsidók ellenére, Pilátus ítéli halálra; hanem azért sem, mert Jézus itt hozzá méltó védekezéssel (13. fej.) a politikai királyságra törekvés hamis vádját ugyan elhárítja magáról, de messiási küldetését.

— a római világuralmat veszélyeztető istenországának előkészítésére, elismeri. Pilátus pedig ezt a beismerést, a politikai hatalomra való törekvésének tanúk által történt igazolásával együtt, — egészen helyesen, — a halálos ítélet kimondására és végrehajtására elég bizonyítéknak minősíti. Ebben van (— legalább is látszatra —) jogosság, ebben van következetesség, ez érthető: így valóban történhettek meg dolgok.

És ha tényleg így történt a Jézus elítélése és kivégeztetése, hát akkor hogyan lehet ez a történet annyira különbözően előadva a hivatalos egyházi életrajzokban?

Erre a kérdésre könnyű a felelet!

A legelső evangélium is Zsidóország széttörlése, Jeruzsálem pusztulása után a 70-es években keletkezett. Az újszövetségi szentírásgyűjteménybe pedig — számos elfogadhatlan változatnak a félrelökése és megsemmisítése után — csak akkor helyezkedett el végleg, mikor a keresztyénség már római birodalmi államegyházzá alakult. És most lássuk: a Jézus tragédiájának a leírását illetőleg milyen lehetett és milyen nem lehetett bármelyik az egyházi gyűjteménybe felvehető Jézus életrajz.

Az újszövetségi kanon keletkezésének az idején a zsidóság, — mint minden eltiport és tönkrement nép — gyalázat tárgya, szegény és megvetett volt. A római birodalom ellenben még teljes világhatalma dicsőséges politikai pompájában diszlett. A Jézus keresztrefeszítettetésének véres cselekményéhez kivált a hívő szemében, nemcsak embertelen kegyetlenség, nemcsak durva szentségtörés, hanem egyszersmind az erkölcsi elvetemültség fölháborító bélyege is tapadt. Hát ki más követhetett el egy ilyen alávaló gonosztettet, mint az a nép, amely saját legjobbjainak — a profétáknak — tanúsága szerint, csak határtalan és menthetetlen vallásos és erkölcsi romlottságának a büntetéseként szenvedheti Istennek e megsemmisítő csapásait? És miként lehetett volna hasonló elvetemültségre képes a római, mikor az egyedül való isten a római nemzet magaviseletének előre való kedvességét az által bizonyítja hogy őt minden népnek, a zsidónak is urává tette? Ha a Jézus megöletése volt a történelem legnagyobb bűne, azt csak az követhette el, aki a történelemben a legnagyobbat bukott, — és ez a zsidó volt; — és annak az ellenzése dacára kellett elkövetnie, aki a zsidó nép lebukta-

tásában a bosszuálló Istennek büntető pálcája volt, — ez pedig a római.

Aki a Bibliát ismeri, az előtt az első pillanatra világos, hogy a zsidóság elméjébe a történetnek ez a hosszú évezreden át mélyen bevésődött elmélete az írókra több meggyőző erővel birt, mint az érzékileg észlelt tények.

Ami pedig a nem zsidó, illetve nem bibliai műveltségű írókat vagy szerkesztőket illeti, azokra más okok voltak ugyanebben az irányban még nagyobb és föltétlenül kényszerítő hatással.

A római birodalmi állam-egyházzá alakult kereszténységtől a császárral és az állammal szemben bajos lett volna meggyalázóbb becsületsértést követni el a Jézus tragédiájának olyan előadásánál, mely a Jézust ért összes lelki és testi kínszenvedésért a római helytartót s ezzel a római birodalmat teszi felelőssé. De annál jobban illett ez a szerep a zsidókhoz. S mi volt könnyebb, mint a szükség kívánta ez utólagos szerepcseréltetésnek hithű végrehajtása! Valóban a történeti szerepeknek ilyen kicserélésére a keresztényeket egyenesen az életük megmentése sarkallhatta. Mert, ha a római uralmat és nem a zsidókat teszik a Jézus kereszthalálának bűnbakkjává, akkor emiatt a császár kegyéből kiesvén, nemcsak az egyházi előljárók veszítik el összes államilag biztosított vagyoni, társadalmi és politikai előnyeiket, hanem bizonyára ismét megindulnak a csak nemrég megszüntetett keresztyén üldözések s talán százanként és ezrenként szegik megint nyakát az igazmondóknak. Emiatt aztán ki kellett hagyni a tragédia történetéből minden olyan beszédet és bizonyítást, ami a római helytartót mutatta volna be a Jézus elvetemült megfeszíttetésének az okaként. Ez okból válhattak annyira hézagossá és ellentmondásokkal, lehetetlenségekkel rakottakká a leírások.

De ha ez így történt, akkor miért nem keletkeztek és maradtak fenn ilyen értelemben írt zsidó védőiratok?

Ilyen iratok mindenesetre keletkezhettek; az uralkodó „hithű” egyháznak irodalomgyomláló buzgalmával azomban azoknak is az eretnek keresztény iratokkal együtt, a gyomokat magvastól égető tüzes kemencében kellett elhamvadniok.

Ezzel szemben, jelentősebb hallgatás — csakhogy a kanon terhére — a Pálé.

Ha csakugyan a zsidók bűne — és kizárólag az övék — volt a Jézus kivégeztetése, hát akkor Pál miért nem lobbantja szemökre soha ezt a gáztettöket? Tudjuk, mily heves szigorral és mily felindulással támadja a judaizmust, — a jézusi hit halálos ellenségét látván benne. Tudjuk, mily gyakran hivatkozik e viták folyamán Jézusra: hát miért nem próbálja legalább egyetlenegyszer a legsúlyosabb bűnüknek, a Jézus megöletésének, hangoztatásával is gyöngíteni a judaizmus hitelét?

Ime, a tárgy legfutólagosabb áttekintése mellett is mennyi világos és legyőzhetetlen értelmi akadály mutatkozik, amelyek a hivatalos evangéliumok legfontosabb életrajzi adatainak igaz történetként való elfogadását lehetetlenné teszik; a budhista leírás elfogadását ellenben megkönnyítik.

Most pedig lássuk, mennyire lehetnek történetiek a Tibetből kikerült evangéliumban olvasható azok a följegyzések, amelyek a kanoni evangéliumokkal szemben új és önálló életrajz anyagot képeznek.

Tartalmi különbségek a bevett evangéliumok és a budhista evangélium között.

A budhista evangélium külön anyagának jellemzése.

Ennek az idegen Jézus életrajznak, a már eddig is érintett sajátos tulajdonságai értelmében a következő szempontok szerint kell különböznie az ismert evangéliumoktól:

1. Tartalmaznia kell olyan részleteket, melyek a Jézus koráfejelett vallási nézeteit az idegen népek között, ama népek vallási tanaitól megkülönböztetve tüntetik föl. Ehhez képest Jézusnak három nagy vallás népszerű formái felett gyakorolt bírálataáról olvasunk. Egyik a bramaizmus, másik a budhizmus, harmadik a parsizmus bírálata.

2. Tartalmaznia kell olyan vonásokat, melyek a palesztinai három évi legérettebb korábban végzett vallásalapítói munkásságához és tanításához viszonyítottan ez evangéliumnak korábbi időkből eredő tanait kevésbé fejletteknek tüntetik föl.

3. Tartalmaznia kell olyan részleteket, melyek a benne fog-

lalt nézeteknek, — a messiási előítéletek hatása alatt keletkezett ismert evangéliumoknak legendás felfogásával szemben, — a szükségképpen egyszerűbb jellegét mutatják.

1. Amikor Jézus Indiának indul, akkor a lelkébe már mélyen be vannak vésődve az Isten egységének, szellemi voltának, jóságának, világteremtő és világfenntartó tulajdonságainak őszövet-ségi fogalmai. Elméjében e megingathatlanul meggyökerezett és egyre fejlődő eszmékkel legelőször Orsis vidékén, a bramánok között állapodik meg hosszabb tartózkodásra.

a) *A bramánok között* hat évet tölt Jézus tanulással és tanítással (5₄, 5.)

Minthogy kivált a két felső kaszt által megvetett két alsó kaszt tanításával foglalkozott, különösen azok ellen a tévedések ellen kelt ki, amelyek a közönséges munkás nép szellemét tartották lenyügözve. A népies sokistenimádással és bálványisztelettel szemben azt hirdette: „A nagy Teremtő nem osztotta meg senki más személlyel a hatalmát, annál kevésbbé lelketlen tárgyakkal . . . mert egyedül ő bír mindenhatósággal.“ (5₁₇.) „Ne imádjátok a bálványokat, — inti őket — mert azok titeket meg nem értenek. Ne hallgasátok a vedákat, amelyekben az igazság meg van hamisítva. Ne tartsátok magatokat elsőeknek és ne alázátok meg felebarátotokat. (5. 6.; V. ö. 6, 8-9; 12-16.)

b) A bramánoktól — állam felforgató szociális agitációja miatt üldözötve — a Gótama nemzetség országába, *Budha szülőföldjére megy Jézus*. További hat év alatt megtanúlja itt a páli nyelvet és megismeri a budhizmus szent iratait. (6₁₋₅.)

A budhizmus nirvana tanával szemben, — mely szerint az emberi tökéletességnek legmagasabb foka a teljesen tétlen szemlélődéssel való elmerülés a semmiségbe, — tanulságosan emeli ki a jól tevés magasabb értékét. A jónak a tevése, amire az ember felebarátjáért köteles, az örök Szellemben való önmegsemmítésnek a legbiztosabb eszköze. Aki eredeti tisztaságát visszaszerzi, az bűnbocsánatban hal meg és annak joga lesz Isten fen-séges alakjának a szemléletére. (6₆.)

A (népies) bramán és budhista vallásosságban oly rendkívül jelentős helyet betöltő lélekvandorlás hitét Jézus az istenszeretet

hitével összeférhetlennek ítéli. „Amint egy atya cselekednék gyermekeivel, úgy Isten az embereket haláluk után könyörületes törvényei szerint fogja megítélni. Soha sem fogja arra alázni gyermekét, hogy lelkét, — mintegy tisztulásra, — állatok tesébe vándoroltassa.“ (6_{11.})

c) Indiából szárazon igyekezve vissza Palesztinába *Persián vezet keresztül a Jézus útja*. Zoroaszter hívei megbotránkozásal vonják kérdőre: „Miféle új Istenről beszélsz te?“ — mikor csak Zoroaszternek adatott meg az Isten igaz ismeretének a kiváltsága. — „Jézus ezt mondotta nekik: „Akiről én beszélek, az nem egy új Isten, hanem a mi mennyei Atyánk, aki minden kezdet előtt létezett és aki a vég után is örökre létezni fog.“ (8_{3-6.})

A Zoroaszter dualizmusát rövidségében megkapó erővel bírálja meg. „Az örök Szellem a lelke mindannak, — mondja — aminek ő adott létet. Nagy bünt követtek el azzal, hogy őt a Gonosz és Jó szellemére tagoljátok, — mivel a jón kívül nincsen más Isten. — Ő pedig hasonlít egy családapához, aki semmi rosszat nem tesz gyermekeivel s minden hibájokat megbocsátja, ha bűneiket megbánják. A rossznak a szelleme a földön lakik az olyan emberek szívében, akik Isten gyermekeit az igaz útról félrevezetik.“ (8_{17-19.})

A jó és rossz szelemének tiszteletével kapcsolatos napimádásról fölháborodással jelenti ki: „a ti tanotok förtelmes, — azt mondom én nektek. — A nap nem önmagától működik, hanem a láthatatlan Teremtő akarata folytán, — akitől az ő keletkezése van.“ (8_{15.})

Jézusnak a papok hamis tanítása ellen irányuló ama nyilatkozatára, mely szerint a nép, — miként a csecsemő „a homályban is megismeri az anyai emlőt“, — ösztönszerűleg fölismeri „Atyját abban az Atyában, akinek a prófétája vagyok“, dacára „téves tanotoknak és vallásos szertartásaitoknak, amelyekben ti azt vezettétek“ (8_{8.}): — Jézusnak e nyilatkozatára a napok azt kérdik: „hogyan élhet egy nép az igazság szabályai szerint, ha tanítói nincsenek?“ (8_{12.}) Jézus a kenyérkereső foglalkozásként berendezett vallás szolgálatnak az igazi vallásossággal való kiegyenlíthetlen ellentétét érezve, azt felelte: „Amíg a népeknek papjai nem voltak, a természeti törvény kormányozta őket, — és *lelkük őszinteségét megőrizték*.“ (8_{13.})

2. A gondolatok nagyobb fejlettsége a kánoni evangéliumokban nem annyira a gondolatok jelentésében, hanem inkább azoknak a kidolgozottabb formájában jelentkezik. Oly gondolatok, melyek a budhista evangéliumban bőbeszédű, lazább fogalmazásban fordulnak elő, a bevettekben tömör formulákká vannak jegecesedve, — jeléül annak, hogy a fejlődés mentén az eszme termékenyítő magja minden lehámozható pelyvájától megtisztult. — De viszont a fejlődésnek olyan alakzataival is találkozunk, amelyekben az előbb elméleti szárazsággal kifejezett gondolat utóbb, — a képzeletnek élénkebb foglalkoztatása végett, — költői mezbe, — hasonlatba vagy példázatba öltöztetve jelenik meg.

A fejlődés előbbi esetének példái: a budhista evangélium ezt mondja: „Akik testvéreiket az isteni boldogságtól megfosztják, azok maguk is meg fognak attól fosztatni: a brámák és ksatriák a szudrák szudráivá fognak válni, a szudrák pedig örökre az Örökkévalóval lesznek.“ (5₂₃.) „Az utolsó ítélet napján ugyanis a szudrák és vejszek — tudatlanságukra való tekintettel — bocsánatot nyernek, de ezzel szemben kegyetlenül fog lesújtani az isten haragja azokra, akik őket jogaikból kiforgatták.“ (5₂₄.) Ezek a gondolatok Máténál és Lukácsnál ilyen formákba vannak kristályosodva: „Boldogok a lelki szegények; mert övék a mennyeknek országa.“ (Mt 5, 3.) „Boldogok vagytok szegények, mert tiétek az Istennek országa . . . De jaj nektek gazdagok; mert oda van a ti vigasztalástok . . . Jaj nektek, kik most nevettek, mert sírni és jajgatni fogtok“ (Lk. 6, 20, 24, 25.)

Másik példa: a budhista evangélium nagy részletességgel beszél arról a parancsolatról: „Lépjetek be templomotokba, a ti szívetekbe!“ — indokolja és magyarázza, miként tisztelhető és tisztelendő isten a magaviselet és a jellem nemességével. (9, 12-17.) A János evangéliumban pedig már mint önkényt érthető gondolat szerepel a test a templom helyettesítőjeként. (2, 19-21.)*) A jellem nemességével való istentiszteletnek az

*) Pál apostol is jól ismert vallási elvként kérdi a Korinthusiaktól: (I. 3 16, 17.) „Nem tudjátok-e, hogy ti isten temploma vagytok és hogy Isten lelke lakozik bennetek? Aki isten templomát megfertőzi, azt Isten elpusztítja; mert isten temploma, — amely ti vagytok, — szent.“ A budhista evangélium

élve meg egyszerűen így van formulázva Jánosnál: „Isten lélek és akik őt imádják, szükséges, hogy lélekben és igazságban imádják.“ (4, 24.) Lukácsnál pedig ugyanezt a gondolatot ez a mondás adja: „isten országa bennetek van.“ (17, 21.)

A költőivé fejlesztett gondolatoknak egyik igen érdekes példája ez: A budhista evangéliumnak már idézett helye szerint Jézus a bramánok és ksatriák kaszt-önzése ellen fölháborodva ezt mondja: „Isten, az atya, gyermekei között, nem tett semmi különbséget, akik neki mindannyian egyenlően kedvesek.“ (5, 21.) Máténál (5, 44-45.) így szerepel ez a gondolat: „Szeressétek ellenségeiteket . . . hogy legyetek a ti menygyei Atyátoknak fiai; mert ő az ő napját felhozza a gonoszakra is, a jókra is és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak.“ Másutt (Mt 7, 9; Lk 11, 11.) az emberi jóság mintájául szolgáló isteni jóságot annak a földi atyának a példája szemlélteti, aki nem ad gyermekének — ha ez mindjárt kérne is — kenyér helyett követ, hal helyett kigyót, tojás helyett skorpiót.

A bevett evangéliumokban különös művészettel és nagy változatossággal van szemléltetve a jézusi tanok törzsgondolata, az isten országa eszméje. A budhista evangélium ezt is fejletlen egyszerűségben közli a szavakkal: „A mennyeknek királya a földi törvénynél nagyobb és hatalmasabb, az ő királysága pedig minden ide lenn való királyságot fölülmúl.“ (14, 17.) Ellenben a kánoni evangéliumban istenországának az ideája a metaforák, parabolák, jelképes történetek pazar bőségével van megvilágítva. *)

*

3. Az idegen evangélium külön anyagának, — a már idézett — csoda elmélet mellett, bizonyára legértékesebb része a nőről szóló, 12 verset betöltő dicséret.

Tudjuk, hogy a budhizmus, — amint az emberek között fennálló többi ellentétet, — úgy a nő és a férfi jogi és társadalmi helyzete között levő nagy, ősi ellentétet is megszüntette, vagy legalább is jelentősen enyhítette. Ez egyenjogositásnak

szerint: „Be ne szennyezzétek a ti szíveteket, mert az örök Lény mindenkor benne lakozik.“ S ha beszennyeztétek, „olyan erkölcsi súlyedésbe estek, melyben a lopás, hazugság, orgyilkosság neimes tettek számába mennek.“ (9 13, 17.)

*) Lásd Mt. 13. Mk. 4, 10, Lk. 13, 14. etc.

vallási eredménye a férfiakéhoz hasonló női kolostorok alakulása volt.

Azt is tudjuk, hogy Jézus különösen gyöngéd érzelmekkel viselkedett a nők iránt általában s legkivált az anyja iránt. Mikor az írástudók és farizeusok a házasságtörő nőt elébe viszik, hogy mondjon fölötte halálos ítéletet, Jézus a bűnös asszony megmentése végett a hamis lelki vádlókat ezzel a kijelentéssel szégyeníti meg és üzi el: „Aki közületek bűn nélkül való, az vesse rá az első követ!” (Ján. 8₇; 3-11.) Halálos órájában a kínos keresztről utolsó gondolata és utolsó pillantása az anyjára.

Mindamellet a budhista evangéliumnak — noha mindig indokoltak és mindig igazak — a kijelentései rendkívül meglepők. Meglepők talán épen azért, mert a nőnek ehhez hasonlóan nagylelkű becsülése vagy csak az elképzelése is a kánoni evangéliumok történeti környezetében merő lehetetlenség volt. Sőt ma is, a nőnek az értékelése ugyan hol éri el a tiszteltné e mondásokkal kifejezett fokát: „Aki nem tiszteli anyját, — *Isten után a legszentebb lényt*, — az a fiú névre méltatlan.” A nőben van az eredete minden jónak és szépnek. Tőle függ az ember egész léte . . . Kínok között szül meg titeket. Arca verejtékével gondoskodik nevelésekről . . . Azért áldjátok őt s rajongjatok érte, mert ő e földön a ti egyetlen barátotok és segítőtok . . .” (12₁₁, 12.) „Ne tegyétek őt ki megaláztatásnak, mert ezzel önmagatokat alázzátok meg!” (i. 20.)

Az evangéliumok braman, budhista és konfucianus jellemvonásai.

Amikor Jézus északi Indiában és Persia keleti tartományaiban időzhetett, abban az időben a Himalája tájékán a földön addigelé kifejlődött három legnagyobb vallás eszmeáramlatának a hullámai csaptak össze. Azokon a vidékeken találkozott ugyanis össze a már ezer évesnél régibb multú bramanizmus és a szinte félezedéves dicső, nagyszerű pályafutásra visszatekintő budhista és konfucianus vallás világmozgalma; — hogy ne is említsük a Tao és a Zoroaster vallásnak az előbbie-

mél sokkal jelentéktelenebb, de a mózesi vallásénál az idő szerint még mindig jelentékenyebb mozgalmait.*)

Mik voltak ama három nagy vallásnak a törzs gondolatai? Mutatkozik-e azoknak valami kétségtelen hatása a Jézus eszméire? és ha igen, miben mutatkozik?

A bramanizmus uralkodó eszméje, néhány szóban összefoglalva, körülbelül ez: A mindenség a tökéletes, örök, változatlan és egyedül valóságos szellemnek, Bramanak a semmi reális léttel nem bíró kisúgárása, érzéki, tárgyi alakban, anyagi módon való megjelenése. Élet, okosság, értelem, az érzékek, a föld, a víz, a szél, az éter, a világosság és sötétség, vágy és megnyugvás, harag és béke, jog és jogtalanság, — minden Brama. (Relig-Leseb. 199.) „A természet pusztá varázslat s a nagy isten a varázsló.“ (Svet. Up. 4, 10.) „Isten önmagában mindent egyesít.“ (i. 1, 8.) Ebből könnyen következett az a szörnyű dogma, mely szerint: „Aki a legfőbb Bramant ismeri, az maga is Bramanná lesz.“ (Mund. Up. 3, 2, 9.) Innen a bramanok megközelíthetlen, gögös fensége; innen az a szívtelen féltékenység, mellyel a népességnek a nagy tömegeket magába foglaló két alsó kasztját az osztálykiváltságok kulcsától, a szentíratok olvasásától és ismeretétől szigorúan elzárták, hogy ez által lomha, közömbös, kapzsi, zsarnok uralmuk gyalázatosságát isteni rendelés szemfényvesztő nimbuszával takargathassák.

A bramánizmus embertelen parazita uralma ösztönzi Budhát gyökeres reformációra. — A gondolat hősies következetességével és az akarat önmegtagadó erejével a bramanizmus kezéből kiragadja szellemi, politikai és gazdasági zsarnokságának mind a két hatalmas fegyverét. Az elbizakodott bramanoknak nagy büszkén hirdetett abszolút szelleméről kimondja és bebizonyítja, hogy az semmi. Az egyedül üdvözítő szentírás-ismeret helyébe pedig üdvözközlő gyakorlatba hozza a könyvek használata nél-

*) E vallások alapeszméiről és ez alapeszméknek a jézusi alapfogatokkal való érintkezési pontjairól e kis munka szerzőjének egy kéziratban heverő — és kiadó hiányában — talán örökre is kéziratban maradó, terjedelmes, hosszú évek munkájának eredményeit magában foglaló bölcsészeti és összehasonlító vallástudományi tanulmánya készült. Ez okból itt e — más-különbben roppant egyetemes emberi fontosságú kérdések éppen csak izelítőül lesznek megérintve. — Némivel több található ez irányban szerzőnek Hit és Haladás című hevenyészve írott munkája második kötetében.

kül végzett lelki elmélyedést s az ezzel járó lemondást. Minthogy így egy csapásra nemcsak az összes braman szentkönyvek és vallási szertartások vesztették el minden vallási jelentőségüket; hanem egyszersmind a hívők sokaságának a vallásos boldogulásra megnyíló, közvetítő nélküli egyenes útja az óriási papi és egyházi vámoctól mentessé, a papi tilalomtól szabaddá lett: a papság és a papuralom megsemmisült.

A konfucius-féle kínai nemzeti vallás már egészen más eszmekörben mozog. Itt nem a társadalom szolgálja a vallást, hanem a vallás a társadalmat. Azért itt a két legfőbb szabályozó hatalom, — a természetben az Ég, az emberi együttélésben az uralkodó, az ég fia a vallás legfőbb alapjai.

„Aki az Égnek örvend — mondja Mengcse, — a konfucius legnagyobb tanítványa — az a birodalmat óvja meg; — aki az Eget féli az a tartományát védi meg.“ (I. III.₂₋₃.) Az égnek ez az államfenntartó tisztelete azomban soha sem volt egyházilag szervezve és alapelveiben mindenkor ellenkezett minden babonával és erőszakkal. „Csodák, erőszakosságok, fölkelések és a szellemek voltak azok a dolgok, amelyekről a Mester — konfucius — nem szívesen beszélt.“ (Lun-yü VII. 20.)

Az egyik himnusz első szakasza szerint:

„Mind a sok népnek az ég apja
És amit ő ad, törvénnyel adja
S amit örökre tisztel a nép
Szeretni azt dicső erény.“ (Si-king III. 6. 1.)

Jézusnak a judaizmushoz egyházi és szociális szempontból körülbelül az a viszonya, ami a Budháé a bramanizmushoz: a vallást egy zsarnok osztály- vagy egyeduradalom bectelen eszköze helyett — kínai módra — a szellemi erő és erkölcsi rend forrásává teszi, (— és kellene tennie ma ismét az egyházzal szemben.)

Az itt jelzettekkel rokonságban álló eszmék a bevett evangéliumokban is szembetünők. Istennek az ószövetségit messze meghaladó abszolút fönsége, mely szerint csak Isten tökéletes; valamint istennek az a mindenütt jelenvaló szellemi jellege, mely szerint az ő akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le fejfünkéről, s az ő tudta nélkül még egy óhaj sem ébredhet föl keblünkben:

— olyan tulajdonságok, melyek a törvénynek és prófétáknak a zsidó nemzetre korlátolt harcias isten fogalmával ellentmondásban állanak, s abból nem eredhettek. A bramanizmus mindeneket betöltő istenének a fogalmával azomban édes testvérek.

Hasonlóan az önmegtagadásnak az az elve, mely a legszebb evangéliumi tanoknak a szülője, az ószövetségi tanokban teljesen ismeretlen és homlokegyenest ellenkezik azzal a jávista tanal, mely szerint a zsidó Istennek a különös kiválasztottja, aki a pogányok elnyomásával és kiirtásával kedves szolgálatot tesz istennek. Jézus ezt hirdeti: „Aki utánam akar jöni, az tagadja meg magát és vegye föl az ő keresztyét s kövessen engemet. Mert, aki meg akarja menteni az életét, az el fogja veszíteni; és aki elveszti az életét én értem, az megtalálja azt.”*) Pál apostolnál pedig a keresztyénné válás föltétele a világ számára való meghalás és a Krisztusban való újjászületés. Mi értelmük lehet e gondolatoknak ószövetségi világításban? Vajmi kevés. De ha emlékezetbe idézzük azt hogy a budhizmus teljes tanrendszerének egy egészen hasonló gondolat: az érzéki önmegsemmisítés által nirvanába, üdvösségre jutás — az alapja: akkor azonnal az eszmék óriási távlatai nyílnak meg szemünk előtt az idézett jézusi elvvel. Látjuk benne a keletnek és a nyugatnak a becsvágyó önös érdekek elnyomása alapján való azt az ölelkezését, mely az összes népcsaládok emberiségi egyesülésének reményében a minden halálos ellentétet, minden bűnt kiirtó vagy legalább is lefegyverező istenországa ideáját emeli az összes részlettanok összefoglaló koronájává.

Az istenországának a gondolata már csakugyan nem hiányzik az ószövetségből sem. Ott azomban a jelentése durva világuralom, — a római császársághoz hasonló zsidó theokrácia; az eszme jelentősége pedig alárendelt. Az evangéliumi eszme alakjához és tartalmához mindenesetre sokkal közelebb áll a kínai mennytisztelet.

„Az Ég nem beszél, — mondja Meng-cse (V. 1—5.) hanem hatása és az események útján tudatja akaratát.” Ez a hatás pedig így nyilvánul: „Aki az Égnek engedelmeskedik, az megmarad; aki az Éggel ellenkezik, az megsemmisül.” (i. IV. 7.) Az

*) Mt. 16. 24, 25. Ján. 12. 25.

események meg ilyenek: „A bőség hiányt idéz elő, az igénytelenség azonban előnyben részesül; ilyen az Ęg útja.“ (Su-king II. 2, ₂₁.) És most hasonlítsuk össze ezeket a tantételek alakjában kifejezett gondolatokat a Jézus által mintául adott evangéliumi imádságnak kívánság és kérés alakjába foglalt eszméivel! „Mi Atyánk — jöjjen el a Te országod; legyen meg a Te akaratod, miképpen a Mennyben, úgy itt a földön is . . . Ne vigy minket a kísértetbe; de szabadíts meg a gonosztól . . .“ Hasonlítsuk össze az Ęg ezsményített fia és az ezsményített nép közötti viszonyokat a konfuciánus tanban a mennyország fejének, Istennek, a mennyország Urához, isten fiához és a hívők ezsményített összességéhez, a Krisztushoz való viszonyával a jézusi tanban: és e hasonlóságokat annyira meglepőknek s az ószövetségiéknél annyival lényegesebbeknek fogjuk találni, hogy alig lehetünk képesek e találkozásokat pusztá véletlenségeeknek minősíteni.

Hasonló szellemben találjuk meg az eszmék összekapcsoló szálaait Jézus tana és a távolj kelet között a budhista evangéliumban.

Braman gondolkozás módra vall például ez a gondolat: „A természet titka isten kezében van, mert a világ megjelenése előtt az isteni gondolat mélyén létezett: a fenségesnek az akaratát által lett anyagi és látható.“ (11, ₁₄.) Ennek a mása a János evangélium bevezetése: „... az ige istennél vala, és isten vala az ige . . . Minden általa lett és nála nélkül semmi sem lön, ami lett . . .“ (1₁₋₃.) És mind a kettőnek elődje ez: „A nem létezőből keletkezett a gondolat — ige —; a gondolatból keletkezik a teremő; a teremő létrehozza a teremtményeket. Ennélfogva minden, ami létezik, végső eredményében a gondolatban gyökerezik. Ez pedig a Braman . . .“ (Taittiriya-Br. 2, 2, 9, ₁₀.)

Jézusnak a Budhával való szellemi rokonságát ez az evangélium így próbálja igazolni: „Jézus, — akit Budha választott az ő szent tanításának a terjesztésére, — tökéletesen tudta magyarázni a szent (budhista) tekercseket.“ (6 ₄.) Amikor pedig Jézus visszatér szülőföldjére, hogy szenvedő testvérein segítsen, őseik hitét olyan értelmezéssel idézi emlékezetükbe, mely szerint azok „a tökéletes és magasztos boldogságnak oda fenn leendő elérése végett ide lenn türelmet hirdettek nekünk.“ (10 ₁₈.) A földi lét után következő üdvösségért mindent szenvedni kész

és kívánó ez a türelem a budhista türelem. Ugyanezt a türelmet konfuciusra is emlékeztetően, máskor így ajánlja: „azt mondom nektek, ha sorsotokban megnyugosztok, a mennyeknek országa jutalmúl megőriz titeket.“ (13₁₅.)

A konfucianizmusra nyomozhatók vissza ilyen gondolatok: „Aki felebarátját támogatja, az önmagát támogatja; és aki családját védelmezi, az védelmezi egész népét és egész országát.“ (Mert . . . közel van a nap, mikor . . . egyetlen családhoz fogtok hasonlítani. 10₉, 10.) Ennek a kínai megfelelője: „Aki jót cselekszik, az ez által a négy tenger között az egész országot védelmezi; aki azonban jót nem tesz, az a feleségét és a gyermekeit sem képes megóvni.“ (Meng-cse. I. 1. 6.) — „Nem látjátok-e — kérdé Jézus a budhista evangéliumban — hogy Izrael fiai között a hatalmasok és gazdagok a lázadás magját hintik az ég örök hatalma ellen?“ (10. 14.) Kínai felfogás szerint ugyanis az ég törvénye és akarataként ismert jó erkölcsnek, felebaráti kiméletnek a megszegése az ég bosszuló haragját hívta ki, — miként a zsidóknál a Jávéjét. Mert amint e kínai himnusz mondja:

„Példája nejét vezette

Fivérét is jóvá tette,

Éselhatott országszerte.“ (Si-king. III. 6, 2.) — a jó mindenkor kiterjed a részről az egészre: úgy a rosszban is: egynek a bűne csapás az egészre. Ezért, ha az uralkodó vétkezik és maga ellen — a kínaiaknál — az ég haragjával egyenlő népharagot kihívja, „megsérti a nagy bírót.“ (Budh. evang. 12, 7, 3.)

*

Ime pár jele a kapcsolatnak és rokonságnak a világ legnagyobb népei lelki alkatának legfőbb szellemi formálói között!

Hogy ezt a rokonságot nem csak erősíteni, nem csak szorosabbra fűzni igyekszik minden ember e földön, sőt, hogy oly roppant kevesen akadnak olyanok, akik ezzel egyáltalán törődnek, most, amikor a földön a gazdasági és technikai fejlettség az összes nemzeteknek egyetlen békés, fegyvertelen, emberiségi családba való egyesítésére ráérett: ez a jelenség csak bűneink fertőinek szédületes mélységével magyarázható. Az államok és társadalmak vezetőinek nem igazság, nem becsület, nem emberség, nem szeretet, hanem az kell, hogy a javaikért elnyomják és öldököljék a szomszédjaikat!

Záró szó.

Az eddig elmondottak után, — félreértések megelőzése végett, — óvással kell e dolgozatnak záródnia.

Mindazok a költött csodák, mindazok a természeti, történeti és emberi lehetetlenségek, mindazok a kibékíthetlen ellentmondások, amelyek a kánoni evangéliumoknak igen tekintélyes hányadát elfogadhatlanná, természet- és emberismeretünkkel ellenkezőkként hasznavehetetlenné sőt ártalmassá teszik: mindez még nem jelenti azt, hogy egy másik irat, amelyből mindezek az elfogadhatlan elemek hiányoznak, csupán ezért akár történetileg, akár vallásilag föltétlenül értékesebb lenne. Egészen bizonyos ugyanis, hogy a kánoni evangéliumok a kiveendő elemek kiszakítása után is nagyobb vallási és művészi értéket képviselnek, mint a budhista evangélium.

Sőt az sem föltétlenül bizonyos, hogy a budhista evangélium forrásául szolgáló pali okmányok keletkezési módjának még csak ezután megejtendő vizsgálata fog-e e tetszetős verzió javára bár csak annyi okmányszerű és történetirói megbízhatóságot igazolni, mint amennyivel a kánoni evangéliumok forrásai rendelkeznek. Mert — noha nem valószínű, — nem épen lehetetlen, hogy a Jézusról készült budhista följegyzések valamikor későbbben keletkeztek, — amikor Indiában a keresztyénség terjedése következtében szereztek tudomást a Jézus életéről és munkásságáról — és ez utólagos értesüléseiket költött leírásokkal toldották meg. Nem valószínű ez, mert költeni nem ilyen egyszerű, mesterkéletlen meséket szoktak*) De nem is egészen lehetetlen az egész iratnak a költött volta, mert a budhisták kedvüket lelhatték abban, hogy a keresztyénség

*) Jóllehet egyes részekben, így a zsidók történetének a leírásában, a bálványimádó pogányok megtértésében a mesés elem nyilvánvaló.

alapítóját a Budha tanítványának, budhista tanok hirdetőjének képzeljék és akként szerepeltessék.

Bármint álljon és dőljön ez a kérdés, egy bizonyos: a budhista evangéliumnak szelleme*) sokkal közelebb áll ahhoz, aki a Jézus lehetett — és *akinek* a nyugati evangéliumok szerint is — *lennie kellett*, mint a bibliai evangéliumok. Ez pedig most, amikor már a régi babonás, dogmatikus és szertartásos egyházi hit alapjai egyszersmindenkorra helyreállíthatlanul megrendültek, rendkívül nagy érték és megbecsülhetlen szolgálat.

Mert, vagy óvjuk és ápoljuk szemünkön továbbra is azt a látásunkat elvakító, — legnagyobb művészettel és legtöbb sikerrel az egyházak által fenntartott hályogot, mely miatt a milliók és milliók életét megmételvező, fejlődését megakasztó magán és állami bűnök az ember fölött álló isteni akarat rendelkezései gyanánt mutatkoznak: és ha ezt cselekedjük, akkor egy sóhaj, egy följajdulás nélkül elkerülhetlenekként, az égi viharok pusztításaihoz hasonlóan, kell tűrnünk tehetetlenül az emberi és vagyoni erők legnagyobb készleteinek a vadállatok kegyetlenségét sokszorosán fölülmuló, bűnös, kapzsi, vérengző emberi szenvedélyek szolgálatába állítását és e szenvedélyek szolgálata miatt az emberek megszámlálhatlan tömegeinek gyilkos nyomorban tengetését.

Vagy ledobjuk a jobb igazságok fényét elzáró ezt a

*) A Jézus itt vázolt emberi jellemzésének okszerű kiegészítője az ő kritikai felfogása a csodákról. Nem elégszik meg azzal, hogy a csodákra vágyókat egyszerűen megdorgálva az erkölcsi tanok tiszteletére utasítja, hanem a kíváncsiakat a legnagyobb csodára a lét csodájára emlékezteti, ezen belül pedig a természet istenadta rendjének a becsülését követeli. „A mi Istenünk csodái — mondja — a mindenség teremtésének első napjától kezdődtek... ezek mindennap és minden pillanatban történnek. Aki nem látja őket, az az élet egyik legszebb ajándékától van megfosztva”. „Ne higgyetek a jóslatokban. Egvedül Isten tudja a jövőt. Aki a jóshoz folyamodik, az bemocskolja szive templomát és Teremtőjével szemben bizalmatlanságról tanuskodik”. (7. 5., 11. 10., 7-11.) — Sokan elképzelhetlennek tartják azt, hogy Jézusnak — a tudomány akkori fejletlensége közepette — a mai természettudományos kritikai világnézetnek megfelelően, csodahit és babona mentes világfelfogása lehetett volna. Akik a jézusi igazságnak és saját lelkiismeretöknek tetemre hívó vádjá elől e mögé a potemkin-fal mögé igyekeznek bújni, azoknak ajánlom, hogy ismerkedjenek meg a félezerdéssel előbb élt Budha, Laoce és Konfucius eredeti tanaival; ezeknek a tanításaiból világosabban meggyőződhetnek, mily tervszerűséggel igyekeznek ők erejét venni minden olyan hitnek — még a lélekhalhatatlansági hit népies formájának is, — amely a szilárd erkölcsi igazságot valami indokolatlan babonának vagy henye vallási képzelődésnek játszhatná ki.

hályogot s aztán nem folytatjuk tovább saját gyomrunknak és saját öklünknek azt az imádását, melyet az isten és emberszeretet hazug cégére alatt a babona és szertartás-vallás szentesítése és segédlete mellett eddig nyugodt lelkiismerettel folytathatánk; s ha így teszünk, akkor meg kell keresnünk azt az eszmét, meg kell találnunk azt a forrást, amelyből az elposványosodott helyébe új hit életvizei fakadnak. Ez a buddhista evangélium pedig; legyen az egyébként bármily érdemtelen, — minden eddigi iratnál világosabban mutat e forrás felé.

A nemzetek egymás közötti viszonyában meg nem szünhetnek a ragadozó vadakénál kegyetlenebb és oktalanebb állapotok addig, amíg az óriási hadseregekben az élet és javak pusztítására összpontosított mérhetlen munka- és vagyonerőt az élet szolgálatára és a javak gyarapítására nem fordítják.

A társadalmi osztályok közötti viszonyban az uralkodó osztályoknak erkölcsromboló úri kényben való léha, fényűző dobzódása az elnyomott osztályok megvetett rabszolga nyomorának az árán, meg nem szünhetik addig, míg az uralkodó osztályok ész-okokkal egyáltalán nem védelmezhető és szellemi erővel fenn nem tartható zsarnokságukat az állami hadseregek fegyveres erejével védelmezhetik.

A magánosoknak egymás közötti viszonyában kölcsönös bizalom és megbecsülés, kölcsönös támogatás és szeretet helyett a gyilkos verseny, a szomszédnak szívtelen sőt becsutelen letiprására való vágy, kapzsi kenyérírigység, hiú féltékenység, ádáz gyűlölet meg nem szünhetik addig, amíg az államok és társadalmi osztályok kizárólag ilyen magaviseletet követnek, ilyen jellemet képviselnek s az ellenkező érvényesülését minden erejükkel meggátolják. *)

*) Igen sokan — feltűnő naivságban — elragadtatással beszélnek újkori művelődésünk szociális áldásairól. Nincs az az emberi baj, legyen az testi nyavalya, büntettek, tudatlanság, éhinség, jogsérelmek, közlekedési akadályok, termelési nehézségek, elemi csapások vagy bármi más, — amiben a köz az állam alakjában az egyeseknek és egész tömegeknek segítségére ne menne. Mindez igaz, mindamellett igen furcsa lenne ez előnyök összerakásából azt a következtetést vonni le, hogy az újkori társadalom — az ember nagyban — egészséges. Ha valakinek a szervezetét készakarva vérébajjal tesztjük, s mikor a genyező kelevények összes szerveit belepték, akkor a bőr felületén kiütt sebeket mindenütt gyógyító borogatással borítjuk: valyon ez

Hogy a bűnöktől való tisztulásnak ez a nagy, magasztos munkája megindulhasson, hogy azt megindíthassuk, kiben kereshetnők méltóbban a lelkesedés forrását, az akarat irányítóját, mint abban a Jézusban, aki a rábúrkolt álruhából kiszabadítottan az egész emberi fajnak egy hitben, egy társadalmi szervezetben leendő egyesülésére a legtisztább erkölcsi példa és eszmény történeti megtestesítője.

Által éppé, egészségessé tesszük a fertőzött embert és felmentjük magunkat a tudatos és szándékos vérfertőzés vádja és bűne alól?

Egészen komikus berendezésű a hivatalból vagy hivatásból magán vagy közérkölcis javításával foglalkozó azon embereknek a lelkiismerete, akik megelégednek, sőt számtalanszor dicsekednek azzal, hogy a nagy ember testén mutatkozó apró undorító kelevényeket látszatos sikerrel kezelik (s néha talán egy-egy emésztési zavar lefolyásán is könnyítenek) a kiütések alapokáról az egész szervezet romlottságáról ellenben tudni sem akarnak, sőt azt legtöbbször maguk is még súlyosbítják.

Tartalomjegyzék.

	Lapazím :
Előszó	3—6
Életrajz szent Jézusról, a legjobb ember fiáról	7—28
E mű jelentősége	29—32
Irhattak-e Jézus-életrajzot Indiában?	32—36
Hol volt Jézus tizenhárom éves korától huszonkilenc éves koráig?	37—43
A budhista evangélium és a jézusi csodák	43—46
Messiási csodák	46—54
Krisztusi csodák	54—62
A feltámadás kérdése	62—68
Az egyház és a csodák :	
Egyház keletkezése Jézus ellenes	68—71
Az egyház ellentéte Jézussal	71—76
Jézus nem adott kulcs hatalmat	76—80
Jézus vallásának egyházzá sülyedése a csodahittel	80—85
A hitnek dogmává sülyedése a kanonnal	85—90
A dogmatikus csodahit multja s az ésszerű hit jövője	91—95
Jézus, mint vallásos népszabadító	95—97
A Jézus tragédiája	97—105
Tartalmi különbségek a bevett evangéliumok és a budhista evangélium között :	
A budhista evangélium külön anyagának jellemzése	105—110
A bevett evangéliumok braman, budhista és konfuciánus jellemvonásai	110—115
Zárószó	116—119
Tartalomjegyzék	120

B787.1

13828

Is5

Ismeretlen
Evangelium /
J. Gyorgy

B787.1

13828

Is5

Ismeretlen
Evangelium /
J. Gyorgy

**Graduate Theological Union
Library**

**2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709**

